

પર્વતિથિના સત્યની શોધમાં

તાપાગચ્છીય

જિનાજ્ઞા પંચાંગ

૨૦૫૫

જૈન પંચાંગ

વિ. સં. ૨૦૫૫
વીર સં. ૨૫૨૫
નેમિ. સં. ૫૦
સને ૧૯૯૮-૯૯

રાજ્ય પ્રાંત	તિથિ	નક્ષત્ર	વિ. સં.	વીર સં.	નેમિ. સં.
રાજ	૧૩	કર્ક	૧૩	૧૩	૧૩
ગુજ	૧૨	૨૮	૧૨	૧૨	૧૨
મહા	૧૪	૧૦	૧૪	૧૪	૧૪
કર્ણા	૧૬	૧૮	૧૬	૧૬	૧૬

ગાયત્રી પ્રત્યક્ષ પંચાંગ

જન્મ

સૂક્ષ્મ નિરચન

સંજય વોરા

શ્રી સંઘમાવ્ય જન્મભૂમિ પંચાંગ મુજબ

વિક્રમ સંવત ૨૦૫૫

ભાદ્રપદ શુક્લ પક્ષ

મુંબઈ

૨૪	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩
 <p>સોમવાર તા. ૧૩-૯-૯૯</p>		 <p>સૂર્યોદય ૬.૨૭ કલાક</p>		 <p>સૂર્યોદય ૬.૨૭ કલાક</p>		 <p>સૂર્યોદય ૬.૨૭ કલાક</p>		<p>૭.૪૦ કલાક પાંચમનો અંત</p>		<p>૭.૪૦ કલાક ભાદ્રપદ શુક્લ ૬ પ્રારંભ</p>		<p>૪.૨૩ કલાક ત્રીજનો અંત</p>		<p>૪.૨૩ કલાક ભાદ્રપદ શુક્લ ૪ પ્રારંભ</p>		<p>૫.૪૬ કલાક ચોથનો અંત</p>		<p>૫.૪૬ કલાક ભાદ્રપદ શુક્લ ૫ પ્રારંભ</p>		<p>૪.૨૩ કલાક ત્રીજનો અંત</p>		<p>૪.૨૩ કલાક ભાદ્રપદ શુક્લ ૪ પ્રારંભ</p>	
<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>	
<p>મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯</p>		<p>મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯</p>		<p>મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯</p>		<p>મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯</p>		<p>મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯</p>		<p>મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯</p>		<p>મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯</p>		<p>મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯</p>		<p>મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯</p>		<p>મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯</p>		<p>મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯</p>		<p>મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯</p>	
<p>બુધવાર તા. ૧૫-૯-૯૯</p>		<p>બુધવાર તા. ૧૫-૯-૯૯</p>		<p>બુધવાર તા. ૧૫-૯-૯૯</p>		<p>બુધવાર તા. ૧૫-૯-૯૯</p>		<p>બુધવાર તા. ૧૫-૯-૯૯</p>		<p>બુધવાર તા. ૧૫-૯-૯૯</p>		<p>બુધવાર તા. ૧૫-૯-૯૯</p>		<p>બુધવાર તા. ૧૫-૯-૯૯</p>		<p>બુધવાર તા. ૧૫-૯-૯૯</p>		<p>બુધવાર તા. ૧૫-૯-૯૯</p>		<p>બુધવાર તા. ૧૫-૯-૯૯</p>		<p>બુધવાર તા. ૧૫-૯-૯૯</p>	
<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>		<p>તિથિ</p>	

ઉપરના ચાર્ટમાં બતાવ્યા પ્રમાણે સંઘમાન્ય પંચાંગમાં કોઈપણ ફેરફાર કર્યા વિના બે તિથિને માનનારા સંવત્સરીની આરાધના સોમવાર, ૧૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૯૯ના દિવસે કરશે.

એક તિથિને માનનારા સંઘમાન્ય પંચાંગમાં ફેરફાર કરીને ૧૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૯૯ના સંવત્સરીની આરાધના કરવાના બદલે મંગળવાર, ૧૪મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૯૯ના દિવસે કરશે.

જયઉ સવ્વણુસાસણં

પર્વતિથિના

સત્યની

શોધમાં

લેખક
સંજય વોરા

પ્રકાશક
વિતાન પ્રકાશન

PARVATITHINA SATYANI SHODHMAN

© वितान प्रकाशन वती
अभिषी वीरा

: प्राप्तिस्थान :

बी-६०४, चंदन वेली, शिवार गार्डन सामे,
मीरा - भायंदर रोड,
मीरा रोड (ईस्ट), पीन - ४०१ १०७
फोन : ८१० ३४५७

: प्रथम आवृत्ति :

अधिक ज्येष्ठ सुद १५
संवत् २०५५
तारीख : ३० मे १९९९

★★★

: मुद्रक :

सागर आर्ट ग्राफिक्स
४३, बंगला बिल्डिंग, चोथे भाणे, टोपीवाला लेन,
लेमिंग्टन रोड, मुंबई - ४०० ००७.
फोन : ३८९ ०६४७

★★★

: डिजाईनींग - टाईप सेटिंग :

सन ग्राफिक्स
५७/६१, कीक्का स्ट्रीट, (गुलाल वाडी) बीजे भाणे,
मुंबई - ४०० ००४. फोन : ३४६ ८६४१

किंमत : २० रुपिया

(सर्व हक प्रकाशकने स्वाधीन)

❁ પ્રાસ્તાવિક્કમ્ ❁

શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ જૈન સંઘના તમામ હિતચિંતકો માટે દુઃસ્વપ્ન જેવી પુરવાર થયેલી તિથિ સમસ્યાનો ઊંડાણમાં ઊતરી તાગ મેળવવાનો એક સંત્રિષ્ઠ પ્રયાસ મેં આ લેખમાળાના માધ્યમથી કર્યો છે. સમગ્ર લખાણમાં શાસ્ત્રપાઠો, ઐતિહાસિક હકીકતો, પરંપરાઓ અને પરિવર્તનોનો જે ઉલ્લેખ કર્યો છે, તે કોઈ પણ પક્ષ કે સમુદાયની શેહશરમમાં તણાયા વિના માત્ર શાસન અને સત્યને જ દંષ્ટિ સામે રાખીને કર્યો છે, કોઈ પણ લેખમાં કોઈ પણ વ્યક્તિની કે સમૂહની નિંદા કરવાનો કે તેમને ઊતારી પાડવાનો આશય ખસૂસ નથી, પણ તટસ્થ દંષ્ટિએ ક્યાં, શું ખોટું થયું છે, તે શોધી કાઢવાની કોશિષ છે અને થયેલી ભૂલ કઈ રીતે સુધારી શકાય તેનું ચિંતન છે. જ્યાં સુધી આપણો આત્મા વીતરાગ અને સર્વજ્ઞ અવસ્થાને પ્રાપ્ત ન કરે, ત્યાં સુધી છદ્મસ્થપણને કારણે ભૂલો થવાનો સંભવ રહે જ છે, ભૂલ તો ગૌતમ ગણધરથી પણ થઈ હતી, પણ તેમની મહાનતા તેમાં હતી કે ભૂલનો ખ્યાલ આવતાં જ તેમણે મિચ્છા મિ દુક્કડં કહી થયેલી ભૂલને સુધારી લીધી હતી, વીસમી સદીના અનેક ધુરંધર, શાસન પ્રભાવક અને ગીતાર્થ આચાર્ય ભગવંતોની જો કોઈ ભૂલ થઈ જ ન હોત તો આજે તિથિની સમસ્યા આટલી વિકટ બની ન હોત. આ ભૂલો કઈ હતી તેનો તાગ મેળવવાનો પ્રયાસ સત્યાન્વેષી દંષ્ટિ સાથે આ લેખમાળામાં કરવામાં આવ્યો છે. આ વાંચી અનેક દંષ્ટિએ મહાન આચાર્ય ભગવંતોના વર્તમાન વારસદારો તેનો અર્થ જરાય તેવો ન કરે કે આ લખનારને એ મહાપુરુષો માટે જરા જેટલો પણ દુર્ભાવ છે. એ સાથે અમારા વડીલોએ કોઈ ભૂલ કરી જ નહોતી અને અમે જે પદ્ધતિએ પર્વતિથિઓની આરાધના કરીએ છીએ, એ જ સાચું છે, એવી દુરાગ્રહિતદંષ્ટિનો પણ આજે ત્યાગ કરવાની તાતી જરૂર છે. જો વિવિધ પક્ષના અગ્રણી આચાર્ય ભગવંતો આજે પણ પોતાના વડીલો દ્વારા જે કોઈ ભૂલ થઈ હોય તેને સુધારી લેવા જેટલી સરખતા દર્શાવે અને પોતાના સમુદાયના અહંને આઘો કરી જૈન શાસનના હિતને સર્વોપરી સ્થાન આપે તો તિથિની સમસ્યા ચપટી વગાડતાં હલ થઈ શકે તેમ છે, એવો મારો દંઢ વિશ્વાસ છે. સમગ્ર તપાગચ્છની એકતાને છિન્નભિન્ન કરતી તિથિની જટિલ સમસ્યાને સૂલઝાવવામાં આ લેખમાળા એક નાનકડું પણ નિમિત્ત બનશે તો તેને મારું અહોભાગ્ય માનીશ, પ્રસ્તુત લેખમાળામાં ક્યાંય જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા થઈ હોય તો મિચ્છા મિ દુક્કડં !

❁ સંજય વોરા

સંવત્સરીની આરાધનાનો વિરાધનાજનક વિવાદ

તટસ્થ ઇતિહાસકારો જ્યારે વીસમી સદીના જૈન શાસનનો ઇતિહાસ આલેખશે ત્યારે તેમાં સૌથી વધુ દુઃખદાયક પ્રકરણ પવિત્ર પર્વતિથિઓની આરાધના વિશે એક સદી કરતાં વધુ સમયથી ચાલી રહેલા અકારણ વિવાદનું હશે. પરમાત્મા મહાવીર દેવે સ્થાપેલું પ્રવર્તમાન જૈન શાસન કુલ એકવીસ હજાર વર્ષ સુધી ચાલવાનું છે, પણ તેમાં ઈસુની વીસમી સદી ઘેરા વિવાદની દુઃખ દાયક સદી તરીકે યાદ રહેશે. જૈન ધર્મના તમામ તીર્થંકરોએ વિશ્વમૈત્રીનો ઉપદેશ આપ્યો છે, પણ આ ઉપદેશ જીવનમાં પચાવી ન શકનારા કેટલાક જૈનો પોતાના ધર્મબંધુઓ સાથે પણ મૈત્રીભાવ સાધી શકતા નથી એ હકીકત જૈનશાસનના પ્રેમીઓ માટે આત્મચિંતનનો એક ગંભીર અને ગહન મુદ્દો છે. આવું ચિંતન સૌ જૈનોએ સાથે મળીને કરવું જોઈએ.

આખા વર્ષ દરમિયાન જૈન ધર્મમાં આરાધના માટે જેટલાં પર્વો આવે છે, એ બધામાં શિરમોર છે, પર્યુષણા મહાપર્વ. જૈન શાસ્ત્રકાર પરમર્ષિઓએ પ્રત્યેક જૈનો માટે પર્યુષણ પર્વમાં અવશ્ય કરવા લાયક પાંચ કર્તવ્યોની એક યાદી બનાવી છે, જેમાં સૌથી મહત્વનું સ્થાન ક્ષમાપનાને આપવામાં આવ્યું છે. આઠ દિવસ ચાલતા પર્યુષણ પર્વનો સૌથી મહત્વનો દિવસ સંવત્સરી છે. સંવત્સરીના દિવસે જૈન સંઘનો પ્રત્યેક સભ્ય સૃષ્ટિના સર્વ જીવો સાથે ક્ષમાપના કરી હજવોફુલ બની જતો હોય છે. અહંકારનો ત્યાગ કરી શત્રુની પણ ક્ષમા માંગવી અને ક્ષમા આપવી એ પર્વાધિરાજની આરાધનાનો પ્રાણ ગણાય છે. વિધિની વિચિત્રતા જુઓ કે આ વર્ષે સંવત્સરીનું આ મહાપર્વ જ જૈન સંઘના બે વર્ગો વચ્ચે વિખવાદનું કારણ બની જવા સંભવ છે. વિશ્વની સજગતી, સમસ્યાઓ ઠારવામાં જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો દીવાદાંડીની ગરજ સારતા હશે, પણ આ સિદ્ધાંતો અને શાસ્ત્રોનું અર્થઘટન કરી વિક્રમ સંવત ૨૦૫૫ની સંવત્સરીનું આરાધન કયા દિવસે કરવું એ

બાબતમાં જૈન ધર્મમાં આસ્થા ધરાવતા બે વર્ગો એકમતી સાધી શક્યાં નથી પરિણામે એક વર્ગની સંવત્સરી ૧૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૯૯ને સોમવારે આવશે, જ્યારે બીજો વર્ગ ૧૪મી સપ્ટેમ્બરને મંગળવારે સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરશે. બંને વર્ગો પોતપોતાની રીતે શાંતિથી પોતાની માન્યતા મુજબના દિવસે સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરે એ તો જાણે સમજ્યા પણ સંવત્સરીનું નિમિત્ત લઈ એક બીજો વર્ગ એક બીજાને બદનામ કરવાની કોશિષ કરે અને ક્ષેષભાવ ફેલાવવાનો પ્રયાસ કરે તે ઈચ્છનીય નથી. એવું ક્યારેક બને ત્યારે લાગ્યા વિના રહેતું નથી કે જૈન ધર્મના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને સમજવામાં અને તેને આચરણમાં મૂકવામાં અમુક જૈનો ઊણા ઉતર્યા છે.

પરમાત્મા મહાવીરદેવે આજથી લગભગ અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે જે જૈનશાસનની સ્થાપના કરી હતી એ આજે અનેક ટુકડાઓમાં વહેંચાઈ ગયું છે. જૈન શાસનની મૂળ પરંપરામાંથી સૌથી પહેલાં દિગંબરો અલગ પડ્યા એટલે બાકી રહેલો મૂળ પ્રવાહ શ્વેતાંબર જૈન સંઘ કહેવાયો. શ્વેતાંબર મૂળ પરંપરામાંથી સ્થાનકવાસીઓ અલગ થયા એટલે બાકી રહેલો મૂળ પ્રવાહ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ તરીકે ઓળખાવા લાગ્યો. શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘમાં પણ સૌથી મુખ્ય તપાગચ્છ સંઘ છે. આજે એક પલ્લામાં તપાગચ્છ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘના સાધુસાધ્વીઓની સંખ્યા મુકીએ અને બીજી બાજુ દિગંબર, સ્થાનકવાસી, તેરાપંથી વગેરે તમામ ફિરકાઓના સાધુસાધ્વીની સંખ્યા મુકીએ તો પણ તપાગચ્છનું પલ્લું નમી જાય એ વાતમાં કોઈ બેમત નથી. અત્યારે પર્વતિથિની આરાધના વિશે જે વિખવાદ ચાલી રહ્યો છે, એ તપાગચ્છ જૈન સંઘના જ બે ટુકડા કરી નાંખશે, એવો ભય ઊભો થયો છે. માટે જ આ વિવાદના મૂળમાં જઈ તેને સમજવાની અને સૂલઝાવવાની તાતી જરૂર જણાઈ રહી છે.

જૈન ધર્મ વિશે પ્રાથમિક જ્ઞાન ધરાવતા કોઈ પણ જિજ્ઞાસુને પ્રશ્ન થશે કે એવી કઈ ગંભીર સમસ્યા છે, જેને કારણે શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ જૈન સંઘનાં બે જૂથો ભેગાં મળીને એક જ દિવસે સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરવા તૈયાર થતાં નથી ? આ સવાલનો જવાબ શોધવા માટે જૈન ધર્મમાં પર્વતિથિઓનું માહાત્મ્ય અને તેનો ખગોળસિદ્ધ પંચાંગ વચ્ચેનો સંબંધ જાણવો ખૂબ જરૂરી છે.

મહાનિશીથ સૂત્ર નામના આગમગ્રંથમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે આગામી જીવનના આયુષ્યનો બંધ વિશેષ કરીને કાલની પર્વસંધિઓમાં થતો હોવાથી આ દિવસોમાં વિશેષ આરાધના કરવી.

જૈન ધર્મ અને વૈદિક ધર્મોમાં પણ પૂનમ, અમાસ, ચૌદસ, અગિયારસ, આઠમ, પાંચમ અને બીજને પર્વતિથિઓ ગણવામાં આવે છે. એક મહિનામાં બે બીજ, બે પાંચમ, બે આઠમ, બે અગિયારસ, બે ચૌદસ અને પૂનમ-અમાસ મળી કુલ ૧૨ પર્વતિથિઓ આવે છે. આ બધી માસિક પર્વતિથિઓ કહેવાય છે. તેવી રીતે સંવત્સરી એ વાર્ષિક પર્વતિથિ હોવાથી તેને મહાપર્વતિથિ ગણવામાં આવે છે. ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામિના કાળમાં આ સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના દર વર્ષે ભાદરવા સુદ પાંચમે થતી. ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામિના નિર્વાણ પછી ૯૯૩ વર્ષે કાલિકસૂરિ નામના યુગપ્રધાન જૈનાચાર્ય થઈ ગયા તેમણે સંવત્સરી ભાદરવા સુદ ચોથની કરી, ત્યારથી સમગ્ર જૈન સંઘમાં ભાદરવા સુદ ચોથની સંવત્સરી થવા લાગી. શ્વેતાંબર મૂળ પરંપરામાંથી છૂટા પડેલા સ્થાનકવાસીઓએ મૂળ વ્યવહાર પ્રમાણે ભાદરવા સુદ પાંચમે સંવત્સરી કરવા માંડી, તેમની જેમ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક અંચલગચ્છ સંઘે પણ પાંચમની સંવત્સરી અપનાવી. તપાગચ્છના પૂર્વાચાર્યોએ ભાદરવા સુદ ચોથની સંવત્સરીમાં કોઈ ફેરફાર કરવાનું મુનાસિબ માન્યું નહિ, જેને પરિણામે આજે પણ સમગ્ર તપાગચ્છ જૈન સંઘ એકમતે ભાદરવા સુદ ચોથની સંવત્સરી જ કરી રહ્યો છે.

અહીં સવાલ એ થશે કે સમગ્ર તપાગચ્છ સંઘ કોઈ પણ જાતના મતભેદ વિના ભાદરવા સુદ ચોથના દિવસે જ સંવત્સરી કરવામાં માને છે તો આ વર્ષે બે વર્ગો શા

માટે અલગ-અલગ દિવસે સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરવા તત્પર બન્યાં છે ? આ સવાલનો જવાબ મેળવવા માટે આપણે સંવત ૨૦૫૫ના ખગોળસિદ્ધ જન્મભૂમિ પંચાંગનો બારીકાઈથી અભ્યાસ કરવો પડશે. આ પંચાંગ આખા તપાગચ્છ માન્ય કરેલું છે.

જન્મભૂમિ પંચાંગના ૭૬મા પાના ઉપર વિક્રમ સંવત ૨૦૫૫ના ભાદરવા માસના શુકલ પક્ષનો કોઠો આપવામાં આવ્યો છે. આ કોઠામાં ભાદરવા સુદ એકમથી પાંચમ સુધીની તિથિઓ નીચે મુજબ દર્શાવવામાં આવી છે.

તિથિ	વાર	તારીખ
૧	શુક	૧૦-૯-૧૯૯૯
૨	શનિ	૧૧-૯-૧૯૯૯
૩	રવિ	૧૨-૯-૧૯૯૯
૪	સોમ	૧૩-૯-૧૯૯૯
૫	મંગળ	૧૪-૯-૧૯૯૯
૫	બુધ	૧૫-૯-૧૯૯૯

હવે જ્યારે જન્મભૂમિનું પંચાંગ સમગ્ર તપાગચ્છ જૈન સંઘે સર્વાનુમતે સ્વીકારેલું છે, ત્યારે ચાલુ વર્ષે ભાદરવા સુદ ચોથની સંવત્સરી કયા વારે અને કઈ તારીખે આવે તેનો નિર્ણય ઉપરના કોઠા ઉપરથી કરવામાં દેખીતી રીતે કોઈ જ મુશ્કેલી નડવી જોઈએ નહિ. જન્મભૂમિ પંચાંગ પ્રમાણે **ભાદરવા સુદ ચોથ સોમવાર, તા. ૧૩ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૯ના દિવસે** જ છે. તેમ છતાં ભારે આશ્ચર્ય પામવા જેવી બાબત એ છે કે તપાગચ્છ સંઘનો એક મોટો વર્ગ સોમવારના બદલે મંગળવારે ભાદરવા સુદ પ્રથમ પાંચમને ચોથ ગણી તે દિવસે જ સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરવાનો છે. જન્મભૂમિ પંચાંગની ભાદરવા સુદ ચોથ એટલે કે સોમવારે સંવત્સરી કરનારો વર્ગ આજે તપાગચ્છમાં લઘુમતીમાં છે. તપાગચ્છના બહુમતી સાધુસાધ્વીજી ભગવંતોએ અને શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ જન્મભૂમિ પંચાંગની પ્રથમ પાંચમને કેવી રીતે ચોથ બનાવી દીધી એ પ્રશ્નના જવાબમાં એક તિથિ - બે તિથિના વિવાદનું હાર્દ સમાયેલું છે.

શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન તપાગચ્છ સંઘમાં જ્યારે જ્યારે પર્વતિથિની ચર્ચા નીકળે છે, ત્યારે એક તિથિ પક્ષ

અને બે તિથિ પક્ષ, એ રીતે ઉલ્લેખ થાય છે. આ નામકરણથી એવો ભાસ ઊભો થાય છે કે એક તિથિ વર્ગ એક જ તિથિની આરાધના કરે છે, જ્યારે બે તિથિ વર્ગ બે તિથિની આરાધના કરે છે. હકીકત એ છે કે બે તિથિ વર્ગ જે રીતે બે પર્વતિથિ હોય તે સ્વીકારે છે, તેમ પર્વતિથિઓનો ક્ષય પણ માને છે, માટે “બે તિથિ પક્ષ” એવા નામકરણમાં તેમની સંપૂર્ણ માન્યતા રજૂ થતી નથી. વળી એક તિથિ વર્ગ માત્ર પર્વતિથિની બાબતમાં જ “એક જ તિથિ” એવો જકારયુક્ત અભિગમ અપનાવે છે, માટે “એક તિથિ પક્ષ” એવા નામકરણમાં તેમની માન્યતાનું પણ યથાર્થ પ્રતિબિંબ પડતું નથી. અમારા મતે તો આ નામકરણ નીચે મુજબ હોવું જોઈએ :

(ક) પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ તેવું માનનારો વર્ગ (એક તિથિ પક્ષ)

(ખ) પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કાયમી રાખી તેની આરાધનાની વ્યવસ્થા કરનારો વર્ગ (બે તિથિ પક્ષ)

ટુંકમાં કહેવું હોય તો પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિને નહિ માનનારો વર્ગ અને પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિને માનનારો વર્ગ.

તેમ છતાં વ્યવહારમાં તો “એક તિથિ પક્ષ” અને “બે તિથિ પક્ષ” નામો એટલાં રુઢ થઈ ગયાં છે કે જેથી આ લેખમાળામાં તે રીતે જ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

તપાગચ્છમાં એક તિથિની માન્યતા ધરાવતો વર્ગ બહુમતીમાં છે. તેઓ કહે છે કે લૌકિક પંચાંગમાં ભલે બીજ-પાંચમ-આઠમ-અગિયારસ-ચૌદસ-પૂનમ-અમાસ વગેરે પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ આવતી હોય, અમે તેને માન્ય કરતા નથી. જન્મભૂમિ પંચાંગનો આધાર લઈ એક તિથિ વર્ગ આરાધનાનું જે પંચાંગ બનાવે છે, તેમાં આ બાર પર્વતિથિઓનો ક્યારેય ક્ષય કરવામાં આવતો નથી અથવા તેમની વૃદ્ધિ થવા દેવામાં આવતી નથી. તેમની આ માન્યતાને ખગોળના નિયમો ગણકારતા નથી, એટલે લૌકિક પંચાંગોમાં તો અન્ય તિથિઓની જેમ પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ પણ આવે છે. એ સંયોગોમાં એક તિથિ તરીકે ઓળખાતો વર્ગ શું કરે છે ? તેઓ જે પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ આવતી હોય તેની આગળની અપર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ કરે છે. એટલે કે લૌકિક પંચાંગમાં દાખલા

તરીકે બે સુદ બીજ આવતી હોય તો તેઓ બે એકમ લખે છે, એટલે કે પ્રથમ બીજને તેઓ બીજી એકમ બનાવી દે છે અને બીજ તરીકે બીજી બીજને જ માને છે. આ ફેરફારનો ખ્યાલ નીચેના કોઠાઓ ઉપરથી આવશે.

સુદ બીજનો ક્ષય હોય ત્યારે

લૌકિક પંચાંગ	વાર	એક તિથિનું પંચાંગ
અમાસ	સોમ	અમાસ
એકમ	મંગળ	બીજ
ત્રીજ	બુધ	ત્રીજ

સુદ બીજની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે

લૌકિક પંચાંગ	વાર	એક તિથિનું પંચાંગ
એકમ	સોમ	એકમ
બીજ	મંગળ	એકમ
બીજ	બુધ	બીજ

સંવત ૨૦૫૫નું જન્મભૂમિ પંચાંગ બારીકાઈથી જોતાં ખ્યાલ આવશે કે તેમાં બે સુદ પાંચમ છે. ઉપર જણાવેલી પરંપરા પ્રમાણે એક તિથિ પક્ષ બે પાંચમ હોય ત્યારે બે ચોથ કરે છે, પણ અહીં તો ચોથના દિવસે સંવત્સરી હોવાથી તેમણે પોતાના પંચાંગમાં બે પાંચમના સ્થાને બે ચોથ ન કરતાં નીચે મુજબ બે ત્રીજ કરી છે.

લૌકિક પંચાંગ	વાર	એક તિથિનું પંચાંગ	બે તિથિનું પંચાંગ
૧	શુક્ર	૧	૧
૨	શનિ	૨	૨
૩	રવિ	૩	૩
૪	સોમ	૩	૪
૫	મંગળ	૪	૫
૫	બુધ	૫	૫

આ ફેરફારના કારણે એક તિથિ વર્ગની સંવત્સરી સોમવારના બદલે મંગળવારે થશે, પણ બે તિથિ વર્ગ આવો કોઈ ફેરફાર કરવામાં માનતો ન હોવાથી તેઓ સોમવારે જ સંવત્સરીની આરાધના કરશે. એક જ સંઘના બે વર્ગો વચ્ચે આવો ગંભીર ભેદ કેવી રીતે ઊભો થયો તેનો રસપ્રદ ઇતિહાસ સો વર્ષ કરતાં પણ વધુ જૂનો છે.

લૌકિક પંચાંગમાં પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે તો પણ શાસ્ત્રોના સહારે આરાધનાને અખંડ રાખી શકાય છે

જૈન ધર્મના શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ સંઘમાં સંવત્સરી તેમ જ અન્ય પર્વતિથિઓ વિશે એક સદી કરતાં વધુ સમયથી જે વિવાદ ચાલી રહ્યો છે, તેનું સૌથી વિધેયાત્મક પાસું એ છે કે બંને પક્ષ પર્વતિથિઓની શાસ્ત્રીય રીતે આરાધના કરવી જ જોઈએ, એ બાબતમાં સંપૂર્ણ સંમત છે. આ આરાધના કયા દિવસે કરવી એ બાબતમાં જ તેઓ વચ્ચે મતભેદ છે. લૌકિક પંચાંગમાં પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે ત્યારે એ તિથિ માટે નિર્ધારિત કરેલી આરાધના કરવા માટે શાસ્ત્રો જે માર્ગદર્શન આપે તે રીતે જ કરવું, એ બાબતમાં પણ બંને પક્ષ સંમત છે. ઝગડો માત્ર શાસ્ત્રોના અર્થઘટન વિશે છે. આ કારણે આ વિવાદનું શાસ્ત્રીય સમાધાન અસંભવિત નથી.

અગાઉ આપણે જોયું કે જૈન આગમોના ઉપદેશ પ્રમાણે પ્રત્યેક મહિનાની બે બીજ, બે પાંચમ, બે આઠમ, બે અગિયારસ, બે ચૌદસ અને પૂનમ-અમાસ એમ બાર તિથિઓ વિશેષ આરાધ્ય ગણાય છે. ખગોળસિદ્ધ લૌકિક પંચાંગમાં આ બાર પૈકી કોઈ પણ તિથિઓનો ક્ષય ન આવતો હોય અથવા તો તેમાંની કોઈની વૃદ્ધિ થતી ન હોય, ત્યાં સુધી તો મતભેદને કોઈ અવકાશ રહેતો નથી. ખરી મુશ્કેલી લૌકિક પંચાંગમાં જ્યારે પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે છે, ત્યારે પેદા થાય છે. દાખલા તરીકે દર ચૌદશે પક્ષી પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ, એવું વિધાન જૈન શાસ્ત્રોમાં છે. હવે લૌકિક પંચાંગમાં જ્યારે ચૌદશનો ક્ષય આવે ત્યારે અથવા તો બે ચૌદશ આવે ત્યારે પક્ષી પ્રતિક્રમણ કયા દિવસે કરવું એવી સાહજિક મુંઝવણ પેદા થાય છે. લૌકિક પંચાંગમાં જ્યારે ચૌદશનો ક્ષય આવે ત્યારે પક્ષી પ્રતિક્રમણ કરવું જ નહિ અને બે ચૌદશ આવે ત્યારે બંને દિવસે પક્ષી પ્રતિક્રમણ કરવું એ યુક્તિસંગત જણાતું નથી. અને બેમાંથી એકેય વર્ગ

એવું માનતો પણ નથી. એવા સંયોગોમાં શું કરવું તેનું સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન આચાર્ય ઉમાસ્વાતિજીએ નીચેના શ્લોક દ્વારા આપ્યું છે.

‘ક્ષયે પૂર્વા તિથિઃ કાર્યા, વૃદ્ધૌ કાર્યા તથોત્તરા’

શ્રી ઉમાસ્વાતિ ભગવંતનો ઉપરનો પ્રઘોષ તપાગચ્છ સંઘના તમામ આચાર્યો માન્ય રાખે છે અને તે પ્રમાણે જ પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ તેમ માને છે. જે ગંભીર મતભેદો પેદા થયા છે, તે આ શ્લોકના અર્થઘટન બાબતમાં છે. ઉમાસ્વાતિ મહારાજના ઉપરના પ્રઘોષનો સરળ અનુવાદ કરવામાં આવે તો તે નીચે મુજબ થાય :

“ક્ષયના પ્રસંગે પૂર્વની તિથિમાં કાર્ય કરવું અને વૃદ્ધિ આવે ત્યારે પાછળની તિથિએ કાર્ય કરવું.”

આ વિધાનને આપણે ચૌદસના ક્ષયવૃદ્ધિ પ્રસંગે લાગુ કરી તેની ઉપયોગિતા સમજવાની કોશિષ કરીએ. લૌકિક પંચાંગમાં જ્યારે ચૌદશનો ક્ષય આવે ત્યારે ચૌદસનું પક્ષી પ્રતિક્રમણ વગેરે કાર્ય પૂર્વની તિથિએ એટલે કે તેરસે કરવું અને બે ચૌદશ આવે ત્યારે પાછળની તિથિએ એટલે કે દ્વિતીય ચૌદશે પક્ષી પ્રતિક્રમણ વગેરે કાર્ય કરવું. જ્યોતિષ અને ખગોળની દૃષ્ટિએ પણ વિચારીએ તો જે તિથિનો પંચાંગમાં ક્ષય લખ્યો હોય છે, તેની હાજરી આગામના દિવસમાં હોય છે, પણ પાછલા દિવસમાં સંભવી શકતી નથી. એટલે લૌકિક પંચાંગમાં જો તેરસ પછી પૂનમ આવતી હોય તો ચૌદશ તિથિની હાજરી તેરસમાં જ હોય છે. પણ પૂનમમાં કદી સંભવી શકતી નથી. આ કારણે કોઈ પણ પર્વતિથિનો ક્ષય હોય ત્યારે તેની આરાધના પૂર્વની તિથિએ કરવાનો ઉપદેશ ઉમાસ્વાતિ ભગવંતે આપ્યો છે. તેવી રીતે લૌકિક

પંચાંગમાં બે ચૌદશ હોય ત્યારે બંને દિવસે ચૌદશનું અસ્તિત્વ હોય છે, પણ આરાધના એક જ દિવસે થાય તે માટે બીજી ચૌદશે જ પર્વતિથિવિષયક આરાધના કરવાનું માર્ગદર્શન ઉમાસ્વાતિ મહારાજે આપ્યું છે. ઉમાસ્વાતિ મહારાજનો આ પ્રઘોષ માત્ર બાર પર્વતિથિઓને નહિ પણ વર્ષની તમામ ૩૬૦ તિથિઓને લાગુ કરવાથી કોઈ પણ તિથિની આરાધના બાબતમાં કોઈ મુંઝવણ રહેવી ન જોઈએ. તપાગચ્છ જૈન સંઘનો બે તિથિ તરીકે ઓળખાતો વર્ગ આ અર્થઘટન જેમનું તેમ સ્વીકારી લે છે, પણ એક તિથિ વર્ગ તેનું અલગ જ રીતે અર્થઘટન કરે છે, જેને કારણે વિસંવાદિતા પેદા થાય છે.

એક તિથિ પક્ષના આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજી, ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષનો નીચે મુજબ અર્થ કરે છે :

“પર્વતિથિનો ક્ષય આવે ત્યારે પૂર્વની તિથિનો ક્ષય કરવો અને પર્વતિથિની વૃદ્ધિ આવે ત્યારે બે તિથિ પૈકી પાછળની તિથિએ આરાધના કરવી”

આ રીતના અર્થઘટનનો અમલ કરી તેઓ લૌકિક પંચાંગમાં ચૌદશનો ક્ષય હોય ત્યારે તેરસનો ક્ષય કરે છે અને તેને સ્થાને ચૌદશ લખે છે. લૌકિક પંચાંગમાં જ્યારે બે ચૌદશ આવતી હોય ત્યારે તેઓ પહેલી ચૌદશ ભૂંસી તેને સ્થાને બીજી તેરસ લખે છે અને ચૌદશ પર્વતિથિની આરાધના લૌકિક પંચાંગની બીજી ચૌદશે જ કરે છે. આ જ નિયમ તેઓ બીજ-પાંચમ વગેરે ૧૨ પર્વતિથિઓમાં લાગુ કરે છે. આ વર્ગ આરાધના માટેની તિથિના ક્ષયવૃદ્ધિને સ્વીકારતો નથી, માટે તે એક જ તિથિને માનતો હોવાથી એક તિથિ વર્ગ કહેવાય છે.

બીજો વર્ગ લૌકિક પંચાંગમાં આવતી ક્ષીણ પર્વતિથિને અને બે પર્વતિથિને માન્ય રાખતો હોવાથી બે તિથિ વર્ગ કહેવાય છે. જો કે ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષના અર્થઘટનમાં આવા ભેદભાવ છતાં બંને પક્ષની આરાધના માટેની તિથિઓ બીજ-પાંચમ-આઠમ-અગિયારસ ચૌદશની ક્ષયવૃદ્ધિએ તો એક જ દિવસે આવે છે, જે ઉદાહરણ તરીકે આપેલ નીચેના કોઠા ઉપરથી સમજાય છે :

સુદ ચૌદશનો ક્ષય હોય ત્યારે

વાર	લૌકિક પંચાંગ	બે તિથિનું પંચાંગ	એક તિથિનું પંચાંગ
સોમ	૧૨	૧૨	૧૨
મંગળ	૧૩	૧૩+૧૪	૧૪
બુધ	૧૫	૧૫	૧૫

સુદ ચૌદશની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે

વાર	લૌકિક પંચાંગ	બે તિથિનું પંચાંગ	એક તિથિનું પંચાંગ
સોમ	૧૩	૧૩	૧૩
મંગળ	૧૪	X૧૪	૧૩
બુધ	૧૪	૧૪	૧૪

આમાં તફાવત એટલો છે કે ક્ષયના પ્રસંગે એક તિથિ વર્ગ તેરસને ચૌદશ બનાવી મંગળવારે પક્ષીની આરાધના કરે છે જ્યારે બે તિથિ વર્ગ તેરસ-ચૌદશ ભેગા માની મંગળવારે જ પક્ષીની આરાધના કરે છે. તેવી જ રીતે વૃદ્ધિના પ્રસંગે એક તિથિ વર્ગ બુધવારને એકમાત્ર ચૌદશ ગણી તે દિવસે પક્ષીની આરાધના કરે છે, જ્યારે બે તિથિ વર્ગ બુધવારને બીજી ચૌદશ માની પક્ષીની આરાધના કરે છે. આ રીતે બંને પરિસ્થિતિમાં ઉભય પક્ષની આરાધના તો એક જ દિવસે થાય છે, માટે સંઘમાં કોઈ વિખવાદ પેદા થતો નથી. ખરી સમસ્યા ત્યારે પેદા થાય છે, જ્યારે પૂનમ અથવા અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે છે.

બે તિથિની માન્યતા પ્રમાણે પૂનમ અથવા અમાસનો ક્ષય આવે ત્યારે ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષના અર્થઘટન પ્રમાણે તેઓ પૂનમ અથવા અમાસની આરાધના પૂર્વની તિથિ એટલે કે ચૌદશમાં જ કરી લે છે. અને પૂનમ અથવા અમાસની વૃદ્ધિ આવે ત્યારે તેઓ પ્રથમ પૂનમ અથવા અમાસ છોડી બીજી પૂનમે કે અમાસે તે પર્વતિથિની આરાધના કરે છે.

એક તિથિની માન્યતા ધરાવતો વર્ગ પૂનમ અથવા અમાસનો ક્ષય આવે ત્યારે ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષના તેમણે કરેલા અર્થઘટન પ્રમાણે ચૌદશનો ક્ષય કરે એવું સાહજિક રીતે માનવાને આપણું મન પ્રેરાય પણ અહીં તેઓ એવી દલીલ કરે છે કે ચૌદશ પણ પર્વતિથિ છે, માટે તેનો ક્ષય ન કરાય, માટે પૂનમ-અમાસના ક્ષયે તેઓ તેરસનો ક્ષય કરે છે. આ રીતે ખગોળસિદ્ધ લૌકિક પંચાંગની તેરસ એક તિથિના પંચાંગમાં ચૌદશ બની જાય છે અને લૌકિક પંચાંગની ચૌદશ તેમની પૂનમ અથવા અમાસ બની જાય છે. લૌકિક પંચાંગમાં પૂનમની કે અમાસની વૃદ્ધિ આવે ત્યારે એક તિથિ વર્ગ શું કરે છે ? તેઓ ચૌદશને બીજી તેરસ બનાવી દે છે અને પહેલી પૂનમ અથવા અમાસને ચૌદશ બનાવી દે છે અને બીજી પૂનમ અથવા અમાસને એકમાત્ર પૂનમ અથવા અમાસ તરીકે કાયમ રાખે છે. આ રીતે બંને પરિસ્થિતિમાં લૌકિક પંચાંગની ચૌદશની ક્ષય અથવા વૃદ્ધિ બેમાંથી કંઈ જ ન હોવા છતાં તેઓ ચૌદશને આગળ અથવા પાછળ ખસેડે છે. તેને કારણે એક તિથિ તેમ જ બે તિથિની ચૌદશ અલગ દિવસે આવે છે, જે નીચેના કોઠા દ્વારા ઉદાહરણ તરીકે સહેલાઈથી સમજી શકાય તેમ છે :

પૂનમનો ક્ષય હોય ત્યારે

વાર	લૌકિક પંચાંગ	બે તિથિનું પંચાંગ	એક તિથિનું પંચાંગ
સોમ	૧૩	૧૩	૧૪
મંગળ	૧૪	૧૪+૧૫	૧૫
બુધ	૧૬-૧	૧૬-૧	૧૬-૧

પૂનમની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે

વાર	લૌકિક પંચાંગ	બે તિથિનું પંચાંગ	એક તિથિનું પંચાંગ
સોમ	૧૩	૧૩	૧૩
મંગળ	૧૪	૧૪	૧૩
બુધ	૧૫	X૧૫	૧૪
ગુરુ	૧૫	૧૫	૧૫

આ પ્રકારે જોડિયાપર્વમાં પાછળની પર્વતિથિના ક્ષયવૃદ્ધિ પ્રસંગે ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષના વિભિન્ન અર્થઘટનને કારણે એક જ સંઘમાં પાક્ષિક પર્વની આરાધનાના દિવસો બદલાઈ જાય છે અને પક્ષભેદનો પ્રારંભ થાય છે.

અહીં એ વાતનો ઉલેખ જરૂરી છે કે જોડિયાપર્વ જેવા શબ્દનો ઉલ્લેખ જૈન શાસ્ત્રોમાં ક્યાંય કરવામાં આવ્યો નથી અને ચૌદસ - પૂનમ અથવા ચૌદશ - અમાસ એક સાથે જ આવવાં જોઈએ એવો કોઈ પ્રસ્થાપિત નિયમ પણ અસ્તિત્વમાં નથી. તેમ છતાં ચૌદસ - પૂનમ અથવા ચૌદસ - અમાસને જોડાયેલાં રાખવાના દુરાગ્રહમાં ઉદિત ચૌદશ ખસેડવાનું અનિષ્ટ ઊભું થાય છે, જે ઉદયતિથિના સિદ્ધાંતનો અપનય કરે છે.

પૂનમ - અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિ પ્રસંગે એક તિથિ પક્ષ જે લૌકિકનો ઉપયોગ કરે છે, તેનો વિસ્તાર તેઓ ભાદરવા સુદ ચોથ-પાંચમ માટે પણ કરે છે, જેને કારણે અગાઉના ઉદાહરણમાં જે રીતે ચૌદશની આરાધનાનો દિવસ બદલાઈ જતો હતો, તેમ ભાદરવા સુદ ચોથ, એટલે કે સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધનાનો દિવસ પણ બદલાઈ જવા લાગ્યો. વિક્રમ સંવત ૨૦૫૫ની સાલમાં જન્મભૂમિના લૌકિક પંચાંગ મુજબ ભાદરવા સુદ પાંચમ બે આવે છે. બે તિથિ પક્ષ પંચાંગ પ્રમાણે ચોથે જ સંવત્સરીની આરાધના કરશે, જ્યારે એક તિથિ પક્ષ પ્રથમ પાંચમને ચોથ ગણી બીજે દિવસે સંવત્સરીની આરાધના કરશે. ભારતભરના જૈન સંઘો એ દિવસે બે ભાગોમાં વહેંચાઈ જશે.

ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષના કટંગા

અર્થઘટનનો અનર્થ

ખગોળશાસ્ત્ર વિશે પ્રાથમિક જ્ઞાન ધરાવનારને પણ એ વાતની ખબર હોય છે કે સૂર્યના ઉદય સાથે સૌરદિનનો પ્રારંભ થાય છે, પણ બરાબર તે સમયે જ ચંદ્રની તિથિમાં પરિવર્તન આવે તેવું ભાગ્યે જ બને છે. તેનું કારણ સૂર્યચંદ્રની ગતિમાં રહેલી વિભિન્નતા છે. ઘણી વખત એવું જોવામાં આવે છે કે સૂર્યોદય સમયે એક તિથિ હોય છે, થોડા સમય પછી બીજી તિથિ બદલાય છે અને બીજા દિવસના સૂર્યોદય વેળાએ ચંદ્ર ત્રીજી તિથિમાં પ્રવેશી ચૂક્યો હોય છે. ક્યારેક એવું બને છે કે પહેલા દિવસના સૂર્યોદય અગાઉ ચંદ્રની તિથિ બદલાઈ ગઈ હોય તે છેક બીજા દિવસના સૂર્યોદય પછી બદલાય છે. અર્થાત્ એક જ તિથિ બે સૂર્યોદયને સ્પર્શે છે.

આ પરિસ્થિતિમાં અમુક ચોક્કસ દિવસે કઈ તિથિ માનવી એ બાબતમાં મતભેદને અવકાશ રહે એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. આવો મતભેદ ન પડે તે માટે જૈન ધર્મમાં પ્રારંભથી જ સૂર્યોદય સમયે જે તિથિ પ્રવર્તતી હોય, એ તિથિને માનવાનો આચાર હતો. જૈન ધર્મની દરેક ક્રિયા તપપ્રધાન હોય છે અને તપનો પ્રારંભ સૂર્યોદયથી થાય છે, તેથી જ જૈન શાસનની મૂળ પરંપરા સૂર્યોદયકાલીન તિથિ, જેને ઉદિત તિથિ કહેવામાં આવે છે, તેને પ્રમાણ માનતી હતી. વિક્રમની બારમી સદીમાં ખરતરગચ્છ જેવા સુધારક ગચ્છોએ ઉદિત તિથિને બદલે “વર્તમાન તિથિ” પ્રમાણે આરાધના કરવાનું શરૂ કર્યું. એટલે કે સૂર્યોદય સમયે ભલે તેરસ તિથિ હોય, પણ સાંજના પ્રતિક્રમણના સમયે જો ચૌદશ થઈ જતી હોય તો તેઓ પક્ષી પ્રતિક્રમણ ઉદિત તેરસને જ “વર્તમાન ચૌદશ” માની કરવા લાગ્યા. તપાગચ્છે ઉદિત તિથિની જ આરાધના કરવાની પોતાની પરંપરા આજ સુધી ટકાવી રાખી છે.

ઉદિત તિથિની મહત્તાનું પ્રતિપાદન કરવા માટે જૈન શાસ્ત્રોમાં એક અત્યંત સ્પષ્ટ વિધાન છે :
 “ઉદયમ્મિ જા તિહી સા, પમાણમિઅરીઈ કીરમાણીએ ।
 આણાભંગણવત્થા-મિચ્છત્તવિરાહણં પાવે ॥”

અનુવાદ : સૂર્યોદયમાં જે તિથિ હોય તેને જ પ્રમાણ કરવી. બીજી તિથિને પ્રમાણ કરવામાં આજ્ઞાભંગ, અનવસ્થા, મિથ્યાત્વ અને વિરાધના પ્રાપ્ત થાય છે.

ઉપરની ગાથામાં બહુ કઠોર શબ્દોમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે ઉદિત તિથિને પ્રમાણ નહિ માનવામાં ૧- તીર્થકરોની આજ્ઞાનો ભંગ, ૨- અનવસ્થા એટલે કે અરાજકતા, ૩- મિથ્યાત્વ અને ૪- તિથિની વિરાધના એ ચાર ગંભીર પાપોના સેવનનો દોષ લાગે છે. ઉપરના સૂત્રનો ઉલ્લેખ શ્રાદ્ધવિધિકૌમુદી અને ઉપદેશકલ્પવલ્લી આદિ ગ્રંથોમાં જોવા મળે છે. તપાગચ્છના બધા આચાર્યો આ નિયમને માન્ય કરે છે.

આ સૂત્ર દ્વારા એક નિયમ મજબૂત રીતે સ્થાપિત થઈ જાય છે કે જ્યાં સુધી ઉદિત તિથિ પ્રાપ્ત થતી હોય ત્યાં સુધી દરેક તિથિઓની કે પર્વતિથિઓની આરાધના ઉદિત તિથિએ જ કરવી જોઈએ. જો ઉદિત તિથિ પ્રાપ્ત ન થતી હોય, અથવા તો એક કરતાં વધુ ઉદિત તિથિ પંચાંગમાં દર્શાવી હોય તો જ આ નિયમમાં અપવાદિક આચારને અવકાશ રહે છે. આપણે જોયું કે સૂર્યચંદ્રની ગતિની ભિન્નતાને કારણે અમુક તિથિઓ બે સૂર્યોદયને સ્પર્શ કરનારી બને છે, જેને વૃદ્ધિ તિથિ ગણવામાં આવે છે, જ્યારે અમુક તિથિઓ એક પણ સૂર્યોદયને સ્પર્શ કરતી નથી, જેને ક્ષયતિથિ ગણવામાં આવે છે. આ તિથિઓના ક્ષય તેમ જ વૃદ્ધિના પ્રસંગમાં પર્વતિથિઓની આરાધના કઈ રીતે કરવી એ મુંઝવણના ઉકેલ માટે જ ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષનો ઉપયોગ છે.

સચે પૂર્વા તિથિ: કાર્યા, વૃદ્ધૌ કાર્યા તથોત્તરા
 આપણે અગાઉ જોયું કે એક તિથિ પક્ષ અને બે તિથિ પક્ષ બંને ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષને માન્ય માને છે, પણ તેમનું અર્થઘટન અલગ અલગ રીતે કરે છે.

બે તિથિ વર્ગનું અર્થઘટન

ક્ષયના પ્રસંગે પૂર્વતિથિ કરવી-આરાધવી અને વૃદ્ધિના પ્રસંગે ઉત્તરતિથિ કરવી-આરાધવી

એક તિથિ વર્ગનું અર્થઘટન

ક્ષયના પ્રસંગે પૂર્વની તિથિનો ક્ષય કરવો અને વૃદ્ધિના પ્રસંગે ઉત્તરતિથિએ આરાધના કરવી. સૌથી પહેલાં આપણે ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રદોષનું એક તિથિ વર્ગ જે અર્થઘટન કરે છે, તેની વ્યાકરણ, તર્ક, વ્યવહાર, ખગોળ અને કોમન સેન્સના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોની દૃષ્ટિએ સમીક્ષા કરીશું.

ઉમાસ્વાતિ મહારાજનો પ્રદોષ બે ભાગમાં છે.

(૧) ક્ષયે પૂર્વા તિથિ: કાર્યા

(૨) વૃદ્ધૌ કાર્યા તથોત્તરા

એક તિથિ વર્ગ પહેલા ભાગનો અર્થ એવો કરે છે કે, ક્ષયના પ્રસંગે પૂર્વની તિથિનો ક્ષય કરવો. જે રીતે તેમણે પહેલા ભાગનું અર્થઘટન કર્યું તે જ પદ્ધતિ બીજા ભાગમાં પણ અપનાવે તો તેનો અર્થ આ રીતે થાય :

વૃદ્ધિના પ્રસંગે ઉત્તરની તિથિની વૃદ્ધિ કરવી. કોઈ પણ વ્યક્તિ કોમનસેન્સનો ઉપયોગ કરી પ્રથમ ભાગના અર્થઘટનને યોગ્ય માને તો બીજા ભાગનું અર્થઘટન ઉપર પ્રમાણે જ થાય. એટલે કે પહેલા ભાગના તેમણે કરેલા અર્થઘટન મુજબ દાખલા તરીકે જો લૌકિક પંચાંગમાં આઠમનો ક્ષય આવતો હોય તો પૂર્વની તિથિનો એટલે કે સાતમનો ક્ષય કરવો જોઈએ અને જો લૌકિક પંચાંગમાં બે આઠમ હોય તો તેમણે ઉત્તરની તિથિની, એટલે કે નોમની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ. આ વાત અત્યંત સાહજિક અને સરળ છે, પણ એક તિથિ વર્ગ તેમ નથી કરતો. લૌકિક પંચાંગમાં બે આઠમ આવે ત્યારે તેઓ શું કરે છે ? તેઓ પ્રદોષના તેમણે કરવા જોઈતા અર્થઘટન પ્રમાણે નોમની વૃદ્ધિ નથી કરતા પણ પૂર્વની તિથિ, એટલે કે સાતમની જ વૃદ્ધિ કરે છે. આમ કરવા માટે તેઓ લૌકિક પંચાંગની પહેલી આઠમને બીજી સાતમ બનાવી દે છે અને બીજી આઠમને એક માત્ર આઠમ તરીકે પર્વતિથિ ગણી તેની આરાધના કરે છે. આ રીતે તેઓ વૃદ્ધિના પ્રસંગે પૂર્વની તિથિની જ વૃદ્ધિ કરે છે.

આવું કરવામાં સરળતા રહે તે માટે એક તિથિ વર્ગ ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રદોષના બીજા ભાગનો અર્થ નીચે મુજબ કરે છે :

“વૃદ્ધિના પ્રસંગે ઉત્તરતિથિએ આરાધના કરવી.”

હવે આ અર્થઘટનમાં એવું ક્યાંય નિર્દેશવામાં નથી આવ્યું

કે વૃદ્ધિના પ્રસંગે એટલે કે બે તિથિ હોય ત્યારે પહેલી તિથિની સંજ્ઞા બદલી કાઢવી અને તે જો પહેલી આઠમ હોય તો તેની બીજી સાતમ બનાવી દેવી. તેમ છતાં એક તિથિ વર્ગ ધરાર તેવું કરે છે. આમાં ઉદ્ધિત તિથિને જ માનવાના સર્વમાન્ય સિદ્ધાંતનો ભંગ થાય છે, કારણ કે ખગોળને હિસાબે જે ઉદ્ધિત પ્રથમ આઠમ છે, તેને સાતમની સંજ્ઞા આપી શકાય જ નહિ, કારણ કે પ્રથમ આઠમમાં સાતમનો એક અંશ પણ હોતો નથી. તેમ છતાં ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રદોષની વિડંબના કરી એક તિથિ વર્ગ તેને આધારે (અ) પર્વતિથિની વૃદ્ધિ કરે છે.

એક તિથિ વર્ગ ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રદોષના બીજા ભાગનું જે અર્થઘટન કરે છે, તે જ પદ્ધતિએ તેઓ જો પહેલા ભાગનું પણ અર્થઘટન કરે તો પહેલા ભાગનો અર્થ આવો થાય : “ક્ષયના પ્રસંગે પૂર્વતિથિએ આરાધના કરવી.” અહીં ક્યાંય પૂર્વની તિથિનો ક્ષય કરવાની વાત આવતી નથી. વાત માત્ર પૂર્વની તિથિએ પર્વતિથિની આરાધના કરવાની જ આવે છે. ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રદોષના પ્રથમ ભાગ અને બીજા ભાગનું અલગ અલગ પદ્ધતિએ અર્થઘટન કરવાને કારણે એક તિથિ વર્ગની માન્યતા વિરોધાભાસથી ભરેલી જણાય છે. જો અર્થઘટનમાં એકવાક્યતા જાળવવી હોય તો તેમની પાસે બે જ વિકલ્પ રહેવા જોઈએ :

(૧) ક્ષયના પ્રસંગે પૂર્વની તિથિએ અને વૃદ્ધિના પ્રસંગે ઉત્તરની (પછીની) તિથિએ આરાધના કરવી.

(૨) ક્ષયના પ્રસંગે પૂર્વની તિથિનો ક્ષય કરવો અને વૃદ્ધિના પ્રસંગે ઉત્તરની (પછીની) તિથિની વૃદ્ધિ કરવી.

આ બંને અર્થઘટન પડતાં મૂકી તેઓ કોઈ ત્રીજું અર્થઘટન કરી રહ્યા છે, જે વિચિત્ર છે : “ક્ષયના પ્રસંગે પૂર્વની તિથિનો ક્ષય કરવો અને વૃદ્ધિના પ્રસંગે ઉત્તરતિથિએ આરાધના કરવી.” આ વિચિત્ર અર્થઘટનને કારણે પક્ષી અને સંવત્સરી પર્વની આરાધનાની બાબતમાં કેવી ગંભીર ગરબડો થાય છે તે આપણે આગળ જોઈશું, પણ અત્યારે તો ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રદોષનું એક તિથિ વર્ગ જે અર્થઘટન કર્યું છે, તેને વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ તપાસીએ.

ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રદોષમાં “પૂર્વ તિથિ કરવી” એમ કહ્યું છે પણ “પૂર્વતિથિનો ક્ષય કરવો” એવું ક્યાંય કહેવામાં આવ્યું નથી. સંસ્કૃત વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે

‘તિથિ:’ શબ્દ ‘પહેલી વિભક્તિ’નો સૂચક છે. પૂર્વતિથિનો ક્ષય એવો અર્થ પ્રધોષકારને અભિપ્રેત હોત તો તેમણે તિથિ શબ્દને ‘છઠ્ઠી વિભક્તિ’નો પ્રત્યય લગાવ્યો હોત.

વળી ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રધોષમાં “તિથિ: કાર્યા-”પદમાં ‘કાર્ય’ શબ્દ સાથે સ્ત્રીલિંગનું કૃદન્ત ‘કાર્યા’ મૂકવામાં આવ્યું છે, જેનો અર્થ “તિથિ કરવી”, એવો જ કરી શકાય. પ્રધોષકારને જો “ક્ષય કરવો” એવો અર્થ અભિપ્રેત હોત તો તેઓ ‘કાર્યા’ એવું સ્ત્રીલિંગ કૃદન્ત ન મૂકતાં કાર્ય: એવું પુલ્લિંગ કૃદન્ત મૂકત. આ કારણે ‘ક્ષયે પૂર્વા તિથિ: કાર્યા’નો અર્થ “પૂર્વતિથિનો ક્ષય કરવો”, એવો હરગીઝ થઈ શકે નહિ. સંસ્કૃત વ્યાકરણનું સામાન્ય જ્ઞાન ધરાવનારના ગળે પણ આ વાત સહેલાઈથી ઉતરી જવી જોઈએ, તો પછી સંસ્કૃતમાં ભારે વિદ્વતા પ્રાપ્ત કરનાર એક તિથિના અનેક ધુરંધર આચાર્ય મહારાજો શા માટે આ સત્ય નહિ સ્વીકારતા હોય ?

એક તિથિ વર્ગ ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રધોષનો જે અર્થ કરે છે, તે ખગોળની દૃષ્ટિએ પણ બંધબેસતો નથી. પર્વતિથિનો ક્ષય હોય ત્યારે તેઓ પૂર્વની તિથિનો ક્ષય કરી તેને ક્ષીણ પર્વતિથિની સંજ્ઞા આપે છે. આમ કરવા જતાં દાખલો લઈએ તો ઉદિત સાતમને આઠમની સંજ્ઞા મળી જાય છે અને તે દિવસે ઉદિત આઠમ માનવામાં આવે છે. સૂર્યોદય સમયે આકાશમાં જે તિથિ પ્રવર્તમાન હોય તેને એક તિથિના આચાર્યો કેવી રીતે બદલી શકે ? તેવી જ રીતે લૌકિક પંચાંગમાં બે આઠમ હોય ત્યારે ઉદિત આઠમને તેઓ બીજી સાતમની સંજ્ઞા આપી દે છે. આ તથાકથિત બીજી સાતમના સૂર્યોદય ટાણે ચંદ્ર તો આઠમની પરિસ્થિતિમાં આવી ગયો છે, તેમ છતાં વીતી ગયેલી તિથિને પાછી પ્રવર્તાવવાની ચેષ્ટા પણ હાસ્યાસ્પદ બની રહે છે.

એક તિથિ વર્ગ દ્વારા ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રધોષનો જે કટંગો અર્થ કરવામાં આવે છે તેની અજમાયશ તેઓ પૂનમ અથવા અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ કરે છે, ત્યારે તો ભારે અનર્થ પેદા થાય છે. લૌકિક પંચાંગમાં જ્યારે પૂનમ અથવા અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે છે, ત્યારે એક તિથિના આચાર્યો શું કરે છે ? તેઓ પૂનમ અથવા અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ અગાઉની તિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાના પોતાના વિચિત્ર નિયમનો બે વખત ઉપયોગ કરે છે.

એટલે કે તેઓ પૂનમ - અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ ચૌદશને બદલે તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરે છે. આમ કરવાથી ક્ષયના પ્રસંગે ઉદિત ચૌદશને તેઓ પૂનમ - અમાસ બનાવી દે છે અને વૃદ્ધિના પ્રસંગે ઉદિત ચૌદશને તેઓ બીજી તેરસ બનાવી દે છે. આ રીતે ઉદિત તિથિ પ્રાપ્ત થઈ હોય ત્યારે તેની જ આરાધના કરવાના શાસ્ત્રીય સિદ્ધાંતની અવહેલના થાય છે.

ક્ષયવૃદ્ધિનો આ વિચિત્ર સિદ્ધાંત તેઓ ભાદરવા સુદ પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિ પ્રસંગે પણ લાગુ કરે છે. લૌકિક પંચાંગમાં જ્યારે પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિ આવતી હોય ત્યારે તેઓ ત્રીજની ક્ષયવૃદ્ધિ કરે છે અને પંચાંગની ઉદિત ચોથે સંવત્સરી કરવાને બદલે ત્રીજે અથવા પહેલી પાંચમે સંવત્સરી કરે છે. આ રીતે પર્યુષણના આઠે આઠ દિવસ દરમિયાન એકપણ તિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ ન આવતી હોય તો પણ એક સંવત્સરી ફરી જવાને કારણે આઠે આઠ દિવસ ફરી જાય છે. એક પાંચમની આરાધનાનો કોયડો સૂલઝાવવામાં તેઓ સંવત્સરી મહાપર્વ અને પર્યુષણની અઠ્ઠાઈના આઠે આઠ દિવસ બદલી નાંખે છે. આ વર્ષે પણ આવું જ બનવાનું છે.

હવે બે તિથિ વર્ગ ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રધોષનું જે અર્થઘટન કરે છે, તેની સમીક્ષા કરીએ. તેઓ પ્રધોષનો અર્થ નીચે મુજબ કરે છે :

“ક્ષયના પ્રસંગે પૂર્વતિથિ કરવી અને વૃદ્ધિના પ્રસંગે ઉત્તરતિથિ કરવી.”

આ રીતે તેઓ લૌકિક પંચાંગમાં દાખલા તરીકે આઠમનો ક્ષય આવે ત્યારે સાતમના દિવસને સાતમ તરીકે સ્વીકારી આઠમનું પણ તેમાં અસ્તિત્વ હોવાથી તે દિવસે આઠમની આરાધના કરે છે અને આઠમની વૃદ્ધિ આવે ત્યારે પહેલી આઠમને ફલ્ગુ અથવા નપુંસક આઠમ તરીકે કાયમ રાખી બીજી આઠમે આઠમ પર્વતિથિની આરાધના કરે છે. આ જ નિયમ તેઓ પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિ અને ભાદરવા સુદ પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિમાં લાગુ કરે છે. આ અર્થઘટન વ્યાકરણ, ખગોળ, તર્ક અને કૉમન- સેન્સની દૃષ્ટિએ અણિશુદ્ધ છે, તો પણ વિધિની વિચિત્રતા એ છે કે આવું સાચું અર્થઘટન કરનારાઓ આજે લઘુમતીમાં છે.

ભાદરવા સુદ ઉદિત ચોથ કે પહેલી પાંચમ ? સંવત ૨૦૫૫ની સંવત્સરી ક્યારે ?

તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરદેવના શાસનમાં તેમની ઉપસ્થિતિમાં વર્ષાઋતુનો એક માસ અને વીસ રાત્રિઓ વીતે તે પછી પર્યુષણ એટલે કે સંવત્સરીની આરાધના કરવામાં આવતી. એ સમયે વર્ષાઋતુનો આરંભ અષાઢ સુદ પૂનમે ગણવામાં આવતો અષાઢ સુદ પૂનમ પછી ભાદરવા સુદ પાંચમ આવે છે. તે પૂજાસમો દિવસ ગણાય છે. કલ્પસૂત્ર નામના પવિત્ર આગમ ગ્રંથનો પાઠ એમ કહે છે કે ભાદરવા સુદ પાંચમની રાત્રિ પહેલાં પણ સંવત્સરી કરી શકાય, પણ તે રાત્રિ (ભાદરવા સુદ પાંચમની રાત્રિ) ઉલ્લંઘન કરવી ન કલ્પે, અર્થાત્ તે રાત્રિ પછી સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરી શકાય નહિ.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ પછી આશરે દસમાં સૈકામાં કાલિકસૂરિ નામના યુગપ્રધાન આચાર્ય થઈ ગયા. તેઓ પ્રતિષ્ઠાનપુર નગરમાં ચાતુર્માસ બિરાજમાન હતા. એ વર્ષે ભાદરવા સુદ પાંચમે નગરમાં ભવ્ય ઈન્દ્રોત્સવ હતો, જેને કારણે રાજાએ આચાર્ય ભગવંતને વિનંતી કરી કે આ વર્ષની સંવત્સરી આપ એક દિવસ મોડી કરો, જેથી નગરજનો ઈન્દ્રોત્સવમાં ભાગ લઈ શકે. આચાર્ય મહારાજે વિચાર્યું કે કલ્પસૂત્રના વચન પ્રમાણે ભાદરવા સુદ પાંચમની રાત્રિનું ઉલ્લંઘન કરી ન શકાય માટે સંવત્સરી એક દિવસ મોડી કરી શકાય જ નહિ, પણ એક દિવસ વહેલી, એટલે કે ચોથની સંવત્સરી કરવામાં કોઈ શાસ્ત્રબાધ આવતો નથી. આ કારણે તેમણે સકળ સંઘની સંવત્સરી ભાદરવા સુદ ચોથના કરાવી. સંવત્સરીથી બરાબર ૭૦ રાત્રિ પછી ચોમાસી આવે, એ કારણે કારતક સુદ પૂનમની ચોમાસી ચૌદશ થઈ, ફાગણ સુદ પૂનમની ચોમાસી ચૌદશની થઈ અને અષાઢ સુદ પૂનમની ચોમાસી પણ ચૌદશે થઈ. આ રીતે તે પછીના વર્ષે પણ અષાઢ સુદ ચૌદશની એટલે કે ચોમાસી પછી

૫૦ મે દિવસે જ એટલે કે ભાદરવા સુદ ચોથે જ સંવત્સરીની આરાધના થઈ, જે આજ સુધી ચાલુ છે. તપામચ્છના તમામ આચાર્યો એકમતે આ ભાદરવા સુદ ચોથની સંવત્સરી સ્વીકારે છે. એ બાબતમાં કોઈ જ મતભેદ નથી.

આપણે અગાઉ જોયું તેમ તપાગચ્છમાં ઉદયતિથિએ જ આરાધના કરવાનું અત્યંત સ્પષ્ટ વિધાન છે. જો ઉદયતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ હોય તો જ ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રદોષનો ઉપયોગ કરી તે પર્વતિથિની આરાધનાની વ્યવસ્થા કરવાની હોય છે. ઉદયતિથિને પ્રમાણ નહિ ગણનારને આજ્ઞાભંગ, અનવસ્થા, મિથ્યાત્વ અને વિરાધના એ ચાર મહાદોષ લાગે છે, એ પણ આપણે જોયું. હવે સંવત ૨૦૫૫ની સાલમાં તપાગચ્છમાન્ય જન્મભૂમિ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ ત્રીજ, ચોથ, પાંચમ વગેરે ક્યારે આવે છે, તેનું અત્યંત સૂક્ષ્મ અને સચોટ નિરીક્ષણ આપણે બિલોરી કાચ લઈ કરીએ.

તિથિ	પ્રારંભ	પૂર્ણાહુતિ
ભાદરવા સુદ-૩	રવિવાર	સોમવાર
	તા. ૧૨-૯-૯૯	તા. ૧૩-૯-૯૯
	પરોઢિયે	પરોઢિયે
	૩.૩૪ કલાકે	૩.૩૪ કલાકે
	સૂર્યોદય	સૂર્યોદય
	સવારે ૬.૨૭ કલાકે	સવારે ૬.૨૭ કલાકે
ભાદરવા સુદ-૪	સોમવાર	મંગળવાર
	તા. ૧૩-૯-૯૯	તા. ૧૪-૯-૯૯
	પરોઢિયે	પરોઢિયે
	૪.૨૩ કલાકે	૫.૪૬ કલાકે
	સૂર્યોદય	સૂર્યોદય
	સવારે ૬.૨૭ કલાકે	સવારે ૬.૨૭ કલાકે

તિથિ	પ્રારંભ	પૂર્ણાહુતિ
ભાદરવા સુદ-૫	મંગળવાર	બુધવાર
તા. ૧૪-૯-૯૯	તા. ૧૫-૯-૯૯	
પરોઢિયે	સવારે	
૫.૪૬ કલાકે	૭.૪૦ કલાકે	
સૂર્યોદય	સૂર્યોદય	
સવારે	સવારે	
૬.૨૭ કલાકે	૬.૨૭ કલાકે	

ઉપરના કોઠા ઉપરથી સ્પષ્ટપણે ફલિત થાય છે કે ભાદરવા સુદ ઉદિત ચોથ સોમવાર તા. ૧૩-૯-૯૯ ના દિવસે જ છે, માટે “ઉદયમ્મિ જા તિહી”ના શાસ્ત્રવચન પ્રમાણે સંવત્સરીની આરાધના સોમવારે જ કરવી જોઈએ. જો ભાદરવા સુદ ચોથની ઉદિત તિથિ અસ્તિત્વમાં ન હોય તો જ અપવાદનો માર્ગ વિચારવાની જરૂર ઊભી થાય છે. હવે આપણે ઉપરના કોઠા જરા અલગ રીતે તપાસી કયા દિવસે કઈ તિથિના કેટલા કલાક અને કેટલી મિનિટ આવે છે, તેના સૂક્ષ્મ ગણિતનો અભ્યાસ કરીશું. જે આરાધક આત્માઓ શાસ્ત્રોનાં વચનો પ્રમાણે જ સંવત્સરીની સાચી તિથિએ આરાધના કરવા માંગતા હોય તેમણે સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ કેળવવી જરૂરી બની જાય છે.

વાર	તારીખ	તિથિ	કલાક-મિનિટ
રવિ	૧૨-૯-૯૯	ભાદરવા સુદ-૩	૨૧-૫૬
		ભાદરવા સુદ-૪	૨-૦૪
સોમ	૧૩-૯-૯૯	ભાદરવા સુદ-૪	૨૩-૧૯
		ભાદરવા સુદ-૫	૦-૪૧
મંગળ	૧૪-૯-૯૯	ભાદરવા સુદ-૫	૨૪-૦૦
બુધ	૧૫-૯-૯૯	ભાદરવા સુદ-૫	૧-૧૩
		ભાદરવા સુદ-૬	૨૨-૪૭

હજી આ ગણિતમાં વધુ ઊંડા ઊતરી ભાદરવા સુદ ચોથ અને પાંચમના કેટલા કલાકો અને કેટલી મિનિટો કયા દિવસમાં આવે છે, તે પણ આપણે જોઈએ.

તિથિ	તારીખ/વાર	કલાક-મિનિટ
ભાદરવા સુદ-૪	રવિ તા. ૧૨-૯	૨.૦૪
	સોમ તા. ૧૩-૯	૨૩.૧૯
ભાદરવા સુદ-૫	સોમ તા. ૧૩-૯	૦.૪૧
	મંગળ તા. ૧૪-૯	૨૪.૦૦
	બુધ તા. ૧૫-૯	૧.૧૩

ઉપરના કોઠા ઉપરથી એ વાત અત્યંત દીવા જેવી સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે ભાદરવા સુદ ચોથ તિથિની કુલ લંબાઈ ૨૫ કલાક ૨૩ મિનિટની છે, જે પૈકી ૨ કલાક ૪ મિનિટ રવિવારે આવે છે અને ૨૩ કલાક ૧૯ મિનિટ સોમવારે આવે છે. મંગળવારે તો ભાદરવા સુદ ચોથની એક મિનિટ પણ આવતી નથી, માટે મંગળવારને તો ભાદરવા સુદ ચોથ ગણી જ ન શકાય. સોમવારે સૂર્યોદયના સમયે એટલે કે સવારે ૬.૨૭ કલાકે ભાદરવા સુદ ચોથ પ્રવર્તમાન છે, માટે ઉદિત ભાદરવા સુદ ચોથ સોમવારે જ ગણાય, વળી મંગળવારના સૂર્યોદયની ૪૧ મિનિટ પહેલાં જ ભાદરવા સુદ ચોથની પૂર્ણાહુતિ થઈ ગઈ હશે, માટે મંગળવારે તો ચોથની કલ્પના પણ કરી ન શકાય. મંગળવાર સવારના સૂર્યોદયથી લઈ બુધવાર સવારના સૂર્યોદય સુધી પાંચમ અને એકમાત્ર પાંચમ તિથિ જ પ્રવર્તે છે. ત્યારે તે દિવસને ચોથ કેવી રીતે કહી શકાય ?

આ સૂક્ષ્મ ગણિતનું સરળ વિવરણ વાંચ્યા પછી તમને કહેવામાં આવે કે તપાગચ્છના ૯૦ ટકાથી પણ વધુ આચાર્યો, સાધુસાધ્વીઓ અને શ્રાવકશ્રાવિકાઓ સોમવારે નહિ પણ મંગળવારે જ ભાદરવા સુદ ચોથ માની તે દિવસે સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરવાના છે, ત્યારે ભારે આશ્ચર્યની લાગણી સાથે પ્રશ્ન એ થાય છે કે તેઓ આવું શા માટે કરતા હશે ? તેનો પણ જવાબ શોધવાની કોશિષ આપણે કરીએ.

જન્મભૂમિ પંચાંગનો અભ્યાસ કરતાં ખ્યાલ આવે છે કે મંગળવારે અને બુધવારે પણ સૂર્યોદય સમયે ભાદરવા સુદ પાંચમ પ્રવર્તે છે એટલે કે બે પાંચમ આવે છે. હવે એક તિથિ વર્ગની માન્યતા પ્રમાણે લૌકિક પંચાંગમાં બે પાંચમ આવે તો પણ આરાધનાની દૃષ્ટિએ બે પાંચમ લખી કે બોલી શકાય નહિ, કારણ કે પાંચમ એ પર્વતિથિ છે. તો શું કરવું ? મંગળ-બુધની પાંચમને બદલે તેઓ બુધવારને જ પાંચમ તરીકે માને છે, મંગળવારે જે પહેલી પાંચમ છે, તેને ચોથમાં ખપાવી દે છે અને સોમવારની ચોથને તેઓ બીજી ત્રીજ બનાવી બે પાંચમની બે ત્રીજ કરી કાઢે છે. આ પરિવર્તન તેઓ માત્ર કાગળ ઉપર જ કરે છે, કારણ કે આકાશના ગ્રહોની સ્થિતિમાં પરિવર્તન કરવાનું સામર્થ્ય કોઈમાં હોતું જ

નથી. અહીં સવાલ એ થાય છે કે એક બાજુ ભાદરવા સુદ પાંચમ નામની સામાન્ય પર્વતિથિ છે અને બીજી બાજુ ભાદરવા સુદ ચોથ નામનું સંવત્સરી મહાપર્વ છે. પાંચમની વૃદ્ધિ ન થાય તે માટે સંવત્સરીને આઠી પાછી કરવામાં કેટલું ઔચિત્ય છે ? એ ગંભીર વિચાર એક તિથિ વર્ગના આરાધકોએ કરવો જોઈએ. અહીં સવાલ એ થશે કે એક તિથિ વર્ગ મંગળવારે ભાદરવા સુદ ચોથ માની તે દિવસે સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરવાનો છે, ત્યારે બે તિથિ વર્ગ શું કરશે ? તેઓ જન્મભૂમિ પંચાંગ પ્રમાણેની ઉદિત ભાદરવા સુદ ચોથે, એટલે કે સોમવારે જ સંવત્સરીની આરાધના કરશે. તો પછી તેઓ બે પાંચમનું શું કરશે ? સોમવારે સંવત્સરીનું પ્રતિક્રમણ અને ઉપવાસ વગેરે આરાધના કરી તેઓ મંગળવારે પ્રથમ પાંચમના પારણાં કરસે અને બીજી પાંચમે, એટલે કે બુધવારે પાંચમની પર્વતિથિની આરાધના કરશે. એટલે કે બે તિથિના સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકાઓ મંગળવારે જ્યારે સંવત્સરીનાં પારણાં કરતા હશે, ત્યારે એક તિથિના સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકાઓ ઉપવાસાદિ તપ કરશે અને પ્રતિક્રમણ કરશે. એક તિથિ વર્ગ, જે પ્રથમ પાંચમને પંચમી પર્વતિથિની આરાધના માટે પણ યોગ્ય નથી ગણતા, એ દિવસે તેઓ સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરશે.

સંવત્સરીની આરાધનાના દિવસમાં આવતો આ ફેરફાર એક જ દિવસ પૂરતો મર્યાદિત નથી રહેવાનો, કારણ કે પર્યુષણની આચરણા પ્રમાણે સંવત્સરીના સાત દિવસ અગાઉ પર્યુષણનો પ્રારંભ કરવાનો હોય છે. આઠ દિવસની કુલ ઉજવણીના અંતિમ એટલે કે આઠમા દિવસે સંવત્સરી મહાપર્વ આવે છે. બે તિથિ વર્ગની માન્યતા પ્રમાણે સંવત્સરી મહાપર્વ સોમવાર તા. ૧૩-૯-૯૯ના રોજ આવે છે, માટે તેમના પર્યુષણનો પ્રારંભ સોમવાર તા. ૬-૯-૯૯ના રોજ થશે. તેથી વિરુદ્ધ એક તિથિ વર્ગની માન્યતા પ્રમાણે સંવત્સરી મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯ના રોજ આવે છે, માટે તેમના પર્યુષણનો પ્રારંભ મંગળવાર તા. ૭-૯-૯૯ના રોજ થશે. બે તિથિ વર્ગનું ભગવાન મહાવીર જન્મ વાંચન શુક્રવારે થશે, જ્યારે એક તિથિ વર્ગ શનિવારે જન્મવાંચન કરશે. બે તિથિ વર્ગ વડાકલ્પનો છઠ્ઠ તપ બુધ-ગુરુ દરમિયાન કરશે તો

એક તિથિ વર્ગ તે ગુરુ-શુક્ર દરમિયાન કરશે. આમ એક પાંચમની વ્યવસ્થા કરવા જતાં પર્યુષણના આઠેય દિવસ ભારે અવ્યવસ્થા અને અંધાધૂંધી સર્જાશે.

કલ્પસૂત્રમાં એવો પાઠ છે કે પર્યુષણ માટે ભાદરવા સુદ પાંચમની રાત્રિનું ઉલ્લંઘન કરી શકાય નહિ. યુગપ્રધાન કાલિકસૂરિ મહારાજે સંવત્સરી ભાદરવા સુદ ચોથની કરી ત્યાર પછી ચોથની પાંચમ ન કરવા પાછળનું એક કારણ એ પણ છે કે બે સંવત્સરી વચ્ચે ૩૬૦ રાત્રિદિવસથી વધુ તફાવત રહેવો જોઈએ નહિ. આ નિયમ પ્રમાણે પણ સંવત ૨૦૫૪ની સંવત્સરી આખા તપાગચ્છ શ્રી સંઘે જો ઉદિત ભાદરવા સુદ ચોથે કરી હોય તો સંવત ૨૦૫૫માં એ રાત્રિનું ઉલ્લંઘન કરી શકાય નહિ. એક તિથિ વર્ગ ભાદરવા સુદ પ્રથમ પાંચમે સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરવા દ્વારા ભાદરવા સુદ ચોથની રાત્રિનું ઉલ્લંઘન કરી રહ્યો છે.

સંવત ૨૦૫૫ની સંવત્સરી ક્યારે ? એ બાબતમાં ગાયત્રી પ્રત્યક્ષ પંચાંગના સંપાદક શાસ્ત્રી રઘુનાથ દવે કહે છે કે, “ભાદરવા સુદ ચોથ સોમવારે સૂર્યોદય અને સંપૂર્ણ દિવસ વ્યાપીની હોવાથી ચતુર્થી પક્ષ માટે કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો જ નથી. જેથી ચતુર્થી પક્ષ માનવાવાળાઓ માટે ભાદરવા સુદ-૪ સોમવાર તા. ૧૩-૯-૧૯૯૯ સંવત્સરી પર્વ માટે નિર્વિવાદ ગણાય, જ્યારે પંચમી તિથિની વૃદ્ધિ છે, જેથી પંચમી પક્ષવાળાઓએ જ વિચાર કરવાનો રહ્યો કે કઈ પંચમી ગણવી. શાસ્ત્રદૃષ્ટિએ બીજી પંચમી જ લેવાય. છતાં ધર્મારાધના ક્યારે કરવી તે ધર્માચાર્યોએ, ગુરુભગવંતોએ નિર્ણય લેવાનો હોય છે. પરંતુ પૂનમના ક્ષયે તેરસનો ક્ષય અને પંચમી ક્ષયે ત્રીજનો ક્ષય તથા પંચમીની વૃદ્ધિએ ત્રીજની વૃદ્ધિ કરવી એ શાસ્ત્રસિદ્ધાંતવિહીન છે. બે ત્રીજ ગણી પ્રથમ પાંચમને ચોથ માની સંવત્સરી માનવાથી ચોથનો મુત્યુઘંટ વાગી જાય છે.”

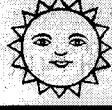
આ બધું વાંચ્યા પછી આ વર્ષે મંગળવારે જ સંવત્સરી કરવાનો નિર્ણય કરી ચૂકેલા આરાધકોને પણ એક સવાલ અચૂક થશે કે એક તિથિ પક્ષના ધુરંધર આચાર્યોને સોમવારે ઉદિત ચોથે સંવત્સરી કરવામાં શો વાંધો નડતો હશે ?

સંવત્સરી મહાપર્વ ક્યારે ?

કઈ તિથિએ ક્યો વાર ?

વિક્રમ સંવત ૨૦૫૫ : ભાદરવા સુદ ચોથ

૨.૦૪ કલાક

૨૩.૧૯ કલાક

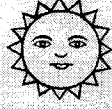
સોમવાર

રવિવાર

વિક્રમ સંવત ૨૦૫૫ : ભાદરવા સુદ પાંચમ

૦.૪૧ કલાક

૨૪.૦૦ કલાક

મંગળ

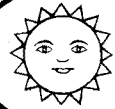
૧.૧૩ કલાક

સોમ

બુધ

ક્યા વારે કઈ તિથિ ?

રવિવાર તા. ૧૨-૯-૯૯

૨૧.૫૬ કલાક

ભાદરવા સુદ ત્રીજ

૨.૦૪ કલાક

ભા.સુ. ૪

સોમવાર તા. ૧૩-૯-૯૯

૨૩.૧૯ કલાક

ભાદરવા સુદ ચોથ

૦.૪૧ કલાક

ભા.સુ. ૫

મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૯૯

૨૪.૦૦ કલાક

ભાદરવા સુદ પાંચમ

તેનો ખૂબ સ્પષ્ટ જવાબ એ છે કે તેમને આ બાબતમાં કોઈ શાસ્ત્રીય વાંધો નડતો નથી, કારણ કે એક તિથિના દસ ધુરંધર ગચ્છાધિપતિઓએ જ સંવત ૨૦૪૨ની સાલમાં એક, 'તિથિ સમાધાન પટ્ટક' ઉપર સહી કરી નીચે મુજબ ઠરાવ કર્યો હતો :

“ભાદરવા સુદ ચોથની સંવત્સરી કરવી. સંઘમાન્ય જન્મભૂમિ પંચાંગમાં જ્યારે જ્યારે ભાદરવા સુદ પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે ત્યારે બીજા પંચાંગનો આશરો લઈ ભાદરવા સુદ છઠ્ઠીની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી અને તેને અનુસરી સંવત્સરી કરવી. તેવું પંચાંગ ન મળે તો સુદ છઠ્ઠીની ક્ષયવૃદ્ધિ કબૂલ રાખવી.”

આ ઠરાવ ઉપરથી એટલું તો જરૂર ફલિત થાય છે કે ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિએ ત્રીજની વૃદ્ધિને બદલે છઠ્ઠીની વૃદ્ધિ કરવામાં એક તિથિના આચાર્ય ભગવંતોને કોઈ શાસ્ત્રીય પ્રતિબંધ નડતો નથી. જો છઠ્ઠીની વૃદ્ધિ કરવામાં આવે તો ચોથ સોમવારે જ આવે. જો આ ઠરાવનું પાલન કરવામાં આવે તો એક તિથિ વર્ગ પણ સોમવારે એટલે કે ઉદિત ચોથે જ સંવત્સરી કરી શકે. તો પછી તકલીફ ક્યાં આવી ?

એક તિથિ વર્ગ પૈકી સ્વ. આગમોદ્ધારક આચાર્ય ભગવંત સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમુદાયે આ પટ્ટક ઉપર સહી કરવાની ના પાડી દીધી, કારણ કે તેઓ ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયવૃદ્ધિએ છઠ્ઠીની ક્ષયવૃદ્ધિ કબૂલ કરવા તૈયાર નહોતા. આ કારણે બે વર્ષ પછી સંવત ૨૦૪૪ની સાલમાં એક બીજો પટ્ટક બહાર પાડવામાં આવ્યો, જેમાં ૧૪ ગચ્છાધિપતિઓની સહી હતી. આ પટ્ટક પ્રમાણે ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય આવે ત્યારે છઠ્ઠીનો ક્ષય કરવાનો અને પાંચમની વૃદ્ધિ આવે ત્યારે ત્રીજની વૃદ્ધિ કરવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો. આ ઠરાવમાં પાંચમની વૃદ્ધિએ છઠ્ઠીની વૃદ્ધિને બદલે ત્રીજની વૃદ્ધિ કબૂલ રાખવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીના સમુદાયને તેમાં સહી કરવા માટે સમજાવવાનો હતો. એ પ્રમાણે ઠરાવમાં સહી થઈ પણ ખરી પણ પાછળથી તેમના જ આચાર્યે સહી પાછી ખેંચી લેવાની જાહેરાત કરી. જે પ્રયોજનથી ઠરાવમાં ફેરફાર કરાયો હતો એ

પ્રયોજન જ નિષ્ફળ ગયું, પણ ઠરાવનો ફેરફાર કાયમ રહી ગયો, આ નવા ઠરાવને કારણે જ આ વર્ષે એક તિથિ પક્ષ મંગળવારે (જન્મભૂમિ પંચાંગની પ્રથમ પાંચમે) સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરશે અને બે તિથિ વર્ગ કરતાં અલગ પડી જશે. આજે પણ જો સંવત ૨૦૪૨ના ઠરાવને જીવતો કરવામાં આવે તો સમગ્ર એક તિથિ પક્ષ પણ જન્મભૂમિ પંચાંગની ઉદિત ભાદરવા સુદ ચોથે સંવત્સરીની આરાધના કરી શકે તેમ છે. જો એક તિથિના આચાર્યો આવો ઠરાવ કરે તો કદાચ સ્વ. સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીનો સમુદાય તેને માન્ય ન રાખે અને મંગળવારે જ આરાધના કરે તેવું પણ બને. જો કે આમ પણ તેમણે ઠરાવમાં કરેલી સહી તો પાછી જ ખેંચી લીધી છે, એટલે તેમની એટલી ચિંતા કરવાની જરૂર રહેતી નથી. તો પછી એવાં ક્યાં પરિબળો છે કે જે એક તિથિના આચાર્યોને ઉદિત ભાદરવા સુદ ચોથની સંવત્સરી કરતાં અટકાવી રહ્યાં છે ?

એક તિથિના આચાર્યોમાં એવી વિચિત્ર લાગણી પ્રવર્તે છે કે આપણે જો સોમવારની સંવત્સરી કબૂલ રાખીએ તો બે તિથિ પક્ષની થિયરી આપણે પણ સ્વીકારી લીધી છે, એવું ફલિત થાય. આ રીતે ઉદિત ભાદરવા સુદ ચોથની સંવત્સરી કરવામાં તેમને જો એકમાત્ર સમસ્યા નડી રહી હોય તો તે ઈગો પ્રોબ્લેમ છે. જ્યાં અહંકાર હોય ત્યાં સાચી ક્ષમાપના અને સંવત્સરીની સાચી આરાધના ક્યાંથી સંભવી શકે ?

બીજી મહત્વની વાત એ છે કે આ વર્ષે તપાગચ્છમાં સંવત્સરીનો ભેદ આવશે તે પછી સંવત ૨૧૦૦ની સાલ સુધીના કોઈ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિ આવતા નથી, એટલે ત્યાં સુધી સંવત્સરીના દિવસ વિશે કોઈ જ વિવાદ ઊભો થવાની સંભાવના નથી. આ વર્ષે જો સુખદ સમાધાન થશે તો તેની અસર વિક્રમની બાવીસમી સદી સુધી રહેશે અને ઝઘડો ઊભો રહેશે તો પણ તેની અસર એટલી જ ટકશે. આજની પેઢી માટે સમાધાનની કે સંઘર્ષની આ છેલ્લી તક છે.

અતીતમાં ડોકિયું : પર્વતિથિનો વિવાદ કેવી રીતે પેઢા થયો ?

પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવના કાળમાં બીજ - પાંચમ - આઠમ - અગિયારમ - ચૌદસ - પૂનમ - અમાસ વગેરે ૧૨ તિથિઓની આરાધના આખો સંઘ સાથે મળી કરતો હતો. પક્ષીની આરાધના ચૌદશે, ત્રણ ચોમાસીની આરાધના કારતક સુદ પૂનમ, ફાગણ સુદ પૂનમ અને અષાઠ સુદ પૂનમે કરવામાં આવતી અને સંવત્સરી ભાદરવા સુદ પાંચમની થતી. કોઈ બાબતમાં વિવાદ કે વિખવાદને કોઈ સ્થાન નહોતું. ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણ પછી ૯૯૩ વર્ષે આચાર્ય શ્રી કાલિકસૂરિજીએ સંવત્સરી ભાદરવા સુદ ચોથની કરી. તેને કારણે ત્રણ ચોમાસી પણ પૂનમને બદલે ચૌદશની થઈ. આ પહેલવહેલું પરિવર્તન હતું, પણ તે સકળ સંઘે એકમતે સ્વીકાર્યું હતું અને શાસ્ત્રો દ્વારા અબાધિત હતું, માટે તેને લઈને પણ કોઈ મતભેદ કે મનભેદ થયા નહોતા. તો પછી તિથિસંબંધી વિવાદનો પ્રારંભ કેવી રીતે થયો ?

વિક્રમ સંવત ૧૧૫૯માં ચન્દ્રપ્રભાચાર્યે પક્ષીની આરાધના ચૌદશને બદલે પૂનમમાં સ્થાપિત કરી, તેમાંથી જ પૌર્ણમીયક ગચ્છનો જન્મ થયો. ત્યાર બાદ ઔદયિક તિથિ વિશેની માન્યતાની બાબતમાં તપાગચ્છ અને અંચલગચ્છ, ખરતરગચ્છ વગેરે વચ્ચે મતભેદો થયા. તપાગચ્છના આચાર્યો સૂર્યોદય સમયે જે તિથિ હોય તેને જ ઉદિત તિથિ માનતા હતા. અન્ય ગચ્છો પ્રવર્તમાન તિથિને ઉદિત તિથિ ગણતા હતા. આ રીતે મતભેદો વધતા ગયા. ખરતરગચ્છે ચૌદશે ચોમાસી અને ભાદરવા સુદ ચોથે સંવત્સરી કરવાની કાલિકસૂરિ મહારાજે શરૂ કરેલી પરંપરા જાળવી રાખી પણ ઉદિત તિથિની વ્યાખ્યામાં તેઓ પણ નવા ગચ્છોના વિચારના હતા.

તપાગચ્છ અને ખરતરગચ્છ વચ્ચે સંવત્સરી બાબતમાં જે મતભેદ થયો એ તિથિને લગતો નહિ, પણ મહિનાને લગતો હતો. વિક્રમની આઠમી-નવમી શતાબ્દિ સુધી જૈન પંચાંગ મુજબ આરાધના ચાલતી હતી, એટલે માસસંબંધી

કોઈ મતભેદ નહોતો. જૈન પંચાંગમાં પોષ અને અષાઠ એ બે જ મહિનાની વૃદ્ધિ આવતી હતી. જૈન પંચાંગનો વિચ્છેદ થવાથી જૈનોએ જે લૌકિક પંચાંગ અપનાવ્યું તેમાં શ્રાવણ, ભાદરવા વગેરેની પણ વૃદ્ધિ આવવા લાગી, જેને કારણે સંવત્સરી કયા મહિનામાં કરવી એ વિશે વિવિધ ગચ્છો વચ્ચે મતભેદો થયા, જે આજ પર્યંત ચાલુ રહ્યા છે.

આજે લૌકિક પંચાંગમાં શ્રાવણ માસની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે સમગ્ર તપાગચ્છ ભાદરવા માસમાં જ સંવત્સરીની આરાધના કરે છે, જ્યારે ખરતર ગચ્છ દ્વિતીય શ્રાવણમાં સંવત્સરી કરે છે. તેવી જ રીતે ભાદરવા માસની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે ખરતર ગચ્છ પ્રથમ ભાદરવામાં અને તપાગચ્છ બીજા ભાદરવામાં સંવત્સરી કરે છે. આ રીતે સંવત્સરી બાબતમાં પ્રથમ વિવાદ તેરમી સદીમાં તપાગચ્છ અને ખરતરગચ્છ વચ્ચે થયો. તપાગચ્છના બે વર્ગો વચ્ચે સંવત્સરીનો વિવાદ તો છેક વિક્રમની વીસમી સદીના મધ્ય ભાગમાં થયો, જેની વિગતો આપણે હવે પછી મેળવીશું.

જૈન પંચાંગમાં પર્વતિથિઓની વૃદ્ધિ ક્યારેક જ આવતી, પણ ક્ષય નિયમિત આવતા હતા. વિક્રમની દસમી શતાબ્દિ પછી જૈન પંચાંગનો વિચ્છેદ થયો અને જૈન સંઘે જે લૌકિક પંચાંગ અપનાવ્યું તેમાં પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ બંને અવારનવાર આવવા લાગી. આવા ક્ષયવૃદ્ધિના પ્રસંગે પર્વતિથિની આરાધના કઈ રીતે કરવી તેનું સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન આચાર્ય ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષમાં પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રઘોષ બહુ સ્પષ્ટપણે એમ કહે છે કે પર્વતિથિનો ક્ષય હોય ત્યારે તેની આરાધના અગાઉની તિથિમાં કરવી અને વૃદ્ધિ હોય ત્યારે બે તિથિ પૈકી બીજી તિથિમાં આરાધના કરવી. તેમાં એવો કોઈ આદેશ કે ઉપદેશ નથી કે ક્ષય હોય ત્યારે પૂર્વની તિથિનો ક્ષય કરવો અને વૃદ્ધિ હોય ત્યારે પૂર્વની તિથિની વૃદ્ધિ કરવી. “પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ” એવી માન્યતાનો જન્મ તો છેક વિક્રમની ઓગણીસમી સદીમાં થયો છે, જેના મૂળમાં પણ આપણે જવું પડશે.

ઓગણીસમી સદીમાં યતિઓના કાળમાં “પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ” એવી જે આત્યંતિક માન્યતાએ જન્મ લીધો તે અગાઉ તપાગચ્છના જ સર્વમાન્ય ગણાતા અનેક આચાર્ય ભગવંતોના ગ્રંથોમાં “બે પર્વતિથિ” ના ઉલ્લેખો જોવા મળે છે. તેમાંનો માત્ર એક જ ઉલ્લેખ આપણે લઈ આગળ વધીશું.

વિક્રમ સંવત ૧૬૯૬ની સાલમાં તપાગચ્છીય મહોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજે કલ્પસૂત્ર સુબોધિકાવૃત્તિ નામના ગ્રંથની રચના કરી છે. તેમાં નવમા વ્યાખ્યાનમાં નીચે મુજબનો પાઠ જોવા મળે છે.

“ભાદ્રપદવૃદ્ધૌ પ્રથમો ભાદ્રપદોઽપિ અપ્રમાણમેવ યથા ચતુર્દશીવૃદ્ધૌ પ્રથમાં ચતુર્દશીમવગણ્ય, ક્ષિતિયાયાં ચતુર્દશ્યાં પાક્ષિકકૃત્યં ક્રિયતે ।”

અનુવાદ : ભાદરવા માસની વૃદ્ધિએ પ્રથમ ભાદરવો અપ્રમાણ છે, જેવી રીતે ચૌદશની વૃદ્ધિએ પ્રથમ ચૌદશને અવગણીને બીજી ચૌદશે પાક્ષિકકૃત્ય કરવામાં આવે છે.

આ પાઠ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સત્તરમી સદીના અંત ભાગ સુધી બે પર્વતિથિ પણ લખવામાં આવતી હતી અને લૌકિક પંચાંગમાં બે પર્વતિથિ આવે ત્યારે બીજી તિથિએ પર્વની આરાધના કરવામાં આવતી. આવા તો અનેક ટકોરાબંધ પુરાવાઓ આપણે આગળ જોઈશું.

વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દિમાં તપાગચ્છની પર્વતિથિની આરાધના સંબંધી માન્યતાઓમાં કોઈ પરિવર્તન કે મતભેદ જોવા મળતા નથી. તે સમયે સમગ્ર તપાગચ્છ એક હતો અને તેની ઉપર અકબર પ્રતિબોધક જગદ્ગુરુ આચાર્ય શ્રી હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજાની આજ્ઞા પ્રવર્તતી હતી. તેમણે અને તેમના પકૃધર આચાર્યશ્રી સેનસૂરીશ્વરજીએ તિથિ સંબંધી પ્રશ્નોના જે ઉત્તરો આપ્યો છે તે વાંચવાથી ખ્યાલ આવે છે કે “પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ” એવી માન્યતાએ ત્યારે જન્મ લીધો નહોતો. એ વખતે પણ આચાર્યશ્રી ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રધોષ પ્રમાણે જ ક્ષયવૃદ્ધિમાં આરાધનાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવતી.

વિક્રમ સંવત ૧૬૪૫માં રચાયેલા શ્રી હીરપ્રશ્ન નામના ગ્રંથમાં દીવ બંદરના જૈન સંઘ તરફથી જગદ્ગુરુ હીરસૂરીશ્વરજીને એક પ્રશ્ન કરવામાં આવે છે :

“પૂનમનો ક્ષય હોય ત્યારે તેનો તપ ક્યારે કરવો ?”

આ સવાલનો જવાબ આપતાં આચાર્યશ્રી હીરસૂરીશ્વરજી જણાવે છે.

“પૂનમનો ક્ષય હોય ત્યારે તેનો તપ તેરસ - ચૌદશે કરાય છે. તેરસે જો વિસ્મૃતિ થઈ જાય તો પૂનમનો તપ પછીની તિથિ (એટલે કે એકમ) એ પણ કરાય છે.”

આ જવાબ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે પૂનમ એ પર્વતિથિ છે અને તેનો ક્ષય પણ જગદ્ગુરુ આચાર્યશ્રી હીરસૂરીશ્વરજીએ કબૂલ રાખી માત્ર તેના નિમિત્તે કરાતો તપ તેરસે, ચૌદશે અથવા ભૂલી જવાય તો ચૌદસે, એકમે કરવાનું કહ્યું છે. તેમણે પૂનમના ક્ષયે તેરસનો ક્ષય કરવાનો ઉપદેશ તો હરગિઝ આપ્યો નથી.

જગદ્ગુરુ આચાર્યશ્રી હીરસૂરીશ્વરજીની પાટે તેમના શિષ્ય આચાર્યશ્રી સેનસૂરીશ્વરજી આવ્યા. તેમના ગ્રંથ શ્રી સેનપ્રશ્નમાં પણ કોઈ જગ્યાએ “પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ” એવી માન્યતા જોવા મળતી નથી. વિક્રમની અઢારમી સદીમાં પણ આ પરંપરા ચાલુ રહી. જે કંઈ વિવાદો પેદા થયા તે વિક્રમની ઓગણીસમી સદીમાં જ થયા હોવાનું જણાય છે.

ઓગણીસમી સદીનો સમય એક અપેક્ષાએ જૈન શાસનનો અંધકારયુગ હતો, કારણ કે તેમાં પરિગ્રહધારી યતિઓનું જોર તેમ જ સંખ્યાબળ બહુ વધી ગયું હતું અને ગીતાર્થ તેમ જ સંવિગ્ન સાધુઓની સંખ્યા ઘટી ગઈ હતી. વળી તેમને પણ યતિઓની આજ્ઞામાં જ રહેવું પડતું. ઓગણીસમી સદીમાં પહેલી વખત તપાગચ્છના બે ભાગ પડ્યા. વિજયદેવસૂરિના અનુયાયીઓનો દેવસૂર સંઘ કહેવાયો અને આનન્દસૂરિના અનુયાયીઓનો આણસૂર સંઘ કહેવાયો. આ બે ગચ્છના ગાદીપતિઓ વચ્ચે તિથિની બાબતમાં મોટો વિવાદ થયો.

ઓગણીસમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં ગાદીપતિ યતિઓના અજ્ઞાનને કારણે “પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ” એવો વિચાર રૂઢ થયો હોવાનું જણાય છે. તેનું કારણ એ છે કે પંચાંગની અને ધર્મના સિદ્ધાંતોની બહુ સમજણ ન ધરાવતા અબુધ શ્રાવકો જ્યારે યતિ પાસે આવી પૂછતા કે, “આજે કઈ તિથિ છે ?” ત્યારે યતિ જો કહે કે, “આજે પહેલી આઠમ છે”, તો બાલજીવો શંકામાં પડતા કે, “આજે આઠમ પર્વતિથિની આરાધના કરાય કે કેમ” ? બાળજીવોની આ મુંઝવણ દૂર કરવા યતિઓએ પહેલી આઠમને બીજી સાતમ બનાવી દીધી. અને જ્યારે આઠમનો ક્ષય આવે ત્યારે સાતમનો ક્ષય કરી

તેને આઠમ બનાવવાની પરંપરા ચાલુ કરી. આ જ નિયમ તેમણે બીજ-પાંચમ-અગિયારસ-ચૌદશ-પૂનમ-અમાસ વગેરે પર્વતિથિની બાબતમાં અપનાવ્યો. આ રીતે પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિએ પૂર્વની તિથિના ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની પરંપરા શરૂ થઈ. વિક્રમની વીસમી સદીમાં જ્યારે ભીંત ઉપર ચોંટાડવાના પંચાંગો છપાયા લાગ્યા ત્યારે તેમાં પણ આ જ પરંપરા આગળ ધપી.

દેવસૂર ગચ્છના યતિઓ અને આણસૂર ગચ્છના યતિઓ વચ્ચે જે મોટો ઝઘડો થયો તે પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે ત્યારે કઈ તિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી તે સંબંધી હતો. દેવસૂર ગચ્છવાળા યતિઓ એમ કહેતા કે પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી, જ્યારે આણસૂર ગચ્છવાળા યતિઓ એમ કહેતા કે તેરસની નહિ પણ એકમની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી. બંને પક્ષ પોતાની માન્યતાના સમર્થનમાં જગદ્ગુરુ હીરસૂરીશ્વરજીનો ઉત્તર ટાંકતા, જેમાં તેમણે પૂનમનો તપ તેરસ-ચૌદશે અથવા તો એકમે કરવાનું કહ્યું હતું. તેમાં ક્યાંય પૂનમના ક્ષયે તેરસનો કે એકમનો ક્ષય કરવાની વાત નહોતી છેવટે સંવત ૧૮૬૯ની સાલમાં તેમના યતિઓ વચ્ચે એક થાગડ થીગડ સમાધાન થયું હતું, જેને તેર બેસણાનો ઠરાવ કહે છે. આ ઠરાવ પ્રમાણે ત્રણ ચાતુર્માસિક પૂનમનો ક્ષય હોય તો બારસ-તેરસ ભેગાં કરવાં (એટલે કે તેરસનો ક્ષય કરવો) અને તે સિવાયની પૂનમનો ક્ષય હોય તો પડવાનો ક્ષય કરવો, તેવું નક્કી થયું. જો કે આ ઠરાવ પછી પણ દેવસૂરગચ્છના યતિઓએ પોતાની માન્યતા પ્રમાણે તમામ પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાનું ચાલુ જ રાખ્યું. થોડા સમય પછી તપાગચ્છનો આણસૂરગચ્છ નામશેષ થયો અને તેના બાકી રહેલા થોડા સાધુઓ દેવસૂરગચ્છમાં ભળી ગયા. આ રીતે તપાગચ્છ પાછો એક થઈ ગયો, પણ પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની અશાસ્ત્રીય તેમ જ અતાર્કિક પ્રવૃત્તિ ઘર કરી ગઈ, જે ભવિષ્યમાં ઘણા મોટા ઉલ્કાપાતો પેદા કરી શકે તેમ હતી.

“પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ” એવી દેવસૂરસંઘની પ્રવૃત્તિ હકીકતમાં તો અજ્ઞાની અને પરિગ્રહધારી સાધુઓએ એટલે કે યતિઓએ સંવિગ્ન સાધુઓ તેમ જ સકળ સંઘને માથે ઠોકી બેસાડેલી

આચરણ હતી અને સમયે સમયે તેની સામે વિરોધ પણ થયો હતો. સંવત ૧૮૭૦ના એક જૈન પંચાંગમાં પણ પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિને કાયમ રાખવામાં આવી હતી. તેમાં શ્રાવણ વદ અમાસનો ક્ષય દર્શાવવામાં આવ્યો છે અને ભાદરવા સુદ ચોથ બે દર્શાવવામાં આવી છે.

વીસમી સદીમાં અમુક સંવિગ્ન સાધુઓએ ગાદીપતિ યતિઓની કે જેમને શ્રી પૂજ્ય કહેવામાં આવતા તેમની જોહુકમી સામે માથું ઉંચકવાનું શરૂ કર્યું, તેમાં સૌથી નોંધપાત્ર મુનિશ્રી ઝવેરસાગરજી હતા, જેઓ પાછળથી આચાર્ય સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીના ગુરુ બન્યા હતા. આ ઝવેરસાગરજીએ સંવત ૧૯૩૫ના ચાતુર્માસ દરમિયાન એક હેન્ડબિલ બહાર પાડી “પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ થાય જ નહિ” એવા યતિઓના રિવાજને પડકાર્યો હતો.

વિક્રમ સંવત ૧૯૩૫ની સાલમાં દેવસૂર ગચ્છના યતિ ધરણેન્દ્રસૂરિ અને મુનિશ્રી ઝવેરસાગરજી બંને ઉદયપુરમાં ચાતુર્માસ રહ્યા હતા. એ વર્ષે લૌકિક પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ બીજનો ક્ષય આવતો હતો. દેવસૂરગચ્છના યતિઓની માન્યતા પ્રમાણે બીજ પર્વતિથિ હોવાથી તેનો ક્ષય ન થાય, માટે સુદ એકમનો ક્ષય કરવો પડે તેમ હતો. આ વિશે ધરણેન્દ્રસૂરિએ વિચાર્યું કે ભાદરવા સુદ એકમ જન્મ વાંચનની તિથિ છે, માટે તેનો ક્ષય પણ ન કરાય તેવી જ રીતે શ્રાવણ વદ ચૌદસ-અમાસનો ક્ષય પણ ન કરાય, કારણ કે તે બંને પર્વતિથિઓ હતી. આમ વિચારી યતિશ્રી ધરણેન્દ્રસૂરિએ ભાદરવા સુદ બીજનો ક્ષય કરવાને બદલે શ્રાવણ વદ તેરસનો ક્ષય કરવાનું ફરમાન છોડ્યું. ઉદયપુરમાં જ ચાતુર્માસ બિરાજતા સંવેગી સાધુ ઝવેરસાગરજીએ હિન્દી ભાષામાં એક હેન્ડબિલ બહાર પાડી આ ફરમાનનો વિરોધ કર્યો અને એકમ-બીજ ભેગી કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો. આ રીતે સંવત ૧૯૩૫માં ઝવેરસાગરજીએ યતિઓની સામે બળવો પોકારીને પણ બીજના ક્ષયને કબૂલ રાખી તે મુજબ જ પર્યુષણની આરાધના કરી હતી, તેમ જ કરાવી હતી. જો કે તેમ છતાં તેમણે પણ પૂનમ-અમાસના ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની પરંપરાનો વિરોધ કર્યો નહોતો. આ સ્થાપિત ખોટી પરંપરાનો આધાર લઈ તેમના જ વિદ્વાન અને તેજસ્વી શિષ્ય મુનિશ્રી આનંદસાગરજી ભવિષ્યમાં જૈન સંઘમાં સંવત્સરી મહાપર્વનો કેટલો મોટો વિવાદ પેદા કરવાના છે, તેની તેમને ક્યાંથી ખબર હોય

આગમોદ્ધારક આચાર્યશ્રી

સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીની પહાડ જેવડી ભૂલ

જૈન દષ્ટિએ પર્વતિથિના વિવાદનો ઈતિહાસ તપાસતાં તપાસતાં આપણે એક એવા બિંદુ ઉપર આવી પહોંચ્યા છીએ, જ્યાંથી આ વિવાદ વિકરાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી બેસે છે. અગાઉના પ્રકરણોમાં આપણે જોયું કે પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની અથવા એકમની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાના અસંવેગી યતિઓએ પ્રવર્તાવેલા રિવાજને કારણે તપાગચ્છમાં તિથિભેદ તો ઊભો થઈ જ ગયો હતો. યતિઓના પ્રભાવ હેઠળ જ ભીંતિયાં પંચાંગો છપાવવામાં આવતાં તેમાં તો પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાને બદલે પૂર્વની અપર્વતિથિઓની જ ક્ષયવૃદ્ધિ લખવામાં આવતી અને કરવામાં આવતી. આ સાથે સંવેગી સાધુઓના પ્રભાવ હેઠળ જે પંચાંગો નીકળતાં તેમાં પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિને કાયમ રાખવાની પરંપરા પણ ચાલુ રહી.

આપણે અગાઉ જોયું કે વિક્રમ સંવત ૧૮૭૦ની સાલમાં એક જૈન પંચાંગ બહાર પડાયું હતું, જેમાં પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ કાયમ રાખવામાં આવી હતી. તેવું જ પંચાંગ વિક્રમ સંવત ૧૯૧૬ની સાલમાં જૈન દીપક માસિક તરફથી બહાર પડાયું હતું, જેમાં બે વધ પાંચમ દર્શાવવામાં આવી હતી અને અમાસનો ક્ષય બતાવવામાં આવ્યો હતો. ત્યાર બાદ સંવત ૧૯૪૫માં સ્વ. આત્મારામજી મહારાજના ઉપદેશથી તપાગચ્છના શ્રાવક શા. કેશવજી લહેરાભાઈ સાયલાવાલાએ જૈન પંચાંગ મુંબઈ ઈન્ડિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છપાવીને બહાર પાડ્યું હતું. તેમાં સંવત ૧૯૪૫ના વર્ષની તમામ પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ કાયમ રાખવામાં આવી હતી. તેમ છતાં પણ મુખ્યત્વે તો યતિઓનું શાસન જ ચાલતું હતું અને તેમનાં ભીંતિયાં પંચાંગ પ્રમાણે સંવેગી સાધુઓએ આરાધના કરાવવી પડતી. આ જે બુદ્ધિભેદ કે વિવાદ હતો, તે માત્ર મહિનાની બાર પર્વતિથિઓને લગતો જ હતો. સંવત્સરી વિશે સંવત ૧૯૫૨ સુધી કોઈ વિવાદ જ નહોતો.

આપણે જોયું કે જૈન સંઘમાં વિક્રમના બારમા સૈકાથી લઈ વીસમા સૈકા સુધી તિથિની આરાધના વિશે એક અથવા બીજા સ્વરૂપે વિવાદો થયા છે અને ભાગલાઓ પડ્યા છે, પણ સંવત્સરીની આરાધના ક્યારે કરવી એ વિશે તપાગચ્છમાં ક્યારેય મતભેદો પેદા થયા નહોતા. પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવે શાસનની સ્થાપના કરી ત્યારથી લઈ વિક્રમ સંવત ૧૯૫૨ સુધી સમગ્ર સંઘ એક જ દિવસે સંવત્સરીની આરાધના કરતો. વીર નિર્વાણ પછી દશમાં સૈકામાં યુગપ્રધાન શ્રી કાલિકસૂરીશ્વરજીએ સંવત્સરી ભાદરવા સુદ પાંચમને બદલે ચોથની કરી ત્યારે પણ આખો સંઘ તેમને અનુસર્યો હતો. એ વખતે પણ કોઈ વિવાદ થયો નહોતો. લગભગ અઢી હજાર વર્ષ સુધી સંવત્સરી એક સાથે મનાવવાની જે પરંપરા હતી, તેનો સંવત ૧૯૫૨ (ઈ.સ. ૧૯૯૫)ની સાલમાં ભંગ થયો. સંઘમાં પહેલવહેલો સંવત્સરી બાબતમાં મતભેદ પેદા કરવામાં ઝવેરસાગરજીના વીસ વર્ષના યુવાન શિષ્ય આનંદસાગરજી નિમિત્ત બન્યા, જેઓ પાછળથી ઈતિહાસમાં આગમોદ્ધારક આચાર્યશ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા.

એ સમયે જન્મભૂમિ પંચાંગનો હજી પ્રારંભ નહોતો થયો. સમગ્ર તપાગચ્છ સંઘ ત્યારે જોધપુરથી પ્રગટ થતા ચંડાંશુચંડુ પંચાંગને માન્ય કરતો હતો અને તમામ પર્વતિથિઓની આરાધના એ મુજબ જ કરતો હતો. સંવત ૧૯૫૨ના ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય આવતો હતો. એ સમયના સમર્થ જૈનાચાર્યો માટે આ ભારે મુંઝવણનો પ્રસંગ હતો. સામાન્ય સંયોગોમાં તો પાંચમનો ક્ષય હોય ત્યારે તેઓ ભીંતિયાં પંચાંગમાં ચોથનો ક્ષય કરી તેને સ્થાને પાંચમ લખતા, પણ અહીં તો ભાદરવા સુદ ચોથ, એટલે કે સંવત્સરીનો પ્રસંગ હતો. પાંચમને અખંડ રાખવા માટે સંવત્સરીનો ક્ષય કેવી રીતે કરાય ? તો પછી શું કરવું ?

એ સમયે જૈન તપાગચ્છ સંઘ ઉપર બે સંવેગી સાધુઓનું ભારે વર્યસ્વ હતું. તેમાંના એક પંચાસ શ્રી ગંભીરવિજયજી મહારાજ સૌરાષ્ટ્રમાં વિચરતા હતા, તો આત્મારામજી મહારાજ તરીકે ઓળખાતા આચાર્યશ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી ત્યારે પંજાબમાં વિહાર કરતા હતા. પંચાસશ્રી ગંભીરવિજયજીએ વિચાર્યું કે ક્ષીણ તિથિ પાંચમની આરાધનાની વ્યવસ્થા કરવા માટે સંવત્સરી મહાપર્વના દિવસને ખસેડાય નહિ. એટલે તેમણે ચંડાંશુચંડુ પંચાંગ પ્રમાણે જ વર્તવાનું અને ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય કબૂલ કરવાનું નક્કી કરી લીધું. આમ કરવાથી ઉદિત ચોથે સંવત્સરી સચવાઈ રહેતી હતી. પંચાસશ્રી ગંભીરવિજયજીના ઉપદેશથી ભાવનગરથી નીકળતા જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાના મુખપત્ર “જૈન ધર્મ પ્રકાશ” માસિકમાં “૪+૫ શુક્રવારી સંવત્સરી” એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું.

એ સમયે “પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ” એવી માન્યતા સમગ્ર તપાગચ્છ સંઘમાં એટલી દંઢ બની ગઈ હતી કે “જૈન ધર્મ પ્રકાશ” માસિકમાં થયેલી પાંચમીનો ક્ષય કબૂલ કરવાની જાહેરાતે અનેક રુઢિચુસ્ત શ્રાવકોને ચોંકાવી દીધા. અમદાવાદના અગ્રણી શ્રાવક છગનલાલ જેચંદભાઈએ પંચાસશ્રી ગંભીરવિજયજીને એક પત્ર લખી પ્રશ્ન કર્યો કે, “તમે સંઘની સંમતિ લીધા સિવાય પાંચમ પર્વતિથિને કોને પૂછીને ઉડાવી દીધી ? આ પત્રનો જવાબ આપતાં પંચાસશ્રીએ જણાવ્યું કે, “આ વર્ષના પર્યુષણમાં ચોથનો ક્ષય નથી, પણ પાંચમનો ક્ષય છે, માટે ત્રીજનો ક્ષય ગણવો અયોગ્ય છે. સંવત ૧૯૩૦ના પર્યુષણમાં ભાદરવા સુદ ચોથનો ક્ષય હતો, માટે ત્રીજે સંવત્સરી કરવી વાજબી હતી પણ આ વર્ષે તો ચોથ તિથિ સાબૂત છે, માટે ત્રીજનો ક્ષય કરી ત્રીજે સંવત્સરી કરવી યોગ્ય નથી.” આ રીતે પોતાનો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ જણાવ્યા પછી પંચાસશ્રી ગંભીરવિજયજીએ લખ્યું કે, “આ બાબતમાં અમારો કોઈ આગ્રહ સમજવો નહિ. અમે જેમ સંઘ ઠેરવશે તે રીતે કરવાને ખુશી છીએ.” આ રીતના ખુલાસા છતાં અમદાવાદના અમુક શ્રાવકોને સંતોષ ન થયો અને તેમણે પોતાનો વિરોધ ચાલુ રાખ્યો

ત્યારે પંચાસશ્રી ગંભીરવિજયજીએ નાહકના વિવાદને ટાળવા જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાના અધ્યક્ષ અને “જૈન ધર્મ પ્રકાશ” માસિકના સંપાદક કુંવરજી આણંદજીને બોલાવી સૂચના આપી કે તેમના અષાઠ સુદ-પૂનમના અંકમાં નીચે મુજબ જાહેરાત આપવી : “સંવત્સરી ગુરુવારે કરવી કે શુક્રવારે કરવી તેનો નિર્ણય હજુ સુધી ન થવાથી અમે કંઈ પણ લખી શકતા નથી. નિર્ણય થયેથી જાહેર કરીશું.” આ જાહેરાત પછી અમદાવાદના શ્રાવકોનો વિરોધ શાંત થયો પણ સંવત્સરી ક્યારે કરવી, તેની મુંઝવણ ચાલુ રહી.

એ દિવસોમાં જૈન સંઘ ઉપર જેમનું વર્યસ્વ હતું એવા આત્મારામજી મહારાજ પંજાબમાં વિહાર કરતા હતા. તેમના એક ખાસ ભક્ત અનુપચંદ મલુકચંદભાઈ નામના શ્રાવક ભરૂચમાં રહેતા હતા. આત્મારામજી મહારાજ પંજાબમાં હતા પણ તેમને સમાચાર મળ્યા કે ગુજરાતમાં સંવત્સરી ક્યારે કરવી તે વિશે કોઈ વિવાદ ચાલી રહ્યો છે. આ કારણે તેમણે પંજાબના ગુજરાનવાલા નગરથી સંવત ૧૯૫૨ના પ્રથમ જેઠ સુદ પાંચમ, રવિવારના રોજ ભરૂચનિવાસી શેઠ શ્રી અનુપચંદ મલુકચંદભાઈને એક પત્ર લખી પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો “ત્રીજનો ક્ષય કરીએ તો તો સંવત્સરી ચોથની હતીને ત્રીજને દિવસે કરવી પડશે. ચોથ - પાંચમ ભેગા ગણીયે તો ચોથને દહાડે સંવત્સરીની ક્રિયા કરી, પરંતુ પાંચમ તિથિની ક્રિયા કયે દહાડે કરવી તેનો ખુલાસો તમોને જે ભાસે તે લખીને જણાવજો. અમારી સંમતિમાં તો એમ આવે છે કે છઠ્ઠનો ક્ષય કરવો જોઈએ. કેમ કે મુંબઈના અને લાહોરના બંને પંચાંગોમાં છઠ્ઠનો જ ક્ષય કર્યો છે. અને આમ કરવાથી કોઈ પણ વાતનો વાંધો આવે તેમ જણાતું નથી. પછી તો જેમ શ્રી સંઘની મરજી અમો તો શ્રી સંઘની મરજીને અનુસાર છીએ.” આ પત્રની વિગતો આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજીના સંવત્સરી શતાબ્દિ મહાગ્રંથમાં પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં એ વાતની ખાસ નોંધ લેવાની જરૂર છે કે પંચાસ શ્રી ગંભીરવિજયજી અને આચાર્યશ્રી આત્મારામજી મહારાજ જેવા સમર્થ સાધુઓએ પણ પોતાના પત્રના અંતમાં શ્રી સંઘ જે કોઈ નિર્ણય કરે તેને જ સર્વોપરી ઠરાવ્યો છે અને તેને માથે ચડાવવાની

પોતાની તૈયારી દર્શાવી છે. અહીં સંઘ શબ્દથી આચાર્ય ભગવંતોની મુખ્યતાવાળો શ્રમણપ્રધાન ચતુર્વિધ સંઘ જ આત્મારામજી મહારાજને અભિપ્રેત હોય, એ અત્યંત સહજ અને સ્વાભાવિક છે.

આત્મારામજી મહારાજનો આ સ્પષ્ટ અભિપ્રાય મળી જતાં ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે અન્ય પંચાંગનો આધાર લઈ છઠ્ઠનો ક્ષય કરવાનો અને ઉદિત ચોથે જ સંવત્સરી કરવાનો વિચાર વધુ બળવાન બનતો જોઈ અમદાવાદના શ્રાવક સાકળચંદ હઠીસિંહ સિદ્ધારથે એક મોટી પત્રિકા બહાર પાડી અન્ય પંચાંગનો આધાર લઈ છઠ્ઠનો ક્ષય માન્ય કરવાના વિચારનો વિરોધ કર્યો અને ત્રીજનો ક્ષય કરી. ગુરુવારે સંવત્સરી કરવાની હિમાયત કરી આ પત્રિકા અમદાવાદના શ્રાવકે મુંબઈના ભીંડીબજારમાં આવેલા રાજભક્ત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છપાવી હતી.

આ બાજુ આત્મારામજી મહારાજ પોતાનો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય જણાવ્યા પછી સંવત ૧૯૫૨ની સંવત્સરી આવે તે અગાઉ જ જેઠ સુદ આઠમના દિવસે પંજાબમાં કાળધર્મ પામ્યા. બીજુ પંચાસશ્રી ગંભીરવિજયજીએ પણ પાંચમનો ક્ષય કરવાને બદલે અન્ય પંચાંગનો આશરો લઈ છઠ્ઠનો ક્ષય કરવાનો પોતાનો નિર્ણય જાહેર કર્યો. આ મુજબ શુક્રવારે જ સંવત્સરી કરવાનો પોતાનો નિર્ણય “જૈન ધર્મ પ્રકાશ” માસિકના શ્રાવણ સુદ પૂનમના અંકમાં જાહેર કરી દીધો.

આ વખતે કસ્તૂરવિજયજી મહારાજના પ્રશિષ્ય પંચાસ શ્રી પ્રતાપવિજયજીને વિચાર આવ્યો કે આ બાબતમાં તપાગચ્છ સંઘની પરંપરા શું કહે છે, તેનો ખ્યાલ પણ મેળવવો જોઈએ. તેમણે તે સમયે વિદ્યમાન વિજય દેવસૂરગચ્છના ભટ્ટારક આચાર્ય વિજયરાજેન્દ્રસૂરિને પત્ર લખીને પૂછાવ્યું કે આ વર્ષની સંવત્સરી ક્યારે કરવી ? એ સમયે પાલનપુર નગરમાં બિરાજતા ભટ્ટારક રાજેન્દ્રસૂરિએ સ્પષ્ટ જણાવ્યું કે, “પર્યુષણ પર્વમાં કોઈ તિથિની વધઘટ નથી. બાદ પાંચમનો ક્ષય છે. પરંતુ તેનું કૃત્ય તો વાર્ષિક પર્વમાં સમાઈ ગયું છે માટે તે પંચમી વર્તવારૂપ નથી. તેથી શાસ્ત્રના આધાર પ્રમાણે તથા ગચ્છપરંપરા પ્રમાણે ભાદરવા સુદ ચોથ શુક્રવારની સંવત્સરી કરવી યુક્ત છે.”

આ પત્ર વાંચીને સ્પષ્ટ થાય છે કે સંવત ૧૯૫૨ સુધી વિજય દેવસૂર સંઘની પરંપરા ભાદરવા સુદ ઉદિત ચોથે જ સંવત્સરી કરવાની હતી, પણ પાંચમના ક્ષયે ત્રીજનો ક્ષય કરી ઉદિત ચોથ છોડી ત્રીજના સંવત્સરી કરવાની પરંપરા હતી નહિ.

આ રીતે સ્વ. આત્મારામજી મહારાજ અને પંચાસશ્રી ગંભીરવિજયજી ઉપરાંત વિજય દેવસૂર સંઘના ભટ્ટારકે પણ છઠ્ઠનો ક્ષય કબૂલ રાખી શુક્રવારે ભાદરવા સુદ ઉદિત ચોથની સંવત્સરી કરવાનો અભિપ્રાય જાહેર કર્યો એટલે સકળ સંઘે શુક્રવારની સંવત્સરીના નિર્ણયને વધાવી લીધો. તેમાં મુંબઈમાં બિરાજતા મોહનલાલજી મહારાજની પણ સંમતિ મળી ગઈ.

એક બાજુ તપાગચ્છ જૈન સંઘના તમામ ધુરંધરો એકમતે શુક્રવારે સંવત્સરી કરવાના પક્ષના હતા ત્યારે માત્ર વીસ જ વર્ષના યુવાન મુનિશ્રી આનંદસાગરજીએ તેમની સામે બગાવતનો ઝંડો લહેરાવી ભાદરવા સુદ ત્રીજનો ક્ષય કરી ગુરુવારે સંવત્સરી કરવાની જાહેરાત કરી દીધી. એ વખતે તેમનો દીક્ષાપર્યાય માત્ર પાંચ જ વર્ષનો હતો અને તેમના ગુરુ ઝવેરસાગરજીનો કાળધર્મ થઈ ગયો હતો. ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે ત્રીજનો ક્ષય કરવા માટે મુનિશ્રી આનંદસાગરજી પાસે કોઈ શાસ્ત્રનો આધાર નહોતો પણ એક જ તર્ક હતો કે, “જેવી રીતે પૂનમ-અમાસના ક્ષયે આપણે તેરસનો ક્ષય કરીએ છીએ, તેવી જ રીતે ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય આવે ત્યારે ત્રીજનો ક્ષય કરવો જોઈએ.” એ વર્ષે આનંદસાગરજી પેટલાદમાં ચાતુર્માસ હતા, એટલે તેમણે પેટલાદના સંઘને આખા ભારતના શ્રી સંઘથી અલગ પાડી ભાદરવા સુદ ત્રીજના ગુરુવારે સંવત્સરી કરાવી. એ વખતે ત્રીજનો ક્ષય કરવાની માન્યતા ધરાવનાર અમદાવાદના શ્રાવકો છગનલાલ જેચંદભાઈ, મનસુખભાઈ ભગુભાઈ વગેરેએ પેટલાદમાં આવી ગુરુવારે સંવત્સરી કરી. શેઠશ્રી મનસુખભાઈ ભગુભાઈએ તો ગુરુવારે સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરનાર શ્રાવક શ્રાવિકાઓને સોનાના વેઢની પ્રભાવના પણ કરી. આ રીતે વિક્રમની વીસમી સદીના મધ્યભાગમાં એક યુવાન સાધુએ પોતાની જીદ ખાતર સંવત્સરીની આરાધનામાં સંઘની એકતા તોડી, જેની અસર એક સદી પછી પણ નાબૂદ થઈ નથી.

શાસનસપ્તાહ આચાર્યશ્રી વેમિસૂરીશ્વરજીએ સંવત્સરીની પરંપરા કેમ બદલી ?

આચાર્ય શ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીએ આગમોના સંશોધન, તીર્થોની રક્ષા અને જૈન શાસનની પ્રભાવનાનાં કેટલાક ઉત્કૃષ્ટ કાર્યો કર્યા છે. ઈસુની વીસમી સદીમાં થઈ ગયેલા અત્યંત વિદ્વાન અને પ્રભાવક દસ જૈનાચાર્યોની હરોળમાં તેમને આસાનીથી મૂકી શકાય. આગમગ્રંથોની સેવા બાબતમાં તેમનું અનન્ય પ્રદાન છે. કોઈ વ્યક્તિ જો આટલા મોટા પદ ઉપર પહોંચી એક નાનકડી પણ ભૂલ કરી બેસે તો તેના કારણે જૈન શાસનને સુધારી ન શકાય તેવું નુકસાન કરી બેસે છે. મુનિશ્રી આનંદસાગરજીની બાબતમાં પણ તેવું જ બન્યું. વીસ વર્ષની યુવાન વયે તેમણે ધુરંધર આચાર્યો સામે બગાવત કરી, જેને પરિણામે જૈન સંઘમાં એક નાનકડી તિરાડ પડી આ તિરાડમાંથી પહોળી ખાઈ કેવી રીતે બની ?

મુનિશ્રી આનંદસાગરજીએ સંવત ૧૯૫૨માં આખા જૈન સંઘથી અલગ પડીને ગુરુવારે સંવત્સરીની આરાધના કરી અને પેટલાદના સંઘને પણ તે રીતે જ આરાધના કરાવી. જુવાનીના જોશમાં થઈ ગયેલી આ ભૂલને સુધારવાની એક સુવર્ણ તક તેમને બરાબર નવ વર્ષ પછી મળી અને તેમણે આ તકને વધાવી પણ લીધી.

વિક્રમ સંવત ૧૯૬૧ની સાલમાં ફરી આબેહૂબ સંવત ૧૯૫૨ જેવી જ પરિસ્થિતિ પેદા થઈ. એ વર્ષે પણ ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય હતો, એટલે સંવત્સરીની આરાધના કયા દિવસે કરવી, તેવી દ્વિધા ઉભી થઈ આ વર્ષે ભાવનગરમાં ચાતુર્માસ બિરાજમાન પંચાસ શ્રી ગંભીરવિજયજીએ “જૈન ધર્મ પ્રકાશ” માં જાહેરાત કરાવી કે તેઓ અગાઉની જેમ ભાદરવા સુદ ચોથના રવિવારે જ સંવત્સરી પર્વની આરાધના કરાવશે. એ વર્ષે આ નિર્ણયનો કોઈ શ્રાવકો અથવા સાધુઓ તરફથી વિરોધ થયો નહિ, સકળ સંઘે ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે અન્ય પંચાંગનો આધાર લઈ છઠ્ઠનો ક્ષય કરી ઉદિત ચોથના જ સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કર્યું.

એ વર્ષે મુનિશ્રી આનંદસાગરજી પોતાની જન્મભૂમિ કપડવંજમાં ચાતુર્માસ હતા. તેઓ તો સંવત ૧૯૫૨ની જેમ ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે ત્રીજનો જ ક્ષય કરી ઉદિત ત્રીજના સંવત્સરી કરવાના મતના હતા. પરંતુ આ વર્ષે સંઘની સત્તા સામે તેમને ઝૂકવું પડ્યું. કપડવંજ સંઘના અગ્રણીઓએ તેમને જણાવી દીધું કે ગોધરા, વેજલપુર, છાણી, વડોદરા વગેરે આજુબાજુના સંઘો જે દિવસે આરાધના કરવાના છે, તેનાથી અમે અલગ પડવા નથી માંગતા, અમે તો રવિવારે ઉદિત ચોથે જ સંવત્સરી કરવાના મતના છીએ.

મુનિશ્રી આનંદસાગરજીને એ વાતનો સંપૂર્ણ યશ આપવો જોઈએ કે આ વર્ષે તેમણે સંવત ૧૯૫૨માં કરેલી ભૂલ સુધારી કપડવંજના સંઘને અને પોતાના બધા જ શિષ્યોને રવિવારે સંવત્સરીનું પ્રતિક્રમણ કરાવ્યું. આ રીતે સંવત ૧૯૬૧માં આખા ભારતના તપાગચ્છ જૈન સંઘે ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય હોવા છતાં એક જ દિવસે સંવત્સરીની આરાધના કરી. એ વાતની બહુ ઓછાને જાણ હતી કે પોતાની માન્યતાને વફાદાર અને અડગ એવા આનંદસાગરજીએ એકલા જ શનિવારે પોતાનું સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કર્યું હતું. જો કે તેમ છતાં લોકોમાં તો એવી હવા જ ફેલાઈ હતી કે સાગરજી મહારાજ ફરી પાછા સંઘ સાથે ભળી ગયા, આ માન્યતા કેટલી ભૂલભરેલી હતી, તેનો ખ્યાલ છેક સંવત ૧૯૮૯ની સાલમાં આવ્યો.

આપણે જોયું કે સાગરજી મહારાજે સંવત ૧૯૬૧માં આખા સંઘને રવિવારે પ્રતિક્રમણ કરાવ્યું પણ “ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે ત્રીજનો જ ક્ષય કરાય” એવી તેમની માન્યતામાં કોઈ પરિવર્તન આવ્યું નહોતું. છેક સંવત ૧૯૮૯માં ફરી ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય આવ્યો ત્યારે આ ઊંડે ઊંડે પડેલી ચિનગારીએ ફરી જવાબાનું રૂપ ધારણ કરી લીધું.

વિક્રમ સંવત ૧૯૮૯માં તપાગચ્છ જૈન સંઘનું ચિત્ર

બદલાઈ ગયું હતું. સૌરાષ્ટ્રમાં જેમની આણ પ્રવર્તતી એવા પંચાસ શ્રી ગંભીરવિજયજીનો કાળધર્મ થઈ ગયો હતો અને તેમનું સ્થાન તેમના જ ગુરુભાઈ આચાર્યશ્રી નેમિસૂરીશ્વરજીએ લીધું હતું, સમગ્ર જૈન સંઘ ઉપર તેમનો એટલો પ્રભાવ હતો કે તેઓ શાસનસમ્રાટ તરીકે જાણીતા થયા હતા.

આ બાજુ મુનિશ્રી આનંદસાગરજી હવે આચાર્ય સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી બન્યા હતા અને તેમના પ્રભાવમાં પણ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થઈ હતી. આ ઉપરાંત સંઘસ્થવિર આચાર્યશ્રી સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી અને આચાર્યશ્રી દાનસૂરીશ્વરજી મ.સા.નો જૈન સંઘ ઉપર ભારે પ્રભાવ હતો. ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય આવતાં સંવત્સરી કયા દિવસે કરવી એ બાબતમાં સકળ જૈન સંઘ આ ચાર ધુરંધર આચાર્યોના અભિપ્રાયની કાગડોળે પ્રતીક્ષા કરી રહ્યો હતો.

સૌથી પ્રથમ આચાર્ય દાનસૂરિએ તેમના શિષ્યોની પ્રેરણાથી પ્રગટ થતા “વીર શાસન”માં જાહેર કર્યું કે, “સંવત ૧૯૫૨ અને ૧૯૬૧ની જેમ આ વર્ષે પણ સંવત્સરી ભાદરવા સુદ ચોથના શુક્રવારે કરવી એ જ શ્રેયકારી લાગે છે.” આ વર્ષે શાસનસમ્રાટ નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજનું ચોમાસું ભાવનગરમાં હતું, તેમની આજ્ઞાથી “જૈન ધર્મ પ્રકાશ” માસિકના શ્રાવણ માસના અંકમાં જાહેરાત કરી દેવામાં આવી કે “જયપુર-મુંબઈ વગેરેના પંચાંગોમાં દર્શાવેલ ભાદરવા સુદ છઠ્ઠનો ક્ષય માન્ય કરી ભાદરવા સુદ ચોથના શુક્રવારે જ સંવત્સરી કરવાની છે.” આ નિર્ણયમાં આચાર્યશ્રી સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી સહિત મોટા ભાગના જૈનાચાર્યોએ ટેકો પુરાવ્યો એટલે બહુમતી ભાદરવા સુદ ઉદિત ચોથે જ સંવત્સરી કરનારાઓની થઈ ગઈ. આ વર્ષે આચાર્યશ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી પાસે એવી અપેક્ષા હતી કે તેઓ પણ સંવત ૧૯૬૧ની જેમ સકળ સંઘની સાથે સંવત્સરી કરશે, પણ તેમણે તો સંવત ૧૯૫૨માં લહેરાવેલો બગાવતનો ઝંડો હજી પણ પકડી રાખી આખા સંઘથી અલગ પડી ભાદરવા સુદ ત્રીજનો ક્ષય કરી ગુરુવારે જ સંવત્સરી કરી.

ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય આવ્યો ત્યારે સાગરજી મહારાજના અપવાદ સિવાય આખા જૈન સંઘે અન્ય પંચાંગનો આધાર લઈ છઠ્ઠનો ક્ષય કર્યો હતો અને ઉદિત

ચોથે જ સંવત્સરીની આરાધના કરી હતી. એ ઉદાહરણ ઉપરથી તાર્કિક રીતે તો સંવત ૧૯૯૨માં પણ ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિએ બે છઠ્ઠ ગણી સંવત્સરી ઉદિત ચોથની જ કરવામાં આવશે, એવી કલ્પના હોય, પણ આ વર્ષે કંઈક એવું બનવાનું હતું, જેને કારણે તપાગચ્છ સંઘ બે ભાગોમાં વહેંચાઈ જવાનો ડર હતો. આવું ન બને તે માટે ચિંતિત આચાર્યશ્રી સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી, આચાર્યશ્રી દાનસૂરીશ્વરજી વગેરેએ શરૂઆતથી જ સમાધાનના પ્રયાસો શરૂ કરી દીધા હતા. તે માટે સંવત ૧૯૯૦ની સાલમાં અમદાવાદમાં મળેલા સમગ્ર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન શ્રમણ સંમેલન પ્રસંગે યોગ્ય તક હતી.

અમદાવાદનું શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક શ્રમણ સંમેલન શાસનસમ્રાટ નેમિસૂરીશ્વરજીની અધ્યક્ષતામાં મળ્યું હતું, તેમાં તપાગચ્છ ઉપરાંત અંચલગચ્છ, ખરતરગચ્છ, પાર્શ્વચંદ્રગચ્છ અને ત્રિસ્તુતિક ગચ્છના સાધુઓ પણ સામેલ હતા. આ સંમેલનમાં શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘની અનેક સમસ્યાઓના સમાધાન માટે સર્વસંમતિથી નિર્ણયો લેવામાં આવ્યા, પણ બે ત્રણ વર્ષ પછી આવનારા સંવત્સરીના ભેદનો મુદ્દો લટકતો જ રહી ગયો. આચાર્ય સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી અને આચાર્ય દાનસૂરીશ્વરજી વગેરેએ વિનંતી કરી કે બધા ભેગા થયા છીએ તો તિથિની વિચારણા પણ કરી લઈએ. ત્યારે શાસનસમ્રાટ આચાર્યશ્રીએ એવો જવાબ આપ્યો કે અહીં બીજા ગચ્છના સાધુઓની પણ ઉપસ્થિતિ છે, જ્યારે તિથિનો પ્રશ્ન માત્ર તપાગચ્છનો જ છે. કેટલાકે એવું સૂચન કર્યું કે આ સંમેલન પૂરું થાય, એટલે તપાગચ્છના સાધુઓ અલગ રીતે મળી તિથિપ્રશ્નની ચર્ચા કરી લે, પણ આચાર્યશ્રી નેમિસૂરીશ્વરજીએ તે માટે પણ તૈયારી દર્શાવી નહિ એટલે તિથિનો પ્રશ્ન અનિર્ણિત જ રહ્યો.

સંવત ૧૯૮૯ અને સંવત ૧૯૯૨ વચ્ચે તપાગચ્છ જૈન સંઘમાં એવી બે ઘટનાઓ બની ગઈ, જેને કારણે સંવત્સરીનો ઝગડો એકદમ તીવ્ર બની ગયો. પ્રથમ ઘટનામાં આચાર્યશ્રી સાગરાનંદસૂરિ મહારાજને તેમના જ પટ્ટશિષ્ય હંસસાગરજી સાથે કેટલાક ગંભીર મતભેદો પડ્યા, જેને કારણે સાગરાનંદસૂરિ ખૂબ અપમાનિત થયા અને તેમણે શાસનસમ્રાટ નેમિસૂરીશ્વરજીની ઓચ લેવી પડી. બીજી બાજુ આચાર્ય દાનસૂરીશ્વરજીના વિદ્વાન અને

તેજસ્વી પ્રશિષ્ય રામવિજયજીનો ઉદય થયો અને (જેઓ ભવિષ્યમાં રામચન્દ્રસૂરિ બન્યા) તેમનો પ્રભાવ વધવા લાગ્યો, અત્યાર સુધી અમદાવાદમાં શાસનસમ્રાટ નેમિસૂરીશ્વરજીના ગણધરવાદના વ્યાખ્યાનો વખણાતાં હતાં, પણ હવે આ જ વિષય ઉપર રામવિજયજીનાં વ્યાખ્યાનો વધુ વખણાવા લાગ્યાં. આ કારણે શાસનસમ્રાટ જેવા ધુરંધર આચાર્યના મનમાં આ યુવાન સાધુ માટે ઈર્ષાભાવ પેદા થયો. આ બે કારણોની સંગઠિત અસર એ થઈ કે સંવત ૧૯૯૨ની સંવત્સરીની બાબતમાં શાસનસમ્રાટ નેમિસૂરીશ્વરજીએ મુનિશ્રી રામવિજયજીના દાદાગુરુ આચાર્યશ્રી દાનસૂરીશ્વરજી કરતાં અલગ જ અભિગમ અપનાવી આગમોદ્ધારક સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીનો પક્ષ લેવાનો નિર્ણય કર્યો. આ કારણે ત્રણ - ત્રણ વખતથી સંવત્સરીની આરાધના સકળ સંઘથી અલગ કરનારા સાગરજી મહારાજની વિભાજક પ્રવૃત્તિને જબરદસ્ત વેગ મળ્યો. સંવત્સરીની આરાધના કયા દિવસે કરવી એ બાબતમાં સાગરજી મહારાજ અને નેમિસૂરીશ્વરજી એક થઈ ગયા, જેને કારણે આખા તપાગચ્છ જૈન સંઘમાં ઊભી તિરાડ પડી.

સંવત ૧૯૯૨ની સાલના ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમ બે હતી. એ વર્ષે ભાદરવા સુદ ચોથ શનિવારે હતી અને રવિવારે પ્રથમ પાંચમ હતી. સાગરજી મહારાજે તો તેમની શરૂઆતથી ચાલી આવેલી માન્યતા પ્રમાણે બે પાંચમના બદલે બે ત્રીજ કરી, એટલે તેમની સંવત્સરી પ્રથમ પાંચમે, એટલે કે રવિવારે આવી ગઈ. શાસનસમ્રાટ આચાર્યશ્રી નેમિસૂરીશ્વરજીના વડીલ ગુરુબંધુ પંચાસશ્રી ગંભીરવિજયજીએ અગાઉ સંવત ૧૯૫૨ - ૧૯૬૧ અને ૧૯૮૯માં ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે છઠ્ઠનો ક્ષય કર્યો હતો, એટલે તેમના પટ્ટધર નેમિસૂરીશ્વરજી પણ પાંચમની વૃદ્ધિએ છઠ્ઠની વૃદ્ધિ કરે તો સંવત્સરી ઉદિત ચોથના શનિવારે આવે તેમ હતી. તેના બદલે તેમણે સાગરજી મહારાજની પંગતમાં બેસવા વચ્ચેનો રસ્તો કાઢ્યો. સાગરજી મહારાજની જેમ બે ત્રીજ કરવાને બદલે તેમણે બે ચોથ કરી. આ રીતે તેમની પહેલી ચોથ શનિવારે અને બીજી ચોથ રવિવારે આવી તે પૈકી તેમણે બીજી ચોથના સંવત્સરી કરવાની જાહેરાત કરી હતી, જે હકીકતમાં પહેલી પાંચમ હતી. આ રીતે

સાગરજી મહારાજની અને નેમિસૂરીશ્વરજીની સંવત્સરી એક જ દિવસે (રવિવારે) આવી. એ સમયે આચાર્યશ્રી નેમિસૂરીશ્વરજીનો પ્રભાવ એવો હતો કે સંઘનો મોટો ભાગ તેમની સાથે ભળી ગયો, જેમાં આચાર્યશ્રી વલ્લભસૂરીશ્વરજી અને નીતિસૂરીશ્વરજી મુખ્ય હતા. આ બાજુ આચાર્યશ્રી દાનસૂરીશ્વરજીનો સંવત ૧૯૯૨ની સંવત્સરી પહેલાં જ કાળધર્મ થઈ ગયો હતો, એટલે તેમના ગચ્છની જવાબદારી તેમના શિષ્ય આચાર્યશ્રી પ્રેમસૂરીશ્વરજીના માથે આવી. તેમણે અને તેમના શિષ્ય આચાર્યશ્રી રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજીએ અગાઉની પરંપરા પ્રમાણે ઉદિત ચોથની સંવત્સરી જ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. તેમની સાથે શનિવારે જ સંવત્સરી કરવાનો નિર્ણય અનેક ધુરંધર આચાર્ય ભગવંતોએ લીધો, જેમાં આચાર્યશ્રી લખ્ણિસૂરીશ્વરજી, આચાર્યશ્રી ભદ્રસૂરીશ્વરજી, આચાર્યશ્રી કનકસૂરીશ્વરજી, ઉપાધ્યાય શ્રી ક્ષમાવિજયજી, પંચાસશ્રી તિલકવિજયજી, ઉપાધ્યાયશ્રી કર્પૂરવિજયજીનો સમાવેશ થતો હતો. એ વખતે આચાર્ય સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મ.સા. નેમિસૂરીશ્વરજીને આપેલા વચનથી બંધાઈ ગયા હતા, એટલે તેમણે એકલાએ રવિવારે સંવત્સરી કરી, પણ પોતાના તમામ સાધુ સાધ્વીઓને અને શ્રાવક શ્રાવિકાઓને શનિવારે ઉદિત ચોથે જ સંવત્સરી કરવાનો તેમણે આદેશ આપ્યો.

સંવત ૧૯૯૨ની સાલમાં શાસનસમ્રાટ આચાર્યશ્રી નેમિસૂરીશ્વરજી ઉદિત ભાદરવા સુદ ચોથની સંવત્સરી કરવાની પરંપરા છોડી સાગરજી મહારાજના પક્ષમાં ભળી ગયા તેના કારણે આચાર્ય પ્રેમસૂરીશ્વરજી વગેરે લઘુમતીમાં મુકાઈ ગયા અને તેઓ આખા સંઘથી અલગ સંવત્સરી કરી રહ્યા છે, એવો ભારે પ્રચાર થયો. ઈતિહાસનો ઘટનાક્રમ તપાસતાં ખ્યાલ આવશે કે સંવત ૧૯૯૨માં નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજે પરંપરા બદલી હતી, જેના કારણે સંઘમાં ઊભી તિરાડ પડી હતી.

આ વર્ષે, એટલે કે સંવત ૨૦૫૫માં તપાગચ્છ સંઘમાં સંવત્સરીનો જે વિખવાદ પેદા થયો છે, તેનો પાયો છેક સંવત ૧૯૫૨માં સાગરજી મહારાજે નાખ્યો હતો, જેને સંવત ૧૯૯૨માં શાસનસમ્રાટ નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજે મજબૂત બનાવ્યો, એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી.

આચાર્યશ્રી રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજીના વર્ગો કેમ બુધાં પંચાંગો બહાર પાડ્યાં ?

તપાગચ્છ જૈન સંઘમાં જ્યારે પણ એક તિથિ અને બે તિથિની ચર્ચા નીકળે છે, ત્યારે મોટા ભાગના લોકો તિથિના ઝઘડા માટે ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજીને દોષિત ગણાવે છે. સામે પક્ષે બે તિથિ વર્ગ એવી દલીલ કરે છે કે, “વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ આચાર્યશ્રી રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજીએ તપાગચ્છમાં વર્ષોથી ચાલી આવતી પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ નહિ કરવાની અશાસ્ત્રીય પરંપરામાં સુધારો કરી પર્વતિથિઓની આરાધનાના મૂળ શાસ્ત્રીય માર્ગની પુનઃપ્રતિષ્ઠા કરી છે. આ માટે તેમણે અનેક ઝંઝાવાતોનો સામનો કરવો પડ્યો તો પણ એ મહાપુરુષે શાસ્ત્ર અને સિદ્ધાંતની વાતમાં ક્યાંય મચક આપી નથી,” એવી દલીલ આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી માટે શ્રદ્ધા અને ભક્તિ ધરાવતો વર્ગ કરે છે. બંને પક્ષની દલીલો સાંભળીને કોઈ તટસ્થ સમીક્ષકને ભારે મુંઝવણ થાય છે કે આ બે પક્ષ પૈકી કોની વાત માનવી ?

એક તિથિ વર્ગનો જે આક્ષેપ છે કે તપાગચ્છ જૈન સંઘમાં પર્વતિથિનો ઝગડો આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજીએ પેદા કર્યો, એ તદ્દન નિરાધાર છે, એવું તો અત્યાર સુધીની ચર્ચા વાંચનારા સુજ્ઞ વાચકોને સમજાઈ ગયું હશે. આપણે જોયું કે સંવત્સરીની તિથિની બાબતમાં સકળ સંઘથી અલગ પડવાનું પહેલવહેલું દુસ્સાહસ તો આગમોદ્ધારક આચાર્ય સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીએ છેક સંવત ૧૯૫૨ની સાલમાં કર્યું હતું. બરાબર આ સાલમાં તો આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજીનો જન્મ થયો હતો. સાગરજી મહારાજે તપાગચ્છના ઈતિહાસમાં પહેલી વખત સંવત્સરીના પ્રશ્ને સંઘમાં બુદ્ધિભેદ પેદા કરી પેટલાદમાં સકળ સંઘથી અલગ પડી સંવત્સરીની આરાધના કરી ત્યારે ભવિષ્યમાં આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરિ બનનાર બાળ ત્રિભુવન પારણામાં જૂલતો હતો. માટે સંવત્સરી સહિતની પર્વતિથિઓનો ઝઘડો આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજીએ ઊભો કર્યો, એમ કહેવામાં ઈતિહાસનું અને સત્યનું અપમાન છે.

પર્વતિથિઓનો ઝઘડો શરૂ થવાનાં મૂળ તો પૂનમ - અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની અનિષ્ટ પ્રથામાં પડેલાં છે, જે પ્રથા યતિઓના કાળમાં શરૂ થઈ

હતી, પણ તે કોણે શરૂ કરી તે કહેવું મુશ્કેલ છે. સંવત ૧૯૫૨ની સાલમાં મુનિશ્રી આનંદસાગરજીએ આ નિયમ ભાદરવા સુદ પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિને પણ મનસ્વી રીતે લાગુ કરી સકળ સંઘથી વિખૂટા પડી સંવત્સરી કરી એ તેમની ગંભીર ભૂલ હતી. સંવત ૧૯૯૨માં શાસનસમ્રાટ નેમિસૂરીશ્વરજીએ સાગરજી મહારાજનો પક્ષ લીધો તે અગાઉની સાગરજી મહારાજની ભૂલોને પીઠબળ આપવા જેવું કાર્ય હતું. તેને કારણે પર્વતિથિવિષયક ઝઘડાએ અત્યંત ઉગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરી લીધું હતું.

આમ છતાં સંવત ૧૯૯૨ સુધી પર્વતિથિઓનો જે ઝઘડો હતો તે કેવળ સંવત્સરી પૂરતો મર્યાદિત હતો, સંવત્સરીનો ભેદ પણ દસ વર્ષે કે વીસ વર્ષે આવતો, ત્યારે આઠ દિવસ પૂરતા સંઘમાં ભાગલા પડતા, ત્યાર બાદ આખો સંઘ ફરી પાછો એક થઈ જતો અને કોઈના મનમાં ભેદભાવ રહેતો ન હતો. સંવત ૧૯૫૨ થી ૧૯૯૨નાં ૪૦ વર્ષ આવી જ પરિસ્થિતિ રહી. સંવત ૧૯૯૨પછી બીજે વર્ષે, સંવત ૧૯૯૩માં પણ ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિ આવતી હતી, જેને કારણે આગલા વર્ષ જેવું જ સંઘર્ષનું વાતાવરણ પેદા થયું. આ વર્ષે તો આચાર્ય સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજે પણ ઉદ્દિત ભાદરવા સુદ ચોથની જ સંવત્સરી કરવાનું નક્કી કર્યું. તેમના ટેકામાં આચાર્ય લબ્ધિસૂરીશ્વરજી, પ્રેમસૂરીશ્વરજી, રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી વગેરે ધુરંધરો હતા. તેમાં પણ આચાર્યશ્રીરામચન્દ્રસૂરીશ્વરજીની પ્રભાવકતા એ સમયે ટોચ ઉપર હતી, એટલે ઉદ્દિત ચોથે જ સંવત્સરી કરવાની માન્યતા ધરાવતા પક્ષનું સુકાન સ્વભાવિક રીતે જ તેમના હાથમાં આવી ગયું. એ સમયે સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી, લબ્ધિસૂરીશ્વરજી, પ્રેમસૂરીશ્વરજી વગેરે ધુરંધર આચાર્યો તેમને સદ્ધર પીઠબળ પૂરું પાડી રહ્યા હતા.

સંવત ૧૯૯૨ની સંવત્સરી પછી બે તિથિ પક્ષના આચાર્યોએ વિચાર્યું કે સંવત્સરીની આરાધનાના દિવસમાં ભેદ આવવાનું મૂળ કારણ પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની અશાસ્ત્રીય પ્રથા છે અને તેના પણ મૂળમાં “પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ”

એવી રુઢ થઈ ગયેલી માન્યતા છે. જ્યાં સુધી આ માન્યતાનો શાસ્ત્રીય સમજણપૂર્વકનો ત્યાગ નહિ કરવામાં આવે, ત્યાં સુધી આ ખોટી પરંપરા ચાલુ જ રહેશે, એવું સ્પષ્ટ નિરીક્ષણ એ આચાર્યોનું થયું તેના ઉપાય તરીકે તેમણે વિચાર્યું કે “પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ” એવી માન્યતાને પુષ્ટ કરનારા પંચાંગોને બદલે પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ લૌકિક પંચાંગ અનુસાર કાયમ રાખી ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષ મુજબ પર્વતિથિની આરાધનાની વ્યવસ્થા સૂચવતાં પંચાંગ બહાર પાડવાં જોઈએ. આ પંચાંગમાં અનુક્રમે બીજ - પાંચમ - આઠમ - અગિયારમ - ચૌદસની ક્ષયવૃદ્ધિએ અનુક્રમે એકમ - ચોથ - સાતમ - દસમ અને તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની અને પૂનમ - અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની જ ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની પ્રથા પણ છોડી દેવી જોઈએ. જો સકળ સંઘ આ શાસ્ત્રમતિ પ્રમાણેનો મૂળભૂત સત્ય માર્ગ ફરી અપનાવી લે તો યતિઓના સમયમાં શરૂ થયેલી ગરબડનો અંત આવી જાય અને તિથિઓના ઝઘડા ઉપર કાયમ માટે પડદો પડી જાય, એવું સ્પષ્ટ મંતવ્ય એ આચાર્યોનું થયું.

બે તિથિ પક્ષના આચાર્યોની (વ્યાખ્યાન વાયસ્પતિ આચાર્યશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજની) શાસ્ત્રીય સમજણ, વિદ્વતા, તેજસ્વીતા અને બુદ્ધિપ્રતિભાને દાદ આપવી પડે કે તેઓ આ સમસ્યાના મૂળ સુધી ગયા અને સો ટચના સોના જેવો તેનો સાચો ઉકેલ પણ શોધી લાવ્યા. આ ઉકેલ તેમણે તે સમયના તપાગચ્છના વડીલ આચાર્ય ભગવંતો સમક્ષ રજૂ કર્યો, તેમને શાસ્ત્રપાઠો અને દાખલા દલીલો દ્વારા સમજાવી તેમના ગળે ઉતારવાની કોશિષ પણ કરી. પરંતુ સર્વસંમતિ સાધવામાં તેમને સફળતા મળી હોત અને ત્યાર પછી જ પંચાંગમાં ફેરફારો થયા હોત તો કદાચ તિથિનો વિવાદ ત્યાં જ શમી જાત પરંતુ તેમ ન બનવાને કારણે તિથિની સમસ્યા અત્યંત વિકરાળ બની ગઈ.

શાસ્ત્રપાઠોના ગહન સમુદ્રમાં ડૂબકી મારીને તિથિવિષયક જે સત્ય શોધી કઢાયું હતું તેમાં તે વખતના વડીલ આચાર્ય ભગવંતો જેવા કે સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી, પ્રેમસૂરીશ્વરજી, લબ્ધિસૂરીશ્વરજી વગેરે સંપૂર્ણ એકમત હતાં. પરંતુ એ સમયે વાતાવરણ જ એટલું કલુષિત હતું કે પ્રતિપક્ષના ધુરંધર આચાર્યો એ વાત સાંભળવા માટે કદાચ તૈયાર જ નહોતા. રાગ દ્વેષની અને ઈર્ષ્યાસૂચાની ભાવનાઓ ત્યારે જોર કરી રહી હતી, એટલે શાસ્ત્ર અને

સત્ય કરતા કદાગ્રહની બોલબાલા હતી. આ સંયોગોમાં, “વર્ષોથી જે તિથિઓની ખોટી રીતે આરાધના કરીએ છીએ તે ચાલુ રાખવી કે એકપક્ષી રીતે પંચાંગમાં ફેરફાર કરી સાચી આરાધના ચાલુ રાખવી ?” એવી મહાદ્વિધામાંથી તે કાળના ગીતાર્થ આચાર્ય ભગવંતો પસાર થઈ રહ્યા હતા. નિર્ણય લેવાનું કામ ખૂબ અઘરું હતું.

ઈતિહાસના અમુક સંવેદનશીલ તબક્કે મહાપુરુષો ગહન વિચારણા પછી પણ જે નિર્ણય લેતા હોય છે તેનું ભવિષ્યના પરિણામો ઉપરથી જ મૂલ્યાંકન કરી શકાય છે. સંવત ૧૯૯૩ની સાલમાં વિકટ દ્વિધામાં મુકાઈ ગયેલા બે તિથિપક્ષના આચાર્યોએ પ્રતિપક્ષના આચાર્યો આ બાબતમાં સંમત થશે એવી સંભાવના ન જણાતાં પંચાંગમાં ફેરફાર કર્યો, તેના અકલ્પનીય પ્રત્યાઘાતો તપાગચ્છ સંઘમાં પેદા થયા. તો બીજી તરફ એક તિથિ પક્ષે કદાગ્રહ સેવી આ શાસ્ત્રાનુસારી પંચાંગ સ્વીકારવાનો ઈનકાર કરી દીધો. ગામેગામના સંઘોમાં એકતિથિ અને બે તિથિના ઝગડા પેદા થયા. બંને પક્ષ તરફથી એકબીજા ઉપર દોષારોપણ કરતી પત્રિકાઓનો મારો ચાલ્યો. અમુક નનામી પત્રિકાઓમાં તો પૂજનીય સાધુસાધ્વીજી ભગવંતો ઉપર આક્ષેપો થવા લાગ્યા. જે ઝગડો ક્યારેક આવતી સંવત્સરી ભેદ પૂરતો મર્યાદિત હતો તે હવે કાયમી બની ગયો અને સાધુ સાધ્વીજી ભગવંતોની ભારે અવહેલના થવા લાગી.

સંવત ૧૯૫૨ની સાલમાં સાગરજી મહારાજે સંવત્સરીની આરાધના વિશે નવો મત કાઢ્યો અને સંઘની એકતામાં તિરાડ પાડી તેમાં અને સંવત ૧૯૯૩માં બે તિથિ પક્ષના આચાર્યોએ એકપક્ષી રીતે પંચાંગમાં ફેરફાર કર્યો તેમાં તાત્વિક રીતે ઘણો ફરક હતો. સાગરજી મહારાજે એક ખોટી રુઢિનો આધાર લઈ સંઘમાં બીજી ખોટી રુઢિ પ્રસારવાની કોશિષ કરી, પણ સંઘે તેનો પ્રતિકાર કરતાં તેઓ સંઘની અવહેલના કરી જુદા થયા. બે તિથિ પક્ષના આચાર્યોએ એક ખોટી રુઢિને સુધારવાના શુભ આશયથી તેના મૂળમાં રહેલી બધી જ ખોટી રુઢિઓને સુધારવાની કોશિષ કરી પણ સંઘનો સહકાર ન મળતાં સંઘનો મોટો ભાગ તિથિવિષયક સાચી આરાધનાથી વંચિત રહ્યો અને વાતાવરણ વધુ ડહોળાયું. આ વાતાવરણ હજી સુધી સ્વચ્છ થયું નથી.

પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ બાબતમાં મંતવ્યો બદલતા આગમોદ્ધારકશ્રી

જૈન સંઘમાં પર્વતિથિની આરાધના કયા દિવસે કરવી એ વિશે સૌથી પ્રથમ બુદ્ધિભેદ અને આચરણભેદ કરનાર આગમોદ્ધારકશ્રી સાગરાનંદસૂરિ મહારાજ વિ. હતા. ઈ.સ. ૧૯૪૩માં જ્યારે લવાદી ચર્ચા થઈ ત્યારે પણ એક તિથિનો ઝંડો લઈ તેઓ જ વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ સામે મેદાનમાં ઉતર્યા હતા. તેમ છતાં “પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ” એવી એક તિથિની માન્યતામાં તેઓ કાયમ માટે અચળ અને અડગ હતા તેમ માની લેવાની જરૂર નથી. આગમોના ઊંડા અભ્યાસને કારણે “પર્વતિથિઓની પણ ક્ષયવૃદ્ધિ થઈ શકે” એ ત્રિકાળાબાધિત સત્ય તેમની નજરમાં આવ્યું જ હશે અને તેઓ મનોમન તેને સ્વીકારતા હતા, જેનો પુરાવો સિદ્ધચક્ર માસિકમાં પ્રગટ થયેલાં તેમનાં લખાણો છે. તિથિવિષયક સત્યને આટલું સ્પષ્ટપણે સમજવા છતાં સાગરજી મહારાજ ઉપર જ્યારે મતનું અને મમતનું ભૂત સવાર થતું ત્યારે તેઓ પોતાના સિદ્ધચક્ર માસિકમાં પ્રગટ થયેલાં લખાણોથી વિરુદ્ધ મંતવ્ય વ્યક્ત કરતા.

સિદ્ધચક્ર માસિકના વિવિધ અંકોમાં આચાર્યશ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજે જિજ્ઞાસુઓને સવાલોના જે જવાબો આપ્યા છે, તે અહીં ઉદ્કૃત કર્યા છે.

સિદ્ધચક્ર : વર્ષ ૫, અંક-૧

શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્ર તથા સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ આદિ સૂત્રો અને જ્યોતિષ કરંડક આદિ પ્રકરણોને અનુસારે સાફ સાફ જણાય છે કે બીજ પાંચમ આદિ પર્વતિથિઓનો ક્ષય હોઈ શકે છે, પણ તિથિઓની વૃદ્ધિ થવાના પ્રસંગ ઓછા છે, છતાં ક્ષય અને વૃદ્ધિના પ્રસંગો નિયત છે.

સિદ્ધચક્ર : વર્ષ-૪, અંક-૪

બીજ - પાંચમ વગેરે પર્વતિથિઓનો ક્ષય હોય છે,

ત્યારે તેની આરાધના પહેલે દિવસે કરી લેવામાં આવે છે, કેમ કે તે તે પર્વતિથિનો ભોગવટો તે તે આગલી સૂર્ય ઉદયવાળી તિથિની પહેલાં - પહેલાં થઈ ગયેલો હોય છે, એવી રીતે વૃદ્ધિમાં પણ માત્ર તિથિનો ભોગવટો વધી તે તે તિથિઓ બે સૂર્યોદયને ફરસવા વાળી થાય છે.

સિદ્ધચક્ર : વર્ષ - ૧, અંક-૨૧ (પૃષ્ઠ ૪)

કોઈ પણ પર્વતિથિનો ક્ષય ન થાય એવું નથી, કેમ કે જો પર્વતિથિનો ક્ષય જ ન થતો હોત તો “ક્ષયે પૂર્વા તિથિઃ કાર્યા” એટલે પર્વતિથિનો ક્ષય હોય તો પહેલાની તિથિએ તે પર્વતિથિને (જ) ક્ષયવાલી ગણવી, એવો પૂ. ઉમાસ્વાતિ વાચકજી મહારાજનો પ્રઘોષ શ્રાધ્ધવિધિ વિગેરેમાં હોત નહિ અર્થાત્ તે પર્વ તિથિનો ક્ષય થવો સંભવિત છે, પણ તે તિથિને અંગે કરાતો તપ અને ક્રિયા વગેરે ઉડાવી દેવાય નહિ પણ તે બધું પહેલાની તિથિમાં કરવું પડે. ભાદરવા સુદ-૫ એ પણ એક પર્વતિથિ છે અને તેના અંગે થતી તપસ્યા અને ક્રિયા ઉડાડી શકાય જ નહિ.

સિદ્ધચક્ર : વર્ષ-૩, અંક-૨૧

શ્રી હીરસૂરિજી મહારાજે દીધેલા અને શ્રી કીર્તિવિજયજી મહારાજે સંગ્રહિત કરેલા હીરપ્રશ્નોત્તરમાં ચતુર્દશી અમાવસ્યા કે પ્રતિપદ (પડવા) આદિની વૃદ્ધિમાં છક ક્યારે કરવો, એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ચોક્ખા શબ્દથી જણાવે છે કે, “પર્યુષણા કલ્પ સંબંધી છક કરવામાં કોઈ પણ તિથિઓના નિયમને માટે આગ્રહ રાખવો નહિ. અર્થાત્ બે ચૌદસો હોય તો બીજી ચૌદસનો પણ છક થાય છે. બે અમાવસ્યા હોય તો તેરસ-ચૌદસનો છક કરી (પહેલી અમાવસ્યાએ પારણું કરીને) બીજી અમાવસ્યાએ એકલો ઉપવાસ કરવો અને બે પડવા હોય તો પણ તેરસ - ચૌદસનો છક કરી અમાવસ્યાએ પારણું કરી પહેલે પડવે ઉપવાસ થાય.

સિદ્ધચક્ર : વર્ષ-૪, અંક-૧૯/૨૦ પૃ. ૪૫૪

સંવત્સરીના પહેલાના આઠ દિવસોમાં જે જે કોઈ તિથિની હાનિ કે વૃદ્ધિ હોય તેને લક્ષ્યમાં લઈને તે પ્રમાણે વહેલા કે મોડા પર્યુષણ શરૂ કરાય છે. માનો કે ચોથથી માંડીને પાછલી તેરસ (બારસ) સુધીમાં (શ્રાવણ વદ ૧૨ સુધીમાં) કોઈ પણ તિથિની વૃદ્ધિ હોય તો તેરસથી પર્યુષણની શરૂઆત કરવી પડે છે અને કોઈ પણ તિથિની હાનિ હોય તો અગિયારસથી જ પર્યુષણની શરૂઆત કરવી પડે છે. પર્યુષણ બેસવાની તિથિ પલટે પણ પાક્ષિક અને સાંવત્સરિક તિથિઓ જે ચૌદસ અને ચોથ છે તે પલટે જ નહિ.

આ લખાણોમાં સાગરાનંદસૂરિ મહારાજે પર્વતિથિઓની પણ ક્ષયવૃદ્ધિ થઈ શકે છે, સંવત્સરી ચોથે અને પક્ષી ચૌદસે જ કરવી જોઈએ, પર્વતિથિનો ક્ષય હોય ત્યારે તેની આરાધના આગલી તિથિમાં કરવી અને વૃદ્ધિ હોય ત્યારે પાછળની તિથિમાં કરવી વગેરે જે મંતવ્યો ઉચ્ચાર્યા છે, તે બે તિથિ પક્ષની શાસ્ત્રોક્તમાન્યતા સાથે સંપૂર્ણપણે સંબંધ ધરાવે છે. એ કારણે જ એક વખત જ્યારે આચાર્ય સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી અને આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી વચ્ચે મુલાકાત થઈ અને વડિલ એવા સાગરાનંદસૂરિ મહારાજે તિથિપ્રશ્નો કોઈ નિવેડો લાવવાનું સૂચન કર્યું ત્યારે રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજે બેધડક એવી ઓફર કરી હતી કે, “આપે સિદ્ધચક્ર માસિકમાં પર્વતિથિની આરાધના સંબંધે જે મંતવ્યો વ્યક્ત કર્યા છે તેની નીચે આપ સહી કરો અને હું સહી કરું પછી સકળ સંઘમાં એવી જાહેરાત કરીએ કે તિથિની બાબતમાં અમારા બંને વચ્ચે સમાધાન થઈ ગયું છે. “આ ઓફરથી સ્તબ્ધ અને સતર્ક બની ગયેલા સાગરજી મહારાજે તરત એમ કહીને આખી વાત ઉડાવી દીધી હતી કે, “તું તો મારાં કાંડા કાપી લેવા માંગે છે.”

સંવત ૧૯૯૨માં તિથિની આરાધનાના પ્રશ્ને આચાર્ય સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી અને આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી સામસામે આવી ગયા તે અગાઉ તેમની વચ્ચે ભારે સ્નેહભાવ પ્રવર્તતો હતો. તેનું કારણ એ હતું કે બાળદીક્ષા,

દેવદ્રવ્ય વગેરે વિવાદોમાં સાગરાનંદસૂરિ અને રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજે એક જ પક્ષે રહી જૈન યુવક સંઘ વગેરે સુધારાવાદીઓની સામે લડત ચલાવી હતી. એ સિવાય સમ્મેતશિખર અને અંતરીક્ષજી જેવા તીર્થોની રક્ષા માટે તેમણે બહુ લાંબો સંઘર્ષ ચલાવ્યો હતો. શાસનરક્ષા અને તીર્થરક્ષા માટેની સાગરજી મહારાજની દાઝને રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ ખૂબ માનથી જોતા. સાગરજી મહારાજ ઉંમરમાં અને દીક્ષાપર્યાયમાં રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજથી આશરે વીસ વર્ષ મોટા હતા, એટલે તેઓ રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજને તુંકારે જ બોલાવતા.

સાગરજી મહારાજનું સ્વાસ્થ્ય કથળતાં જીવનમાં છેલ્લાં વર્ષે તેમણે સુરતના ગોપીપુરામાં જ સ્થિરવાસ કર્યો હતો. આ પહેલાં સંવત ૨૦૦૪ના મહા સુદ ત્રીજે તેમની નિશ્રામાં સુરતના આગમમંદિરમાં ધામધૂમથી પ્રતિષ્ઠા થઈ.

તિથિના મુદ્દે આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરિ અને આચાર્ય સાગરાનંદસૂરિ વચ્ચે જે કડવાશ પેદા થઈ, તેની ક્ષમાપના કરી લેવાની રામચન્દ્રસૂરિમહારાજની ખૂબ ભાવના હતી. આ કારણે તેમણે સંવત ૨૦૦૫નું ચાતુર્માસ સુરતમાં જ કરવાનું નક્કી કર્યું હતું, જ્યાં સાગરજી મહારાજે ગોપીપુરાના લીંબડા ઉપાશ્રયમાં સ્થિરવાસ કર્યો હતો, એ સ્થળે લીંબડાનું મોટું વૃક્ષ હતું. એની છાયા બારી વાટે સાગરજી મહારાજના દેહ ઉપર પથરાતી હતી. સાગરાનંદસૂરિ મહારાજ સાથે ક્ષમાપના કરવા રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ ઓછામાં ઓછા ત્રણ વખત લીંબડાના ઉપાશ્રયે ગયા, પણ દરેક વખતે તેમને જોવા મળ્યું કે સાગરજી મહારાજ કપડું ઓઢીને સૂઈ જ ગયા હોય. એક વખત તો સાગરજી મહારાજને મળવું જ છે, તેવો સંકલ્પ કરી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ રાહ જોતા બેઠા ત્યારે તેમના એક શિષ્યે તેમને બાજુમાં બોલાવી કહ્યું કે તમે જ્યાં સુધી બેઠા હશો ત્યાં સુધી સાગરજી મહારાજ ઉઠશે નહિ, કારણ કે તેઓ વાત કરવા જ માગતા નથી. આ પ્રસંગ પછી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજે તેમને મળવાના પ્રયત્નો છોડી દીધા.

બે તિથિ પક્ષની માન્યતાના સમર્થક પુરાવાઓ

એક તિથિ વર્ગ તરફથી જે એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે જૈન શાસ્ત્રોમાં કે પરંપરામાં પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ માન્ય કરવામાં જ નથી આવતી, તેનું ખંડન કરતા અનેક નક્કર પુરાવાઓ બે તિથિ વર્ગ તરફથી આપવામાં આવે છે. આ પુરાવાઓમાં આગમગ્રંથોથી માંડી પૂર્વાચાર્યોએ રચેલા ગ્રંથો અને જૈન પંચાંગોનો પણ સમાવેશ થાય છે. આ પુરાવાઓનો કોઈ પ્રતીતિજનક પ્રતિવાદ આજ સુધીમાં એક તિથિના કોઈ આચાર્યો રજૂ કરી શક્યા નથી. અહીં આ પુરાવાઓ ક્રમસર રજૂ કરવામાં આવે છે.

(૧) જૈન પંચાંગ

પર્વતિથિઓનો પણ ક્ષય હોય તેનો સૌથી મોટો પુરાવો તો જૈન પંચાંગ છે, જેનો વર્તમાનકાળમાં વિચ્છેદ થયેલો છે. સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ, ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ, લોકપ્રકાશ વગેરે આગમગ્રંથોમાં અને જ્યોતિષકરંડક વગેરે શાસ્ત્રોમાં તેના ઉલ્લેખો મળે છે. આ જૈન પંચાંગમાં પાંચ વર્ષનો એક યુગ ગણવામાં આવતો. યુગનો પ્રારંભ અષાઠ વદ એકમે થતો અને સમાપ્તિ અષાઠ સુદ પૂનમે થતી. તેમાં દર ૬૧ તિથિ પછી ૬૨મી તિથિનો ક્ષય આવતો. આ રીતે એક વર્ષમાં છ તિથિનો અને પાંચ વર્ષમાં ૩૦ તિથિઓનો ક્ષય આવતો. પાંચ વર્ષમાં ૧૮૩૦ સૌરદિન સામે ૧૮૬૦ ચંદ્રતિથિ આવતી, એક વર્ષ ૩૬૦ તિથિનું રહેતું, જેને કારણે યુગના ત્રીજા વર્ષે પોષ માસની અને પાંચમા વર્ષે અષાઠ માસની એમ બે માસની જ વૃદ્ધિ આવતી. પાંચ વર્ષના એક યુગમાં જે ૩૦ તિથિનો ક્ષય આવતો તેમાં બાર પર્વતિથિ આવતી હતી. આ ક્ષય પામતી પર્વતિથિઓ નીચે મુજબ હતી : (૧) આસો વદ બીજ, (૨) આસો વદ ચૌદશ, (૩) આસો સુદ અગિયારસ, (૪) આસો વદ આઠમ, (૫) આસો સુદ પાંચમ, (૬) ચૈત્ર સુદ પાંચમ, (૭) બત્રે પોષ સુદ પૂનમ (૮) ચૈત્ર વદ આઠમ (૯) ચૈત્ર વદ બીજ, (૧૦) ચૈત્ર વદ ચૌદશ અને (૧૧) ચૈત્ર સુદ અગિયારસ. (૧૨) બત્રે અસાઠ સુદ પૂનમ

જો જૈન શાસ્ત્રો પર્વતિથિઓના ક્ષયને ન સ્વીકારતા હોય તો આ ૧૨ પર્વતિથિઓનો ક્ષય જૈન પંચાંગમાં દર્શાવ્યો જ ન હોત.

(૨) ઉમાસ્વાતિ મહારાજનો પ્રઘોષ

વિક્રમની પહેલી સદીમાં થઈ ગયેલા વાચક ઉમાસ્વાતિ મહારાજે “ક્ષયે પૂર્વા તિથિઃ કાર્યા, વૃદ્ધૌ કાર્યા તથોત્તરા”, એવો જે પ્રઘોષ આપ્યો છે, તેમાં પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે અને તેવા પ્રસંગે આરાધનાની વ્યવસ્થાનું માર્ગદર્શન આપ્યું છે.

(૩) શ્રી પર્યુષણા સ્થિતિ વિચાર

આ ગ્રંથમાં નીચે મુજબ વિધાન છે : “યો યત્ર માસો યત્ર તિથિર્યદ્ નક્ષત્રં વા વર્ધન્તે તાનિ તત્રૈવ મુચ્યન્તે ઈતિ હિ સર્વપ્રસિદ્ધવ્યવહારઃ”

અર્થ : જ્યાં જે માસ, તિથિ અથવા નક્ષત્ર વધ્યાં હોય તે ત્યાં જ છોડી દેવાય છે, એ જ સર્વ પ્રસિદ્ધ વ્યવહાર છે. સંવત ૧૪૮૬માં રચાયેલા આ ગ્રંથના લેખક હર્ષભૂષણવિજયજી ગણે છે, જેઓ તપાગચ્છીય આચાર્યશ્રી દેવસુંદરસૂરિના પટ્ટાલંકાર આચાર્યશ્રી સોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય આચાર્યશ્રી મુનિસુંદરસૂરિના નિશ્રાવર્તી હતા.

(૪) શ્રી હીરપ્રશ્નોત્તરાણિ :

પ્રશ્ન : પાંચમ તિથિનો ક્ષય હોય ત્યારે તેનો તપ કઈ તિથિમાં કરાય ? અને પૂર્ણિમા તૂટી હોય તો કઈ તિથિમાં કરાય ?

ઉત્તર : પાંચમ તિથિનો ક્ષય હોય ત્યારે તેનો તપ પૂર્વતિથિમાં કરાય છે. અને પૂર્ણિમાનો ક્ષય હોય ત્યારે તેનો તપ તેરસ-ચૌદશમાં કરાય છે. તેરસે ભૂલી જવાય તો પડવે.

(૫) શ્રી સેનપ્રશ્ન

પ્રશ્ન : અષ્ટમી તિથિની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે બીજે દિવસે તિથિનું આરાધન કરાય છે, પણ તે દિવસે પરચક્ષ્માણ સમયે ઘડી બે ઘડીની જ તિથિ હોય છે.

પછી નોમ હોવાથી સંપૂર્ણ તિથિની તો વિરાધના થઈ. હવે જો પરચક્રખાણનો સમય જોઈએ તો તો પૂર્વ દિવસે બંને છે. પરચક્રખાણનો સમય અને સમગ્ર દિવસ હોવાથી સુંદર આરાધના થાય.

ઉત્તર : ક્ષયમાં પૂર્વ તિથિ કરવી જોઈએ અને વૃદ્ધિમાં ઉત્તર તિથિ કરવી જોઈએ એવા શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકના વચનના પ્રામાણ્યથી વૃદ્ધિ હોય ત્યારે થોડી પણ આગલી એટલે કે બીજી તિથિ જ પ્રમાણભૂત મનાય છે.

(૬) શ્રી તત્ત્વતરંગિણી

વિક્રમ સંવત ૧૬૧૫માં રચાયેલા આ ગ્રંથના કર્તા મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજી ગણિવર છે અને તેના અનુવાદક આચાર્યશ્રી જંબૂસૂરીશ્વરજી છે. તિથિનો ક્ષય હોય ત્યારે પૂર્વની જ તિથિ ગ્રહણ કરવી અને અધિક હોય ત્યારે ઉત્તરની તિથિ ગ્રહણ કરવી. વીર ભગવાનનું નિર્વાણ કલ્યાણક લોક દીવાળી કરે ત્યારે કરવું.

ચૌદશના ક્ષયે પૂનમે પક્ષી કરવી પ્રમાણ નથી કેમ કે પૂનમે તો ચૌદશના ભોગની ગંધ સરખી પણ નથી. માટે તેરસે જ પક્ષી કરવી જોઈએ.

પૂનમના ક્ષયે તો ચૌદશને દિવસે બંને તિથિઓ વિદ્યમાન હોવાથી પૂનમનું પણ આરાધન થઈ જ ગયું.

(૭) શ્રી કલ્પસૂત્ર સુબોધિકા

સંવત ૧૮૮૬ની સાલમાં રચાયેલા આ ગ્રંથના કર્તા જગદ્ગુરુ હીરસૂરીશ્વરજીના પ્રશિષ્ય મહોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી ગણિ છે.

વૃદ્ધિમાં શુભ કાર્યો જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં નિષેધ્યા છે. ભાદરવાની વૃદ્ધિ થઈ હોય તો પ્રથમ ભાદરવો અપ્રમાણ જ છે, જેમ ચૌદશની વૃદ્ધિમાં પહેલી ચૌદશ અવગણીને બીજી ચૌદશે પાક્ષિક કૃત્ય કરાય છે તેમ અહીં પણ.

(૮) શ્રી પાક્ષિક પર્વસારવિચાર

આ ગ્રંથની રચના સંવત ૧૭૨૮માં આચાર્યશ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરીશ્વરજીએ કરી છે.

જ્યારે પાક્ષિક વગેરે તિથિ ક્ષય પામેલી હોય ત્યારે ક્ષય પામેલી તિથિનું કાર્ય પૂર્વની તિથિમાં કરવું જોઈએ પણ પછીની તિથિમાં તે ક્ષય પામેલી તિથિનું કાર્ય કરવું જોઈએ નહિ કારણ કે જે તિથિનો ક્ષય છે તેની પાછળની તિથિમાં ક્ષયતિથિની ગંધ સરખીયે નથી.

(૯) જૈન ગુર્જર કવિઓ

આ મહાગ્રંથના સંગ્રાહક અને સંપ્રયોજક મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ છે. તેના સંપાદક પ્રખ્યાત ઈતિહાસ સંશોધક જયંત કોઠારી છે. પ્રકાશક શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય છે.

આ ગ્રંથમાં વિક્રમની વીસમી સદી સુધી થઈ ગયેલા ગુજરાતી ભાષાના જૈન કવિઓની તેમની કૃતિઓ સહિત વિસ્તૃત સૂચિ છે. આ સૂચિમાં ગ્રંથના કર્તાના નામ સાથે રચનાવર્ષ અને તિથિ આપેલા છે. તેમાં અનેક સ્થળે ક્ષયતિથિ તેમ જ વૃદ્ધિતિથિના ઉલ્લેખો જોવા મળે છે. આવા કેટલાક ઉલ્લેખો આ રહ્યા.

કવિનું નામ	ગ્રંથનું નામ	રચના તિથિ
જટમલ	પ્રેમવિલાસ-પ્રેમલતા	સંવત ૧૬૮૩
	ચોપઈ	ભાદરવા સુદ ૪+૫
અજ્ઞાત	કલ્પસૂત્ર બાલાવબોધ	સંવત ૧૬૯૯
		પોષ સુદ પ્રથમ ૨
પંચાસ વિનીતવિજય સીમંધર સ્તવન		સંવત ૧૮૮૨
		માગસર સુદ દ્વિતીય ૧૪
દસક્ત જસરાજરા	કલ્પસૂત્ર બાલાવબોધ	સંવત ૧૮૫૭
		જેઠ સુદ પ્રથમ ૧૧

(૧૦) શ્રી પ્રશસ્તિસંગ્રહ

શ્રી અમૃતલાલ મગનલાલ શાહે સંપાદિત કરેલા આ ગ્રંથમાં જૈન સાહિત્યની વિગતો આપવામાં આવી છે. તેમાં અનેક ગ્રંથોના રચના સમયના ઉલ્લેખમાં પર્વતિથિઓના ક્ષયવૃદ્ધિના ઉલ્લેખ છે.

કવિનું નામ	ગ્રંથનું નામ	રચના તિથિ
રત્નવિજયજી	શ્રી પ્રિયંકર નૃપકથા	સંવત ૧૬૪૪
		જેઠ સુદ દ્વિતીય ૫
પંડિત સમયધીર	શ્રી શ્રાવક આરાધના	સંવત ૧૭૫૨
		માઘ સુદ દ્વિતીય ૧૪
અજ્ઞાત	શ્રી કલ્પસૂત્ર બાલાવબોધ	સંવત ૧૬૯૯
		પોષ સુદ પ્રથમ ૨

(૧૧) શ્રી રાધનપુર પ્રતિમાલેખ સંદોહ

આ ગ્રંથનું સંપાદન ધર્મજયંતોપાસક મુનિ વિશાલવિજયે કર્યું છે. તેમાં બનાસકાંઠામાં આવેલા રાધનપુર નગરના વિવિધ જિનાલયોમાં બિરાજમાન પ્રતિમાજીઓના ઉપર કોતરેલા લેખને આધારે તેમની

પ્રતિષ્ઠા કોણે અને ક્યારે કરાવી તેની વિગતો છે. આ દિવસોમાં પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિના અનેક ઉદાહરણો જોવા મળે છે.

ભગવાનનું નામ

પદ્મપ્રભ સ્વામી

શાંતિનાથ સ્વામી

શીતલનાથ સ્વામી

સુમતિનાથ સ્વામી

પાર્શ્વનાથ સ્વામી

પદ્મપ્રભ સ્વામી

કલ્યાણ પાર્શ્વનાથ

પ્રતિષ્ઠા તિથિ

સંવત ૧૪૮૪

વૈશાખ સુદ ૮ શનિવારે

સંવત ૧૪૮૪

વૈશાખ સુદ ૮ શુક્રવારે

સંવત ૧૫૧૧

માહ સુદ ૫ ગુરુવારે

સંવત ૧૫૧૧

માહ સુદ ૫ શુક્રવારે

સંવત ૧૫૧૮

માહ સુદ ૫ બુધવારે

સંવત ૧૫૧૮

માહ સુદ ૫ ગુરુવારે

સંવત ૧૮૧૬

વૈશાખ સુદ ૪-૫

ઉપરના ઉદાહરણો ઉપરથી ખ્યાલ આવે છે કે સંવત ૧૪૮૪થી લઈ પંચાંગમાં બે તિથિ આવે તેને કાયમ રાખવામાં આવતી અને તિથિનો ક્ષય આવે ત્યારે ૪-૫ એ રીતે ભેગી તિથિ લખવામાં આવતી.

(૧૨) સંવત ૧૮૭૦નું જૈન પંચાંગ

મુનિરાજ શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ શ્રી પર્વતિથિ ચર્યા સંગ્રહ ગ્રંથમાં વિક્રમ સંવત ૧૮૭૦ના જૈન પંચાંગના કેટલાક પાનાં છાપ્યાં છે. તેમાં શ્રાવણ અમાવસ્યાનો ક્ષય કર્યો છે, ભાદરવા સુદ-૪ બે કરી છે, આસો સુદ-૪ બે કરી છે અને આસો સુદ પૂનમનો ક્ષય કર્યો છે.

(૧૩) “જૈન દીપક” માસિકનું પંચાંગ :

સંવત ૧૯૧૬

વિક્રમ સંવત ૧૯૧૬માં બહાર પડેલા આ પંચાંગમાં શ્રાવણ વદમાં બે પાંચમ અને અમાસનો ક્ષય દર્શાવવામાં આવ્યા છે. આ પંચાંગ અમદાવાદની જૈન સભા તરફથી છપાવાયું હતું.

(૧૪) જૈન ધર્મનું પંચાંગ - સંવત ૧૯૪૫

સ્વ. આત્મારામજી મહારાજના ઉપદેશથી

તપાગચ્છના શ્રાવક સાયલાવાળા શા કૈશવજી લહેરાભાઈ સરાફે બહાર પાડેલા આ પંચાંગમાં તમામ પર્વતિથિઓના ક્ષયવૃદ્ધિને કાયમી રાખવામાં આવી છે.

(૧૫) પગથિયાના ઉપાશ્રયમાં વિદ્યમાન શત્રુંજયનો પદ

વિક્રમ સંવત ૧૯૮૮ની સાલમાં એટલે કે જગદ્ગુરુ આચાર્યદેવશ્રી હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજ પછી નજીકના સમય દરમિયાન તૈયાર થયેલા એક વિશાળ અને સુંદર પટ્ટની પ્રશસ્તિમાં પોષ સુદ બીજી પૂનમનો ઉલ્લેખ થયેલો છે. આ પટ્ટ હાલ અમદાવાદ હાજા પટેલની પોળમાં આવેલા પગથિયાના ઉપાશ્રય તરીકે જાણીતા સંવેગી ઉપાશ્રયમાં આજે પણ વિદ્યમાન છે.

(૧૬) સ્યાદ્વાદ મંજરી ગ્રંથ

વિક્રમ સંવત ૧૯૭૯માં પ્રકાશિત સ્યાદ્વાદ મંજરી ગ્રંથમાં શ્લોક પરની ટીકા સમાપ્તિ બાદ નીચેની ટિપ્પણીમાં કારતક સુદ પ્રથમ પાંચમ એવો ઉલ્લેખ છે.

(૧૭) વાંકાનેરમાં પ્રતિષ્ઠાના ચોપડામાં નોંધ

સંવત ૧૮૫૯માં વાંકાનેરમાં પ્રતિષ્ઠા થઈ તેમાં કર્મચારીઓની હાજરી માટે જે ચોપડો મળે છે, તેમાં અમાસનો ક્ષય દર્શાવ્યો છે.

(૧૮) જૈન ધર્મ સભાનું પંચાંગ :

વિક્રમ સંવત ૧૯૫૨માં ભાવનગરની જૈન ધર્મ સભા તરફથી પ્રકાશિત થયેલા ભીંતિયા પંચાંગમાં “ભાદરવા સુદ-૫ ક્ષય, ૪+૫ શુક્રવારે સંવત્સરી” એ પ્રમાણે દર્શાવ્યું હતું.

(૧૯) જૈન ધર્મ સભાનું પંચાંગ :

સંવત ૧૯૬૧

વિક્રમ સંવત ૧૯૬૧માં પણ ભાવનગરની જૈન ધર્મ સભા તરફથી પ્રકાશિત થયેલા પંચાંગમાં પણ ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય લખી તેની સામે “૪-૫ ભેગાં - સંવત્સરી” એ પ્રમાણે દર્શાવેલું છે.

“પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ” એવો આત્યંતિક મત ધરાવતા એક તિથિ પક્ષના આરાધકોએ અત્યંત શાંત ચિત્તે આ પુરાવાઓનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ અને સત્ય વસ્તુસ્થિતિ જાણવાની કોશિષ કરવી જોઈએ.

એક તિથિ પક્ષની માન્યતાના સમર્થક પુરાવાઓ

“પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ” એવી માન્યતા જૈન શાસ્ત્રો તેમ જ તપાગચ્છ જૈન સંઘની પ્રશાલિકાને અનુરૂપ છે, એવું પુરવાર કરવા માટે એક તિથિ પક્ષ તરફથી અનેક પુરાવાઓ રજૂ કરવામાં આવે છે. આ પુરાવાઓ કયા છે અને તેમાં કેટલું તથ્ય છે, તેની છણાવટ અહીં કરવામાં આવે છે.

(૧) શ્રી આચાર પ્રકલ્પચૂર્ણિ અને શ્રી આચારદશાચૂર્ણિ

આ ગ્રંથમાં નીચે મુજબ વાક્ય આવે છે :

“અભિવર્ધિતસંવત્સરે જત્ય અહિઅમાસો પડતિ તો આસાદપુષ્પિમાઓ વીસતિ રાતે ગતે ભશતિ ઠિઆમો ત્તિ. “આ પ્રાકૃત વાક્યનો સરળ ગુજરાતી અનુવાદ” નીચે મુજબ કરી શકાય, “અભિવર્ધિત સંવત્સરમાં જ્યારે અધિક માસ હોય છે ત્યારે અષાઢી પૂનમથી વીસ રાત્રિ ગયા બાદ કહે કે, અમે અહીં રહ્યા છીએ.” અહીં અભિવર્ધિત સંવત્સર એટલે જૈન પંચાંગ પ્રમાણે જે પાંચ વર્ષનો યુગ ગણાય છે, તેનું અંતિમ વર્ષ. આ વર્ષમાં અષાઢ માસની વૃદ્ધિ હોય છે અને અષાઢી પૂનમનો ક્ષય હોય છે. તેમ છતાં ઉપરના વાક્યમાં “અષાઢી પૂનમથી વીસ રાત્રિ ગયા બાદ...” એવો પ્રયોગ કરી ગ્રંથકારે ક્ષીણ એવી અષાઢી પૂનમને પણ ઊભી રાખી છે, એવી દલીલ એક તિથિ પક્ષ કરે છે, તેનું અર્થઘટન કરતા તેઓ કહે છે કે આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી ફલિત થાય છે કે કોઈ પણ પર્વતિથિનો ક્ષય કરાય જ નહિ.

આ દલીલનો જવાબ આપતા બે તિથિ પક્ષ એવી દલીલ કરે છે કે અહીં જે પૂનમનો ક્ષય કહ્યો છે, તે ઉદિત તિથિની અપેક્ષાએ ક્ષય છે. બાકી પૂનમ તિથિનું અસ્તિત્વ તો હંમેશા હોય જ છે, પણ તેનો સમાવેશ ઉદિત ચૌદસના દિવસમાં થઈ જાય છે. તિથિનો ક્ષય એટલે તેનો નાશ નહિ માટે જ ક્ષીણ પૂનમની પણ ગણતરી દિવસની ગણતરી વખતે કરવામાં આવે છે. તેનો અર્થ હરગિઝ એવો ન કરી શકાય કે ક્ષીણ પૂનમના દિવસે ઉદિત ચૌદસ માનવાને ઈનકાર કરવો અને તે દિવસને ઉદિત પૂનમ બનાવવી અને ઉદિત તેરસનો ક્ષય માની

તેની જગ્યાએ ઉદિત ચૌદસ માનવી. આવી આજ્ઞા તો ગ્રંથકારે ક્યાંય કરી જ નથી.

(૨) શ્રી તત્ત્વતરંગિણી

વિ.સં. ૧૬૧૫માં રચાયેલા આ ગ્રંથના કર્તા ઉપાધ્યાય ધર્મસાગરજી છે, જેઓ અકબરપ્રતિબોધક જગદ્ગુરુ હીરસૂરીશ્વરજીના ગુરુ દાનસૂરીશ્વરજીના કાળમાં થઈ ગયા. આ ગ્રંથમાં એવો પાઠ છે કે ટીપ્પણમાં જ્યારે ચૌદસનો ક્ષય હોય ત્યારે ઉદિત તેરસને ચૌદસ જ ગણવી જોઈએ અને પક્ષીની આરાધના પણ ક્ષીણ ચતુર્દશી જે દિવસે હોય તેને ચતુર્દશીરૂપ પર્વતિથિની સંજ્ઞા આપી તે દિવસે કરવી જોઈએ.

અહીં તેરસને ચૌદસ ગણવાની જે વાત છે, તે માત્ર પક્ષીની આરાધના પૂરતી મર્યાદિત છે. તે સિવાય એ તિથિને તેરસ ન જ ગણાય એવો એકાંત અહીં જોવા મળતો નથી. અહીં તેરસનો ક્ષય કરી તેને સ્થાને ચૌદસની સ્થાપના કરવાની વાત નથી, પણ ઉદિત તેરસમાં ક્ષીણ ચૌદસનો પણ સમાવેશ થતો હોવાથી તેને ચૌદસ નામની આરાધ્ય પર્વતિથિની સંજ્ઞા આપવાની જ વાત છે. આ વાક્યનો અર્થ “તેરસનો ક્ષય કરવો” એવો નથી થતો પણ” તેરસ-ચૌદસ ભેગા ગણવા એવો થાય છે, જે ખગોળની દૃષ્ટિએ પણ ઉચિત છે. વળી અહીં ક્યાંય પૂનમના ક્ષયે ચૌદસને પૂનમ બનાવી દેવાની, તેરસને ચૌદસ બનાવી દેવાની અને તેરસનો ક્ષય માનવાની વાત તો ક્યાંય નથી.

(૩) શ્રી હીરપ્રશ્ન :

આ ગ્રંથમાં એવું વિધાન આવે છે કે ટીપ્પણમાં પૂનમનો ક્ષય હોય ત્યારે તે તિથિનું તપ તેરસે - ચૌદસે કરવું અને તેરસને દિવસે ભૂલી જવાય તો પડવે કરવું. એક તિથિ વર્ગ આ વિધાનનો અર્થ એવો કરે છે કે પૂનમના ક્ષયે તેરસનો ક્ષય કરવો. અહીં વાત ક્ષય કરવાની નથી પણ કયા દિવસે તપ કરવું તે નક્કી કરવાની છે. વળી અહીં પૂનમનો તપ તેરસે કરવાની અને ભૂલી જવાય તો એકમે પણ કરી શકાય, એવી સલાહ છે. અહીં ક્યાંય પૂનમનો તપ ચૌદસે અને ચૌદસનો તપ તેરસે કરવાની અથવા પૂનમના ક્ષયે તેરસનો ક્ષય

કરવાની વાત નથી. અહીં તો તેરસે ભૂલી જવાય તો ૫૬વે તપ કરવાની પણ છૂટ છે. એટલે કે ગ્રંથકારને પૂનમના ક્ષયે પૂનમનો તપ એકમે કરાય તેનો પણ વાંધો નથી. અહીં તો એક તિથિ પક્ષ એવી આત્યંતિક જીદ લઈને બેઠા છે કે પૂનમના ક્ષયે તેરસનો જ ક્ષય કરાય. જગદ્ગુરુ હીરસૂરીશ્વરજીના વચનનું એક તિથિ પક્ષ જે રીતે અર્થઘટન કરે છે તે માન્ય રાખીએ તો પણ એવું સાબિત થાય છે કે અપવાદ તરીકે પૂનમના ક્ષયે એકમનો ક્ષય પણ થઈ શકે. અને આ નિયમ સંવત્સરીને લાગુ કરીએ તો ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે અપવાદ તરીકે છઠ્ઠનો ક્ષય પણ કેમ ન કરી શકાય ?

(૪) શ્રી દેવસૂરિ મહારાજનો પટ્ટક

જગદ્ગુરુ આચાર્યશ્રી હીરસૂરીશ્વરજીની પાટે આચાર્યશ્રી સેનસૂરીશ્વરજી આવ્યા અને તેમની પાટે આચાર્ય વિજયદેવસૂરીશ્વરજી આવ્યા. દેવસૂરિ મહારાજના કાળમાં તપાગચ્છના બે ભાગ પડી ગયા. એક ભાગના નાયક આચાર્ય દેવસૂરિ હતા તો બીજા ભાગના અધિપતિ આચાર્ય આનંદસૂરિ હતા. દેવસૂરીશ્વરજીનો ગચ્છ “વિજય દેવસૂર તપાગચ્છ” કહેવાયો તો આનંદસૂરિ મહારાજનો ગચ્છ “વિજય આશસૂર તપાગચ્છ” કહેવાયો.

એક તિથિ પક્ષ તરફથી પૂનમ - અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની પોતાની માન્યતાના સમર્થનમાં “દેવસૂરીશ્વરજી મહારાજના પટ્ટક” તરીકે ઓળખાતો એક પત્ર રજૂ કરવામાં આવે છે. આ પત્રમાં પૂનમ - અમાસની વૃદ્ધિએ તેરસની વૃદ્ધિ કરવાની આજ્ઞા આપવામાં આવી છે. એક તિથિ પક્ષ કહે છે કે આચાર્ય દેવસૂરિ મહારાજનો કાળધર્મ વિ.સં. ૧૭૧૩માં થયો હતો, એટલે વિજય દેવસૂર તપાગચ્છ સંઘમાં આશરે ૩૦૦ વર્ષથી પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની પરંપરા ચાલી આવે છે, એમ એક તિથિ પક્ષનું કહેવું છે.

ઉપરનું લખાણ જો આચાર્ય દેવસૂરિ મહારાજની હયાતિમાં જ તેમના દ્વારા થયું હોય અને તે જો પટ્ટકરૂપે ઘોષિત કરવામાં આવ્યું હોય તો એમ કબૂલ કર્યા વિના છૂટકો નથી કે પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની પરંપરા “વિજય દેવસૂર તપાગચ્છ”માં ૩૦૦ કરતાં વધુ વર્ષોથી ચાલે છે. પરંતુ આ લખાણનો ઝીણવટથી અભ્યાસ કરવામાં આવતાં, આ બંને બાબતોમાં

શંકા પેદા થાય છે. દેવસૂરીશ્વરજી મહારાજના આ કહેવાતા પટ્ટકમાં ક્યાંય આ પટ્ટક ક્યા વર્ષે, ક્યા દિવસે, ક્યા સ્થળે બહાર પાડવામાં આવ્યો અને તેમાં ક્યા ક્યા ગીતાર્થ આચાર્યોની સંમતિ છે, તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી. વળી તેની ભાષા પણ પટ્ટકની ભાષા નથી પણ પત્રની ભાષા છે. આ પત્ર આચાર્ય દેવસૂરીશ્વરજી મહારાજે પોતે લખ્યો હોય, તેવો પણ કોઈ ઉલ્લેખ તેમાં નથી. વળી આ પત્ર તેમની હયાતિમાં લખાયેલો હોય તેવા કોઈ નિર્દેશ તેમાં પ્રાપ્ત થતા નથી. આ પત્રમાં છેલ્લે એવું લખાણ છે કે, “આવી રીતે શ્રી પ્રશ્નવિચાર સંપૂર્ણ થયો. સંવત ૧૮૯૫ વર્ષે ચૈત્ર સુદી ૧૪ને દિવસે પંડિત ભોજાજીએ આ પ્રત લખી આપી છે.” આ લખાણ ઉપરથી ખ્યાલ આવે છે કે તે દેવસૂરિ મહારાજનો પટ્ટક નથી પણ “શ્રી પ્રશ્નવિચાર” નામનો લેખ છે અને તે વિક્રમ સંવત ૧૮૯૫ આસપાસ, એટલે કે તિથિનો વિવાદ ઉગ્ર બન્યો તેનાં માત્ર ૧૦૦ વર્ષ અગાઉ જ લખાયો છે. આ ગ્રંથ વિજય દેવસૂર ગચ્છના કોઈ યતિએ લખ્યો હોય તે સંભવિત છે. તેનાથી એટલું જ ફલિત થાય છે કે વિ.સં. ૧૮૯૫ આસપાસ વિજય દેવસૂર ગચ્છના યતિઓમાં પૂનમ - અમાસની ક્ષય વૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષય વૃદ્ધિ કરવાની પ્રણાલિકા હતી.

પૂનમ - અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવા માટે આગમ ગ્રંથનો કે પ્રાચીન શાસ્ત્રોના કોઈ બીજા પાઠ મળતા ન હોવાથી એક તિથિ પક્ષ આ વિજય દેવસૂરિ મહારાજના તથા- કથિત પટ્ટકને વધુ પડતું મહત્વ આપી રહ્યો છે. એ કારણે જ તેઓ વર્તમાન તપાગચ્છને “શ્રી વિજય દેવસૂર તપાગચ્છ”ના નામે જ ઓળખવાનો દુરાગ્રહ સેવી રહ્યા છે. હકીકતમાં દેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ તપાગચ્છના જ આચાર્ય હતા અને તેમણે કોઈ નવી પ્રણાલિકા શરૂ કરી હોય તેવો કોઈ પુરાવો મળતો નથી, માટે વર્તમાન “તપાગચ્છ સંઘ” આગળ “શ્રી વિજય દેવસૂર” એવો પ્રયોગ પણ બિનજરૂરી છે. તેમ છતાં પોતે તેમના તથાકથિત પટ્ટકનો આશરો લીધો હોવાથી એક તિથિ પક્ષ ઝનૂનપૂર્વક “વિજય દેવસૂર તપાગચ્છ સંઘ” એવો પ્રયોગ જ કરે છે.

(૫) તેર બેસણાનો ઠરાવ

સંવત ૧૮૬૯માં સુરત મુકામે તપાગચ્છના તેર

બેસણાનો ઠરાવ દેવસૂર ગચ્છ અને આનંદસૂર ગચ્છ વચ્ચે તિથિવિષયક ઝઘડાને ટાળવા માટે થયો હતો. તેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ચોમાસીની ત્રણ પૂનમના ક્ષયે તેરસનો ક્ષય કરવો અને બાકીની નવ પૂનમના ક્ષયે એકમનો ક્ષય કરવો. આ થાગડધીગડ સમાધાન લાંબું નહિ ટક્યું હોય, તેમ પછીના ઉલ્લેખોથી સમજાય છે. આ ઠરાવથી એટલું જ ફલિત થાય છે કે વિક્રમ સંવત ૧૮૬૮માં દેવસૂર ગચ્છવાળા યતિઓ પૂનમના ક્ષયે તેરસનો ક્ષય કરતા હતા, જ્યારે આનંદસૂર ગચ્છવાળા યતિઓ એકમનો ક્ષય કરતા હતા. આ રીતે પૂનમ - અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની પરંપરા સંવત ૧૮૬૮માં પ્રચલિત હતી, એટલું જરૂર પુરવાર થાય છે.

(૬) પંચાસ ધર્મવિજયજીનો પત્ર

આ પત્ર વિક્રમ સંવત ૧૮૬૬માં લખાયેલો છે. તે વર્ષે શ્રાવણ વદ અમાસ બે હતી. પંચાસ ધર્મવિજયજીએ વડોદરાના જૈન સંઘ ઉપર પત્ર લખીને બે એકમ કરવાની સલાહ આપી હતી. આ પત્ર ઉપરથી એવું સાબિત થાય છે કે અમાસની વૃદ્ધિએ એકમની વૃદ્ધિ કરવાની પ્રવૃત્તિ પણ વિ.સં. ૧૮૬૬ આસપાસ પ્રચલિત હતી.

(૭) કવિ શ્રી દીપવિજયજીનો પત્ર

સંવત ૧૮૭૧ આસો સુદ એકમે વડોદરાથી પંચાસ દીપવિજયજી ભરૂચ - સુરતના વિજયાનંદસૂરિ ગચ્છવાળાને કાગળ લખે છે, તેમાં જણાવે છે કે દેવસૂરિજીવાળા પૂનમ - અમાસનો ક્ષય હોય ત્યારે તેરસનો ક્ષય કરે છે. આ પત્ર દ્વારા એટલું જ સિદ્ધ થાય છે કે સંવત ૧૮૭૧માં દેવસૂર ગચ્છમાં પૂનમ - અમાસના ક્ષયે તેરસનો ક્ષય થતો હતો.

(૮) શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્ર : જીતાચાર

ઉપર જણાવેલા આગમ ગ્રંથમાં પાંચ પ્રકારના વ્યવહારનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, જેમાં સૌથી છેલ્લા ક્રમે જીત વ્યવહાર જણાવાયો છે. આ જીતવ્યવહાર અથવા જીતાચાર વિશે શ્રી જીતકલ્પભાષ્ય અને શ્રી વ્યવહારભાષ્યમાં એવો ખુલાસો કરવામાં આવ્યો છે કે, “સંવિજ્ઞ બહુશ્રુતોએ પ્રવર્તાવેલો એક પેઢીનો આચાર વૃત્તાચાર કહેવાય, બીજી પેઢીએ તે જ આચારને અનુવૃત્તાચાર કહેવાય અને ત્રીજી પેઢીએ તે આચારને

પ્રવૃત્તાચાર કહેવાય છે. વારંવાર મહાપુરુષો જે વ્યવહાર આચરે તેને જીતાચાર કહેવાય.” યુગપ્રધાન કાલિકસૂરિ મહારાજે ભાદરવા સુદ પાંચમની સંવત્સરી ચોથે પ્રવર્તાવી તે જીતાચારનું આદર્શ ઉદાહરણ છે. એક તિથિ પક્ષની દલીલ એવી છે કે આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજની ગુરુપરંપરામાં ત્રણ પેઢી કરતા ક્યાંય વધુ પેઢીઓથી “પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી નહિ” એવો જીતાચાર ચાલ્યો આવે છે, માટે તે આચાર બદલી શકાય નહિ.

આ દલીલનો જવાબ આપતા બે તિથિ પક્ષ કહે છે કે, “સંવિજ્ઞ બહુશ્રુતોએ પ્રવર્તાવેલા આચારને જ જીતાચાર કહી શકાય. પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ નહિ કરવાની પરંપરા અસંવિજ્ઞ - અગીતાર્થ યતિઓએ શરૂ કરી હોવાથી તેને જીતાચાર કહી શકાય નહિ. વળી સંવત ૧૯૯૨ અગાઉ સંવત ૧૮૭૦, ૧૯૧૬, ૧૯૪૫ વગેરે વર્ષોમાં પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ દર્શાવતાં જૈન પંચાંગો નિકળ્યાં હતાં, એટલે ઉપરના આચારને સર્વસંમત ગણી શકાય નહિ. વળી જીતાચાર તો તેને જ કહેવાય જે આગમોના વચનથી વિરુદ્ધ આચરણ કરવાની પ્રરૂપણા ન કરતો હોય. તિથિના સંબંધી જે આચારને એક તિથિ પક્ષ જીતાચાર કહે છે, તેમાં તો ઉદિતતિથિ અને ‘ક્ષયે પૂર્વા’ જેવા શાસ્ત્રવચનોનો અનાદર કરવામાં આવ્યો છે માટે તેને જીતાચાર ગણી શકાય નહિ. જો તિથિ સંબંધી ખોટી આચરણને જીતાચાર ગણી શકાય તો પછી ખરતર ગચ્છ, અંચલ ગચ્છ, સ્થાનકવાસી, દિગંબર વગેરે ગચ્છોની અને સંપ્રદાયોની જે આગમથી વિરુદ્ધની પ્રવૃત્તિઓ છે, તેને પણ જીતાચાર ગણી માન્યતા આપવી પડે, એવી દલીલ બે તિથિ પક્ષ કરે છે. અહીં એવી સ્પષ્ટ છાપ ઊભી થાય છે કે એક તિથિ પક્ષ પાસે પોતાની માન્યતાના સમર્થનમાં આગમ ગ્રંથોના કે પૂર્વાચાર્યોએ રચેલા શાસ્ત્રગ્રંથોના કોઈ પ્રતીતિજનક પુરાવા નથી, એટલે તેઓ દેવસૂરિ મહારાજના તથાકથિત પદ્ધતિને, તેનાથી પ્રસ્થાપિત થતી પ્રણાલિકાને અને આ પ્રણાલિકાને વાજબી ઠરાવવા જીતાચારને વધુ મહત્વ આપે છે. એક તિથિ પક્ષ દ્વારા પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિએ પૂર્વની અપર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની જે પ્રથા અપનાવવામાં આવી છે, તેને શાસ્ત્રીય જીતાચાર ગણી શકાય નહિ, તેવો ખ્યાલ આ વિવરણ ઉપરથી બહુ સ્પષ્ટ રીતે આવી જવો જોઈએ.

પર્વતિથિનો વિખવાદ

સુલભાવવામાં લવાદીયર્ચા પણ નાકામિયાબ

જૂના જમાનામાં કોઈ પણ શાસ્ત્રીય વિવાદનો ઉકેલ લાવવા માટે બંને પક્ષના વિદ્વાનો વચ્ચે શાસ્ત્રચર્ચા ગોઠવવામાં આવતી. આ શાસ્ત્રાર્થમાં જે પક્ષનો પરાજય થાય તે ખેલદિલીપૂર્વક પંચનો ચુકાદો માથે ચડાવતો અને પોતાના વિચારોમાં પરિવર્તન કરતો. જૈન સંઘમાં ચાલી રહેલી પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિની ચર્ચામાં કેન્દ્રસ્થાને તો શાસ્ત્રોનું અર્થઘટન જ છે. એક તિથિ પક્ષ અમુક રીતે જૈન શાસ્ત્રોનું અર્થઘટન કરે છે અને તે મુજબ આરાધના કરે છે બે તિથિ વર્ગ પોતાની રીતે અર્થઘટન કરી આરાધના કરે છે. બંનેના અર્થઘટનમાં રહેલા ફેરફારને કારણે સંવત્સરીસહિત અનેક પર્વતિથિઓની આરાધનાના દિવસો બદલાઈ જાય છે, જેને કારણે ભારતભરના જૈન સંઘોમાં ઝઘડાઓ થાય છે. જો આખો વિવાદ કોઈ પંચને સોંપી દેવામાં આવે, જેની સમક્ષ બંને પક્ષ પોતપોતાની દલીલો રજૂ કરે અને લવાદનો જે ચુકાદો આવે તેનો બંને પક્ષ ખેલદિલીપૂર્વક સ્વીકાર કરે તો આખો વિવાદ શમી ન જાય ? આવો વિચાર શેઠશ્રી આણંદજી કલ્યાણજી પેઢીના ત્યારના અધ્યક્ષ શેઠશ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈને આજથી ૬૦ વર્ષ પહેલાં આવ્યો હતો. આ વિચારનો અમલ કરી તેમણે પુનાના વિદ્વાન પંડિત ડૉ. પી. એલ.

વૈદ્યની લવાદ તરીકે નિમણૂક કરી. લવાદ સામે બે તિથિ પક્ષ તરફથી આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી અને એક તિથિપક્ષ તરફથી આચાર્ય સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીએ પોતપોતાની મૌખિક અને લેખિત દલીલો રજૂ કરી. આ રજૂઆત અગાઉ બંને આચાર્યોએ કસ્તુરભાઈ લાલભાઈને લેખિત બાંધધારી આપી હતી કે લવાદનો જે કોઈ ચુકાદો આવશે, તે અમને બંધનકર્તા રહેશે. બંને પક્ષની દલીલોનો અભ્યાસ કરી ડૉ. પી. એલ. વૈદ્યે ચુકાદો બે તિથિ પક્ષની તરફેણમાં આપ્યો ત્યારે એક તિથિ પક્ષે “લવાદ ફૂટી ગયો છે” એવો જોરશોરથી આક્ષેપ કરી આ ચુકાદાને સ્વીકારવાનો જ ઈનકાર કરી દીધો. આ રીતે લવાદીયર્ચા આ વિવાદને શાંત કરવામાં નાકામિયાબ રહી ઊલટાનું લવાદના ચુકાદા પછી બંને પક્ષે એકબીજા ઉપર જે આક્ષેપો - પ્રતિઆક્ષેપોનો મારો ચલાવ્યો, તેને કારણે જૈન સંઘનું વાતાવરણ વધુ ડહોળાઈ ગયું અને દુશ્મનાવટ વધુ ઉગ્ર બની.

ડૉ. પી. એલ. વૈદ્યે આપેલો ચુકાદો માથે ચડાવવાનો સાગરજી મહારાજે અને તેમના ભક્તગણે ભલે ઈનકાર કરી દીધો, પણ તેને કારણે સત્ય કોના પક્ષમાં છે, તેનો અણસાર તો સકળ સંઘને મળી ગયો. લવાદીયર્ચામાં

સ્વ. રામચન્દ્રસૂરિ અને સ્વ. સાગરાનંદસૂરિ મહારાજે જે દલીલો કરી હતી તે તો આજે પણ દસ્તાવેજી ઈતિહાસના રૂપમાં સંઘરાયેલી છે, જેને વાંચીને કોઈ પણ તટસ્થ સમીક્ષક સત્યની તારવણી આજે પણ કરી શકે તેમ છે. તિથિચર્યામાં લવાદ તરીકે ડૉ. પી. એલ. વૈદ્યની નિમણૂક કરવામાં આવી તેમની સમક્ષ લેખિત અને મૌખિક પુરાવાઓ તા. ૫-૬-૭ માર્ચ ૧૯૪૩ના દિવસો દરમિયાન પાલિતાણા ખાતે રજૂ કરવામાં આવ્યાં. તા. ૭ માર્ચ આચાર્ય સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી અને આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજીએ એક લેખિત કરાર ઉપર સહી કરી, જેમાં ઠરાવવામાં આવ્યું કે, “ડૉ. પી. એલ. વૈદ્ય તેમનો નિર્ણય કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ મારફત મોકલી આપે તે સઘળા ઉપર અમો બંને તેમ જ અમારો શિષ્યસમુદાય કોઈ પણ જાતની મૌખિક અથવા લેખિત ટીકા પ્રગટ કરશે નહિ. તેમ છતાં જો કોઈ કરશે તો તેને અમારી આજ્ઞા બહાર જાહેર કરવામાં આવશે.” લવાદનો ચુકાદો આવે તે પહેલાં જ આચાર્ય સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીએ તા. ૫-૭-૪૩ના રોજ એક પત્રિકા બહાર પાડી જાહેર કર્યું કે ડૉ. પી. એલ. વૈદ્ય તટસ્થ રહ્યા નથી માટે તેમનો ચુકાદો અમને બંધનકર્તા રહેશે નહિ. લવાદીચર્યાની પદ્ધતિ એવી હતી કે બંને પક્ષના આચાર્યો પોતાના મંતવ્યો મુદ્દાસર લખીને એકબીજાને પહોંચતા કરે. બંને આચાર્ય પ્રતિપક્ષના મુદ્દાઓ વાંચી તેનું ખંડન-મંડન કરતા મુદ્દાઓ લેખિત તૈયાર કરે અને કસ્તુરભાઈ લાલભાઈને પહોંચાડે. આ બંને આચાર્યોનું લખાણ લવાદને સોંપવામાં આવે, જે બધા મુદ્દાઓનો અભ્યાસ કરી છેવટે બંને આચાર્યોને રૂબરૂ મળે અને તેમની મૌખિક દલીલો પણ સાંભળે અને ત્યાર બાદ પોતાનો લેખિત ફેંસલો આપે. લવાદી લેખિત

ચર્યામાં સાગરજી મહારાજે પહેલા પોતાના નવ મુદ્દાઓનું સ્થાપન કર્યું હતું, જ્યારે રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજે પોતાના ૨૫ મુદ્દાઓનું સ્થાપન કર્યું, ત્યાર બાદ સાગરજી મહારાજે રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજના મુદ્દાઓનું ખંડન રજૂ કર્યું, જ્યારે રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજે સાગરજી મહારાજના મુદ્દાઓનું લેખિત ખંડન કર્યું.

પૂનાના વાડિયા કોલેજના સંસ્કૃતના પ્રોફેસર અને તિથિચર્યાના લવાદ ડૉ. પરશુરામ એલ. વૈદ્ય બંને આચાર્યોની લેખિત દલીલોનો અભ્યાસ કરી તેમને રૂબરૂ મળવા ઈ.સ. ૧૯૪૩ના માર્ચ મહિનામાં પાલિતાણા આવ્યા અને બંને આચાર્યોની મૌખિક દલીલો સાંભળી. તેમણે સંસ્કૃતમાં પોતાનો આશરે ૬૦ પાનાંનો ચુકાદો તૈયાર કરી કસ્તુરભાઈને આપ્યો. કસ્તુરભાઈએ આ ચુકાદાનું અંગ્રેજી તેમ જ ગુજરાતીમાં ભાષાંતર કરાવ્યું. ડૉ. પી.એલ. વૈદ્યે તો પોતાનો ચુકાદો જૂન મહિનાના પ્રથમ સપ્તાહમાં જ લખીને કસ્તુરભાઈને પહોંચાડી દીધો હતો. કોઈ અકળ કારણોસર કસ્તુરભાઈ એક મહિના સુધી આ ચુકાદો જાહેર કરી ન શક્યા એ દરમિયાન એ વાત લિક થઈ ગઈ કે ચુકાદો રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજની તરફેણમાં છે. આ જાણી સાગરજી મહારાજે પાણી પહેલાં પાળ બાંધતા હોય તેમ તા. ૫ જુલાઈએ એક પત્રિકા બહાર પાડી ચુકાદાનો અસ્વીકાર જાહેર કરી દીધો. સાગરજી મહારાજનું આ લેખિત નિવેદન વાંચી લવાદીચર્યામાં મુખ્ય ભૂમિકા ભજવનાર કસ્તુરભાઈ લાલભાઈને ભારે દુઃખ થયું અને આઘાત પણ લાગ્યો. તેમણે એક લેખિત નિવેદન બહાર પાડી જણાવ્યું કે, “મને જણાવતાં દુઃખ થાય છે કે ફક્ત મમત્વને વશ થઈ મતાગ્રહ બંધાતા વિદ્વાન આચાર્ય પોતાની લેખિત કબૂલાત

નાકબૂલ કરે છે અને સજ્જન અને વિદ્વાન પંચ સામે ગમે તેવો પ્રચાર આચરે છે તે યોગ્ય નથી.” ડૉ. પી.એલ. વૈદ્ય પણ વિવિધ અખબારોમાં અને પત્રિકાઓમાં તેમની સામે થઈ રહેલા આક્ષેપોથી ખૂબ વ્યથિત થઈ ગયા. તેમણે એક જાહેર નિવેદનમાં જણાવ્યું કે, “જેઓને આ ચુકાદાથી અસંતોષ થયો છે અને જેઓ આક્ષેપો કરી રહ્યા છે, તેવા પક્ષોને મારી સામે ૧૯૪૦ના આર્બીટેશન એક્ટની કલમ ૩૦ (અ) મુજબ પગલાં ભરવાનો માર્ગ ખુલ્લો છે, પણ વિરોધ પક્ષ અત્યાર સુધી તો કાયદાની આ કલમ મુજબ પગલાં ભરવામાં નિષ્ફળ થયો છે અને તેથી હું માનું છું કે વિરોધ પક્ષ મારી સામે જે આક્ષેપો કરે છે તે પાયા વિનાના છે.” ડૉ. પી.એલ. વૈદ્યનું આ નિવેદન “સેવક” દૈનિકના તા. ૧૩-૧૧-૧૯૪૩ના અંકમાં છપાયું ત્યાર પછી સાગરજી મહારાજના કોઈ ભક્ત તરફથી ક્યારેય તેમની સામે કાનૂની પગલાં ભરવામાં આવ્યાં નથી, જે સૂચવે છે કે સાગરજી મહારાજના આક્ષેપોમાં તથ્ય નહોતું, તેની જાણ તેમના ભક્તોને પણ હતી જ.

ડૉ. પી.એલ. વૈદ્યનો ચુકાદો શેઠશ્રી કસ્તુરભાઈના હાથમાં આવી ગયો તે પછી તેમણે એક મહિના સુધી જાહેર ન કર્યો તે માટે એક કારણ એ પણ હોઈ શકે કે આ ચુકાદો સંસ્કૃતમાં હતો અને તેનું અંગ્રેજી તેમ જ ગુજરાતીમાં ભાષાંતર થઈ જાય ત્યાર બાદ જ ચુકાદો જાહેર કરવાની શેઠશ્રીની ગણતરી હતી. આ ચુકાદાનું ભાષાંતર થતું હોય અથવા તો તે પ્રેસમાં છપાતો હોય તો તે દરમિયાન તે ફૂટી ગયો હોય અને સાગરજી મહારાજને તેની જાણ થઈ હોય, તેવી સંભાવના રહે છે.

ડૉ. પી.એલ. વૈદ્યનો ચુકાદો ખેલદિલીપૂર્વક

સ્વીકારવાને બદલે સાગરજી મહારાજે કાશીના પંડિત ચિત્રસ્વામીજી પાસે આ ચુકાદાનું ખંડન કરાવતું “શાસન જય પતાકા” નામનું પુસ્તક બહાર પડાવ્યું અને તેના ઉપર ચેનકેન પ્રકારે કેટલાક પંડિતોની સહીઓ લેવાઈ. તેના ખંડન માટે બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટી વગેરેના હોદ્દેદાર ૧૧૧ પ્રકાંડ પંડિતો અને પ્રોફેસરોની એક ટુકડીએ જૈન “શાસ્ત્રો અને જૈનાચારોના આધારે” અર્હત્ તિથિ ભાસ્કર નામનો ગ્રંથ સંસ્કૃતમાં તૈયાર કર્યો, જેમાં “શાસન જય પતાકા”ની દલીલોનું ખંડન કરવામાં આવ્યું હતું. તેમાં મહત્વની વાત એ બની કે “શાસન જય પતાકા” પુસ્તકના લેખક ચિત્રસ્વામી અને તેમાં સહી કરનારા કાશીના મોટાભાગના વિદ્વાનોએ કબૂલ કર્યું કે ચિત્રસ્વામી ઉપરના વિશ્વાસથી સહી કરી આપી હતી અને અર્હત્ તિથિ ભાસ્કર વાંચ્યા પછી તેઓ તેમાં રજૂ કરાયેલા પદાર્થને જ સત્ય માને છે.

શેઠશ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ જેવા અગ્રણીને લવાદીના પ્રયત્નમાં જે નિષ્ફળતા મળી અને તેમને વિવાદમાં ઘસડાવું પડ્યું તેને કારણે છેલ્લાં ૫૭ વર્ષમાં કોઈ જૈન અગ્રણીએ ફરી તિથિપ્રશ્ને લવાદી ચર્ચા કરાવવાની હિમ્મત જ કરી નથી. આ લવાદી ચર્ચાની ફળશ્રુતિ એ હતી કે પોતે પરાપૂર્વથી એક તિથિની માન્યતા પ્રમાણે આરાધના કરતા હોવા છતાં કસ્તુરભાઈને એ વાત સમજાઈ ગઈ કે તિથિની બાબતમાં રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી સાચા છે. તેઓ આ જ્ઞાન પોતાના દીકરા શ્રેણિકભાઈને વારસામાં આપતા ગયા છે અને સાથે તાકીદ પણ કરતા ગયા છે કે તિથિના ઝઘડામાં કદી પડવું નહિ.

શાસ્ત્રમતિના અસ્વીકારને કારણે એક વિધિ પક્ષમાં વિખવાદ

એક વિધિ અને બે વિધિ વચ્ચેના વિવાદનો ઈતિહાસ વાંચીને રખે કોઈ એમ માની લે કે એક વિધિ પક્ષમાં તપાગચ્છના જેટલા સમુદાયો સમ્મિલિત છે, એ બધા જ વિધિપ્રશ્ને એક જ સરખી માન્યતા ધરાવે છે અને તેમની વચ્ચે ક્યારેય વિસંવાદ થયો જ નથી. હકીકતમાં એક વિધિ પક્ષમાં શાસનસમ્રાટ નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમુદાય અને આગમોદ્ધારક સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમુદાય વચ્ચે એટલા બધા મતભેદો છે કે તેમની સંવત્સરીમાં એક વિધિ - બે વિધિ કરતાં પણ વધુ વખત ભેદ આવ્યા છે. શાસનસમ્રાટ અને આગમોદ્ધારકના સમુદાયો વચ્ચે તડજોડ કરાવવાના અનેક પ્રયાસો ભૂતકાળમાં થયા છે અને ભાંગી પડ્યા છે. તેમ છતાં તેમને પરાણે પણ એક સૂત્રે બાંધી રાખતું કોઈ પરિબળ હોય તો તે બે વિધિ પક્ષનો ડર અને તેમના પ્રત્યેની ધિક્કારભાવના છે.

શાસનસમ્રાટ નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને આગમોદ્ધારક સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમુદાયો વચ્ચે પહેલવહેલું ઘર્ષણ છેક સંવત ૧૮૫૨ની સાલમાં થયું, જ્યારે એક વિધિ અથવા બે વિધિ પક્ષનો જન્મ પણ નહોતો થયો. આ વર્ષે ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય હતો. યુવાન મુનિશ્રી આનંદસાગરજીએ તો સંઘના મોવડીઓની પરવા કર્યા વિના કે તેમની સાથે સલાહમસલત કર્યા વિના પાંચમના ક્ષયે ત્રીજનો ક્ષય કરી ગુરુવારની સંવત્સરી જાહેર કરી દીધી, પણ મુનિશ્રી નેમવિજયજીના વડીલ ગુરુબંધુ પંચાસશ્રી ગંભીરવિજયજીએ તેમને પડકારી ભાદરવા સુદ ચોથની શુક્રવારની જ સંવત્સરી કરવાની સકળ સંઘને આજ્ઞા કરી હતી. તેમાં સ્વ. આત્મારામજી મહારાજની ચોથની શુક્રવારની સંવત્સરી જ કરવાની હિમાયત થતાં સકળ સંઘે ચોથની સંવત્સરી

કરી હતી, પણ આનંદસાગરજી મહારાજે બધાથી જુદા પડી પેટલાદમાં ત્રીજની સંવત્સરી કરી હતી અને કરાવી હતી. નવ વર્ષ પછી ફરી ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય આવ્યો ત્યારે પંચાસ ગંભીરવિજયજીએ અગાઉ જેમ ચોથે સંવત્સરી કરી અને એકલા સાગરજી મહારાજે ત્રીજની સંવત્સરી કપડવંજમાં કરી હતી. આ જ ઘટનાનું પુનરાવર્તન સંવત ૧૯૮૯માં પણ થયું હતું.

સંવત ૧૯૯૨માં પહેલ વહેલી વખત ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિ આવી. આ પહેલાં લગભગ ૧૦૦ વર્ષનાં પંચાંગમાં ક્યારેય ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિનો પ્રસંગ નોંધાયો નહોતો, એટલે આવા પ્રસંગે સંવત્સરી ક્યારે કરવી, તે વિશે કોઈ સ્પષ્ટ અનુભવજ્ઞાન પૂજનીય પુરુષો પાસે નહોતું. ઈતિહાસવિદોના કહેવા પ્રમાણે આ પહેલા ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં સંવત ૧૬૨૧ - ૧૬૨૭ - ૧૬૪૭ - ૧૬૫૩ અને ૧૭૭૯માં બે ભાદરવા સુદ પાંચમ આવી હતી, પણ ત્યારે તો પૂનમ - અમાસની વૃદ્ધિએ તેરસની વૃદ્ધિ કરવાની પ્રથા અસ્તિત્વમાં નહોતી, જેને કારણે સંવત્સરી ઉદ્દિત ચોથના જ થઈ હશે, તેમ માની શકાય. સંવત ૧૭૭૯ પછી લગભગ સવા બસો વર્ષે ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિનો પ્રસંગ આવતો હતો. એ સમયે પંચાસશ્રી ગંભીરવિજયજીનો કાળઘર્મ થઈ ગયો હતો અને તેમના ગુરુભાઈ નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજનો સૂર્ય તપી રહ્યો હતો.

ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં પાંચમની વૃદ્ધિ જોઈ સાગરજી મહારાજે તો ત્રીજની વૃદ્ધિ કરી રવિવારે સંવત્સરી કરવાની જાહેરાત કરી દીધી. આ બાજુ આચાર્યશ્રી નેમિસૂરીશ્વરજીનો મત તેમના કરતા ભિન્ન હતો. ભાદરવા સુદ પાંચમ પર્વતિથિ છે, એટલે તેની વૃદ્ધિ કરવી ન

જોઈએ, એવું તેઓ માનતા હતા, પણ ભાદરવા સુદ ચોથની વૃદ્ધિ કરવામાં તેમને વાંધો નહોતો. આ રીતે બે પાંચમના બદલે તેમણે બે ચોથ કરી, પણ બીજી ચોથે સંવત્સરી કરી એટલે સંવત્સરીના દિવસની બાબતમાં તેઓ પણ સાગરજી મહારાજની સાથે થઈ ગયા.

સંવત ૧૯૯૨માં શાસનસમ્રાટ નેમિસૂરીશ્વરજીની જેમ સ્વ. આત્મારામજી મહારાજના શિષ્ય આચાર્યશ્રી વલ્લભસૂરીશ્વરજી, આચાર્યશ્રી નીતિસૂરીશ્વરજી વગેરેએ પણ રવિવારની સંવત્સરી કરી હતી, પણ તેમણે બે ચોથ માનીને બીજી ચોથે સંવત્સરી કરી હતી. ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિએ ત્રીજની વૃદ્ધિ માનનારાઓમાં તો સાગરજી મહારાજ એકલા જ હતા. સંવત ૧૯૯૨ની જેમ ૧૯૯૩માં પણ ચંડાશુચંડુ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિ આવી આ વર્ષે શાસનસમ્રાટ નેમિસૂરીશ્વરજીએ ગયા જ વર્ષે અપનાવેલી પાંચમની વૃદ્ધિએ ચોથની વૃદ્ધિ કરવાની માન્યતા ફગાવી દઈ ત્રીજની વૃદ્ધિ કરવાની સાગરજી મહારાજની વાત સ્વીકારી લીધી અને તે પ્રમાણે ગુરુવારે સંવત્સરી કરી. આ માટે તેમણે એવું કારણ આપ્યું કે, “પાંચમની વૃદ્ધિએ ત્રીજની જ વૃદ્ધિ માનવાના કેટલાક શાસ્ત્રપાઠો પાછળથી મળી આવ્યા છે, જે ગયા વર્ષે પ્રાપ્ત થયા નહોતા.”

સંવત ૧૯૯૩માં આગમોદ્ધારક અને શાસનસમ્રાટના સમુદાયોની સંપૂર્ણ એકરસતા તિથિ બાબતે થઈ ગઈ હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે જ એવી અપેક્ષા રહેતી હતી કે ભવિષ્યમાં સંવત્સરીભેદ આવશે તો કમ સે કમ આ બે સમુદાયો તો સાથે જ રહેશે, પરંતુ સંવત ૨૦૦૪માં આ માન્યતા ઠગારી પુરવાર થઈ. સંવત ૨૦૦૪ના ચંડાશુચંડુ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય આવ્યો અને આ બંને સમુદાયો ફરી અલગ પડ્યા. આચાર્ય નેમિસૂરીશ્વરજીએ કહ્યું કે અગાઉ સંવત ૧૯૫૨, ૧૯૬૧ અને ૧૯૮૯માં અમારા વડીલોએ અન્ય પંચાંગનો આશરો લઈ છઠ્ઠનો ક્ષય માન્યો હતો, માટે અમે પણ તેમ જ કરીશું. આવું થતાં આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ અને આચાર્ય નેમિસૂરિ મહારાજના સમુદાયની સંવત્સરી

ભાદરવા સુદ ચોથને મંગળવારે આવી, પણ સાગરજી મહારાજની સંવત્સરી ત્રીજને સોમવારે આવી. તેમની સાથે સોમવારે સંવત્સરી કરવામાં આચાર્યશ્રી કીર્તિસાગરસૂરિ, આચાર્યશ્રી ભક્તિસૂરિ, ડહેલાના ઉપાશ્રયવાળા આચાર્યશ્રી સુરેન્દ્રસૂરીશ્વરજી હતા તો આચાર્ય નેમિસૂરીશ્વરજી સાથે મંગળવારે સંવત્સરી કરનારાઓમાં સમસ્ત બે તિથિ પક્ષ, આચાર્ય વિજયવલ્લભસૂરિ મહારાજનો સમુદાય અને લુવારની પોળવાળા આચાર્યશ્રી હર્ષસૂરિજી મહારાજનો સમુદાય હતો. આચાર્યશ્રી હર્ષસૂરીશ્વરજીએ તો બે તિથિ પક્ષની જેમજ ભાદરવા સુદ ચોથ - પાંચમ ભેગી માની મંગળવારે સંવત્સરી કરી હતી, અને બે તિથિ પક્ષે તેમની માન્યતા પ્રમાણે પાંચમનો ક્ષય માન્ય કરી ચોથે સંવત્સરી કરી હતી.

સંવત ૨૦૦૪માં શાસનસમ્રાટ અને આગમોદ્ધારકના સમુદાયો સંવત્સરીની બાબતમાં અલગ પડ્યા તે પછી ફરી સંવત ૨૦૧૩માં ભાદરવા સુદ- પાંચમના ક્ષયનો પ્રસંગ આવ્યો અને અગાઉ જેવા જ સંયોગો નિર્મિત થયા. એ વખતે નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને સાગરજી મહારાજ બંનેનો કાળધર્મ થઈ ગયો હતો, પણ તેમનો શિષ્ય સમુદાય આમનેસામને આવી ગયો. સ્વ. નેમિસૂરીશ્વરજીના પટ્ટધર આચાર્ય ઉદયસૂરીશ્વરજીએ છઠ્ઠનો ક્ષય કરીને ગુરુવારની સંવત્સરી જાહેર કરી દીધી. આ બાજુ સાગરજી મહારાજના શિષ્ય હંસસાગરજીએ બુધવારની સંવત્સરી જાહેર કરી. આ વર્ષે શાસનસમ્રાટ અને આગમોદ્ધારકના સમુદાય વચ્ચે ભારે ટક્કર થઈ જશે એવા ડરથી મુંબઈ ગોડીજી સંઘના ટ્રસ્ટીઓએ દોડાદોડી કરી મૂકી અને સ્વ. આચાર્ય નેમિસૂરીશ્વરજીના પટ્ટધર આચાર્ય ઉદયસૂરીશ્વરજીને બુધવારની સંવત્સરી કરવા માટે સમજાવી લીધા. જો કે આ સમજૂતી હૃદયપૂર્વકની નહોતી પણ કચવાતા મને કરેલી હતી, જે ગોડીજી સંઘના નિવેદન અંતર્ગત આચાર્ય ઉદયસૂરીશ્વરજીના જવાબની ભાષા ઉપરથી જ સમજાય છે.

“અમારા પૂજ્ય વડીલોની આચરણા પ્રમાણે અન્ય પંચાંગના આધારે છઠ્ઠનો ક્ષય માનીને ચોથને ગુરુવારની

સંવત્સરીની અમારી વ્યાજબી માન્યતા હોવા છતાં આ વર્ષે તમારી એટલે શ્રી ગોડીજીના ટ્રસ્ટીઓની તથા શ્રી દેવસુરસંઘના અન્ય આગેવાન સદ્ગૃહસ્થોની આગ્રહભરી વિનંતીથી પ્રાચીન પરંપરાવાલા સમસ્ત શ્રી દેવસુરસંઘની એક આરાધના થાય અને એકતા સચવાય તે માટે આ વર્ષે ચોથને બુધવારની સંવત્સરીની આરાધનામાં અમો સંમતિ આપીએ છીએ.”

આ નિવેદનનું સૌથી ઉજળું પાસું એ હતું કે પોતાના વડીલોની આચરણ અને પોતાને વ્યાજબી લાગતી માન્યતા છોડીને પણ સમસ્ત દેવસુર સંઘની એકતા સચવાય તે માટે પહેલી વખત એક આચાર્ય સંવત્સરીની આરાધનાનો દિવસ બદલવા તૈયાર થયા હતા. અહીં એ બાબતનો સૈદ્ધાંતિક સ્વીકાર થયો છે કે સકળ સંઘની એક આરાધના તેમ જ એકતા માટે પોતાના વડીલોની આચરણ અને તે સમયે વ્યાજબી જણાતી પરંતુ પાછળથી ભૂલભરેલી પુરવાર થયેલી માન્યતા છોડવી પડે તો છોડવાની તૈયારી રાખવી જોઈએ. આ સ્વીકૃતિમાં જ સકળ જૈન સંઘની એકતાના બીજ પડેલાં છે, તેમ અમને લાગે છે.

સંવત ૨૦૧૩ની સંવત્સરી પૂરતી એક તિથિના બે સમુદાયોની એકતા તો થઈ ગઈ, પણ તે એકતા ક્ષણજીવી નિવડશે એવો ડર ઉભયપક્ષે હતો. આ કારણે સંવત ૨૦૧૪માં અમદાવાદમાં ડહેલાના ઉપાશ્રય ખાતે શાસનસમ્રાટ તેમ જ આગમોદ્ધારકના સમુદાયોનું એક મિલન ગોઠવવામાં આવ્યું. આ મિલનમાં શાસનસમ્રાટ સમુદાયના આચાર્ય નંદનસૂરીશ્વરજીએ ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે ત્રીજનો ક્ષય તો કબૂલ રાખ્યો પણ સામે એવી શરત કરી કે સાગરજી મહારાજના સમુદાયે પાંચમની વૃદ્ધિએ ચોથની વૃદ્ધિ કબૂલ રાખવી. એ વખતે તો સમાધાન સાધવાના ઉદ્દેશથી આચાર્ય હંસસાગરજીએ આ વાત સ્વીકારી લીધી પણ ટૂંક સમયમાં જ બંને પક્ષે આ કબૂલાતમાંથી ફરી જવાની તૈયારીઓ કરી લીધી. શાસનસમ્રાટના સમુદાયને પાંચમના ક્ષયે ત્રીજનો ક્ષય કબૂલ રાખવાની વાત ખટકતી હતી તો સાગરજી

મહારાજનો સમુદાય પાંચમની વૃદ્ધિએ ચોથની વૃદ્ધિ કબૂલ કરવા ખરા દિલથી તૈયાર નહોતો.

સંવત ૨૦૧૪ની સાલમાં પણ ચંડાંશુચંડુ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય આવતો હતો. સાગરજી મહારાજના સમુદાય અને નેમિસૂરિ મહારાજના સમુદાય વચ્ચે કામચલાઉ યુદ્ધવિરામ થયો હતો, એટલે તેમની બંનેની સંવત્સરી તો હવે ત્રીજનો ક્ષય કરી મંગળવારે આવતી હતી, પણ બે તિથિ પક્ષ તો પાંચમનો ક્ષય માન્ય કરી બુધવારની ચોથે જ સંવત્સરી કરવાનો હતો. આ રીતે એક તિથિ અને બે તિથિની સંવત્સરી અલગ જ આવતી હતી. યોગાનુંયોગ એ વર્ષે જન્મભૂમિ પંચાંગમાં ત્રીજનો ક્ષય આવતો જોઈ શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈએ ત્રણેય જૂથો વચ્ચે એકતા સાધવાના આશયથી સકળ સંઘે હવે ચંડાંશુચંડુ પંચાંગ છોડી કાયમ માટે જન્મભૂમિ પંચાંગ અપનાવી લેવું જોઈએ, એવો પ્રસ્તાવ મૂક્યો અને તમામ પક્ષે તે સ્વીકારી લીધો, આમ સંવત ૨૦૧૪માં સંવત્સરીનો ભેદ ટળી ગયો અને આખા તપાગચ્છે જન્મભૂમિ પંચાંગ પણ કાયમ માટે સ્વીકારી લીધું. જન્મભૂમિ પંચાંગ સ્વીકારાયા પછી એક તિથિ - બે તિથિનો ઝઘડો કાયમ માટે પતી જશે, એવી આશા શેઠશ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈએ રાખી હશે, પણ એક તિથિ વર્ગે અગાઉની જેમ જ લૌકિક પંચાંગમાં આવતા પર્વતિથિઓના ક્ષયવૃદ્ધિને સ્વીકારવાનો ઈનકાર કરી દીધો એટલે ઝઘડો ઊભો જ રહ્યો. સંવત ૨૦૨૮ માં ફરી બે ભાદરવા સુદ પાંચમ આવી એટલે બંને પક્ષની સંવત્સરી અલગ આવી. શાસનસમ્રાટના સમુદાયે પોતાના પંચાંગમાં બે ચોથ છપાવી, પણ સાગરજી મહારાજનો સમુદાય બે ચોથ લખવા તૈયાર ન હતો. બંને પક્ષ વચ્ચે લાંબો પત્રવ્યવહાર ચાલ્યો, જેના અંતે સંવત ૨૦૧૪ની સમજૂતીથી વિપરીત નેમિસૂરિનો સમુદાય બે ત્રીજ માનવા તૈયાર થયો. આમ તેમણે ભાદરવા સુદ પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિએ ત્રીજની જ ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની સાગરજી મહારાજની માન્યતાનો સ્વીકાર કરી લીધો.

સંવત ૨૦૩૩માં ફરી જન્મભૂમિ પંચાંગમાં ભાદરવા

એક તિથિ વર્ગમાં વિરોધાભાસ

સંવત ૧૯૫૨થી લઈ ૨૦૪૨ની સાલ સુધીમાં દસ વખત સંવત્સરીની તિથિમાં ભેદ આવ્યો છે. આ દસ પૈકી પાંચ - વખત સાગરજી મહારાજના સમુદાયની અને શાસનસમ્રાટના સમુદાયની સંવત્સરી અલગ થઈ હતી. શાસનસમ્રાટના સમુદાયે પાંચ વખત સાગરજી મહારાજના સમુદાય સાથે કરી તો પાંચ વખત બે તિથિની સાથે કરી, જે નીચે મુજબ છે.

વર્ષ ભાદરવા સુદ-૫ શાસનસમ્રાટ/
આગમોદ્ધારક

સંવત ૧૯૫૨	ક્ષય	અલગ
સંવત ૧૯૬૧	ક્ષય	અલગ
સંવત ૧૯૮૯	ક્ષય	અલગ
સંવત ૧૯૯૨	વૃદ્ધિ	સાથે
સંવત ૧૯૯૩	વૃદ્ધિ	સાથે
સંવત ૨૦૦૪	ક્ષય	અલગ
સંવત ૨૦૧૩	ક્ષય	સાથે
સંવત ૨૦૨૮	વૃદ્ધિ	સાથે
સંવત ૨૦૩૩	ક્ષય	સાથે
સંવત ૨૦૪૨	ક્ષય	અલગ

સુદ પાંચમનો ક્ષય આવ્યો. આ વખતે બે તિથિ વર્ગ પાંચમનો ક્ષય માની શનિવારે ચોથની સંવત્સરી કરી, જ્યારે શાસનસમ્રાટ તેમ જ આગમોદ્ધારકના સમુદાયે સંવત ૨૦૧૪માં સાધેલી એકતાને ટકાવી રાખી ત્રીજનો ક્ષય કરી શુક્રવારે જ સંવત્સરીની આરાધના કરી. બે સમુદાયો વચ્ચે સંવત ૨૦૧૪માં સધાયેલી આ એકતા ફરી સંવત ૨૦૪૨માં પડી ભાંગી, કારણ કે તે વર્ષે ફરી જન્મભૂમિ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય આવતો હતો. આ વર્ષે નેમિસૂરિ મહારાજના સમુદાયના આચાર્ય સૂર્યોદયસૂરિશ્વરજીએ છઠ્ઠનો ક્ષય કરી ચોથના સોમવારે જ સંવત્સરી કરવાની જાહેરાત કરી દીધી. આ બાજુ સાગરજી મહારાજનો સમુદાય તો ત્રીજનો ક્ષય કરી રવિવારે સંવત્સરી કરશે તે નક્કી હતું. આ વર્ષે પોતાની

વાતને સાચી ઠરાવવા શાસનસમ્રાટ સમુદાયના સાધુઓ તેમ જ શ્રાવકોએ ગામેગામ ફરી સોમવારે સંવત્સરી કરવાની સહી જુંબેશ ચલાવી અને મુંબઈમાં તો રવિવારે સંવત્સરી કરાવનારા સાગરજી મહારાજના સાધુઓના ચોમાસા કેન્સલ કરાવવાની જુંબેશ પણ ચાલી. આ જુંબેશમાં બંને પક્ષે એકબીજા ઉપર ખૂબ જ કીચડ ઉછાળ્યો. સમાધાનના બધા પ્રયાસો નિષ્ફળ ગયા, એટલે છેવટે એક તિથિનો ગઢ ગણાતા મુંબઈના ગોડીજી ઉપાશ્રયમાં પણ બે દિવસ સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ થયું. સાગરજી મહારાજના ભક્તોએ ત્રીજનો ક્ષય માની રવિવારે સંવત્સરી મનાવી, તો નેમિસૂરિ મહારાજના ભક્તોએ છઠ્ઠનો ક્ષય માની સોમવારે સંવત્સરી કરી.

સંવત ૨૦૪૪ની સાલમાં અમદાવાદ ખાતે તપાગચ્છ સંઘના શ્રમણોનું એક મીની સંમેલન થયું તેમાં ફરી સાગરજી મહારાજ અને નેમિસૂરિ મહારાજના સમુદાયો વચ્ચે સમાધાન કરવાની કોશિષ સમ્મેલનના અધ્યક્ષ આચાર્ય તરફથી કરવામાં આવી. આ સંમેલનમાં સંવત્સરીનો વિવાદ કાયમ માટે મિટાવી દેવા ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે છઠ્ઠનો ક્ષય અને પાંચમની વૃદ્ધિએ ત્રીજની વૃદ્ધિ કરવાનો ઠરાવ સર્વાનુમતે કરવામાં આવ્યો હતો. આમાં પાંચમના ક્ષયે છઠ્ઠના ક્ષયમાં નેમિસૂરિ મહારાજની માન્યતા સચવાઈ રહેતી હતી અને પાંચમની વૃદ્ધિએ ત્રીજની વૃદ્ધિ કરવામાં સાગરજી મહારાજની માન્યતા પણ સચવાઈ રહી હતી. સાગરજી સમુદાય વતી પ્રતિનિધિ તરીકે શ્રમણ સંમેલનમાં હાજર રહેલા આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરસૂરિશ્વરજીએ પહેલા આ ઠરાવમાં સહી તો કરી, પણ બીજે જ દિવસે તેમણે પોતાની સહી પાછી ખેંચી અમદાવાદના સંદેશમાં જાહેર નિવેદન કરી પોતે શા માટે સંમેલનમાંથી છૂટા થયા, તેનો ખુલાસો કર્યો. આજે સાગરજી મહારાજનો આખો સમુદાય આ સમ્મેલનમાંથી નિકળી ગયો છે, પણ તેમને મનાવવા માટે પાંચમની વૃદ્ધિએ ત્રીજની વૃદ્ધિ કરવાનો ઠરાવ અડીખમ છે અને તે મુજબ જ આ વર્ષે એક તિથિ પક્ષ સંવત્સરી પણ કરશે.

પર્વતિથિની ભિન્ન માન્યતાને કારણે ઊભી થતી ચિત્રવિચિત્ર સમસ્યાઓ

“પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ” એવી આત્યંતિક માન્યતાને કારણે એક તિથિ વર્ગના વિવિધ સમુદાયોમાં પણ અનેક મતભેદો છે. વળી દરેક પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ પ્રસંગે માન્યતાભેદને કારણે તીર્થંકર ભગવાનના જન્મકલ્યાણકો વગેરે પર્વોની ઉજવણીમાં પણ મતભેદો ઊભા થાય છે.

એક તિથિની માન્યતા ધરાવતા સાગર સમુદાયમાં અને શાસનસમ્રાટના સમુદાયમાં પણ પર્વતિથિ કોને ગણવી એ બાબતમાં પ્રારંભથી જ મતભેદો છે. સ્વ. આચાર્યશ્રી નંદનસૂરીશ્વરજીએ લખેલા પુસ્તક “તપાગચ્છીય તિથિ પ્રણાલિકા”માં શાસનસમ્રાટ સમુદાયની તિથિવિષયક માન્યતાઓનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. શાસનસમ્રાટ સમુદાય એમ કહે છે કે બીજ - પાંચમ - આઠમ - અગિયારસ - ચૌદશ અને પૂનમ અથવા અમાસ એ બાર માસિક પર્વતિથિઓ જ નિત્ય પર્વતિથિઓ છે, માટે તેમની ક્ષયવૃદ્ધિ કરી શકાય નહિ, પણ બાકીની તમામ તિથિઓ નૈમિત્તિક પર્વ હોવાથી તેમની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવામાં વાંધો નથી. આ રીતે શાસનસમ્રાટનો સમુદાય ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિ હોય તો ચોથની વૃદ્ધિ કરવામાં વાંધો જોતો નથી, પણ સાગરજી મહારાજનો સમુદાય એમ કહે છે કે બાર પર્વતિથિઓની જેમ ભાદરવા સુદ ચોથની પણ વૃદ્ધિ કરી શકાય જ નહિ. આ કારણે જ્યારે જ્યારે લૌકિક પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિ આવે છે ત્યારે સાગરજી મહારાજના સમુદાય અને શાસનસમ્રાટ સમુદાય વચ્ચે ખટરાગ ઊભો થાય છે. તેવી જ રીતે ભાદરવા સુદ પાંચમનો ક્ષય આવે ત્યારે સાગરજી સમુદાય તો ત્રીજનો ક્ષય કરે છે, પણ શાસનસમ્રાટ

સમુદાય છકનો ક્ષય કરી બે તિથિ પક્ષ સાથે સંવત્સરી ઉજવે છે. આ માટે તેઓ એવું કારણ આપે છે. કે અગાઉ ભાદરવા સુદ પાંચમે સંવત્સરી હતી, જે તેના આગળના દિવસે, એટલે કે ચોથે ખસેડવામાં આવી છે. લૌકિક પંચાંગમાં પાંચમનો ક્ષય હોય ત્યારે સાગરજી મહારાજની જેમ ત્રીજે સંવત્સરી કરવાથી તે પાંચમથી દૂર જતી રહે છે, માટે છકની પાંચમ બનાવી તેની આગળની તિથિ, એટલે કે ઉદિત ચોથે જ તેઓ સંવત્સરી મનાવે છે. આ રીતે તેઓ ભાદરવા સુદ ચોથની વૃદ્ધિ કરવામાં માને છે, પણ તેનો ક્ષય કરતા નથી. સાગરજી સમુદાય તો ચોથની વૃદ્ધિ કે ક્ષય કશું કરતો નથી. શાસનસમ્રાટનો સમુદાય તો બાર નિત્ય પર્વતિથિ સિવાયની તમામ પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવામાં માને છે, જેમાં તીર્થંકર ભગવાનના કલ્યાણકોનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. જેનાગમો પ્રમાણે ૨૪ તીર્થંકરોના ચ્યવન, જન્મ, દીક્ષા, કેળવજ્ઞાન અને નિર્વાણના દિવસો ખૂબ પવિત્ર ગણાય છે અને તેની આરાધના કલ્યાણક પર્વ તરીકે કરવાની હોય છે. આ રીતે વર્ષમાં ૨૪ તીર્થંકરોના કુલ ૧૨૦ કલ્યાણકો આવે છે. શાસનસમ્રાટનો સમુદાય કહે છે કે આ કલ્યાણકો નિત્યપર્વ નથી પણ નૈમિત્તિક પર્વ છે, માટે તેની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવામાં કંઈ વાંધો નહિ. આ રીતે તેઓની ભગવાન મહાવીરના જન્મકલ્યાણક ચૈત્ર સુદ ૧૩ની ક્ષયવૃદ્ધિને માન્ય રાખે છે. હવે અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે કે પંચાંગમાં બે તેરસ હોય તો કંઈ તેરસે ભગવાન મહાવીરનું જન્મકલ્યાણક મનાવવું ? તેના જવાબમાં તેઓ ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષનો સાચી રીતે ઉપયોગ કરી બીજી તેરસે આરાધના કરવાનું કહે છે.

તેવી જ રીતે લૌકિક પંચાંગમાં જો ચૈત્ર સુદ તેરસનો ક્ષય હોય તો તે ક્ષય કાયમ રાખી તેઓ બારસના કલ્યાણકની આરાધના કરવાનું કહે છે. અહીં ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રધોષનું જે અર્થઘટન કરે છે તે જો ૧૨ પર્વતિથિઓમાં પણ કરતા હોય તો તિથિનો આખો ઝઘડો જ મટી જાય.

તીર્થંકરોના કલ્યાણકોની ક્ષયવૃદ્ધિની બાબતમાં સાગરજી મહારાજનો સમુદાય કંઈક વિચિત્ર નીતિનિયમો ધરાવે છે. તિથિના વિષયમાં સાગરજી સમુદાયના પ્રવક્તા ગણાતા આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજી “તિથિ પ્રશ્નોત્તર દીપિકા” નામના પુસ્તકમાં કહે છે કે બાર તિથિ એ કાલપર્વતિથિ છે, માટે તેમની ક્ષયવૃદ્ધિ કરાય જ નહિ, પણ કલ્યાણક વગેરે કાર્યપર્વતિથિ છે, એટલે તેમની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી હોય તો કરી શકાય. આ પુસ્તકમાં જ તેઓ કહે છે કે લૌકિક પંચાંગમાં માગસર વદ દસમ (ભગવાન પાર્શ્વનાથ જન્મ કલ્યાણક)ની ક્ષય વૃદ્ધિ આવતી હોય તો નોમની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી. પરંતુ ચૈત્ર સુદ તેરસની વૃદ્ધિ કાયમ રાખવામાં વાંધો નથી. તેમ છતાં ચૈત્ર સુદ તેરસનો ક્ષય આવતો હોય તો બારસનો ક્ષય કરવો જોઈએ. આ રીતે પાર્શ્વનાથ ભગવાનના જન્મકલ્યાણક માટે તેઓ એક નિયમ અપનાવે છે તો મહાવીર ભગવાનના જન્મકલ્યાણક માટે બીજો નિયમ લાગુ કરે છે. વળી મહાવીર ભગવાનના જન્મકલ્યાણકની તિથિની વૃદ્ધિ માની શકાય, પણ ક્ષય ન માની શકાય એવી વિચિત્ર માન્યતા પણ તેઓ બેઘડક વ્યક્ત કરે છે. તેથી વિરુદ્ધ શાસનસમ્રાટ સમુદાય તો મહાવીર ભગવાન અને પાર્શ્વનાથ ભગવાનના જન્મકલ્યાણકોની લૌકિક પંચાંગમાં આવતી ક્ષયવૃદ્ધિ હંમેશા માન્ય કરે છે.

એક તિથિ સમુદાય બીજ-પાંચમ-આઠમ અગિયારસ-ચૌદશ-પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ અનુક્રમે એકમ-ચોથ-સાતમ-દસમ-તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરે છે, જેને કારણે તીર્થંકર ભગવંતોનાં જે કલ્યાણકો એકમ-ચોથ-સાતમ-દસમ અને તેરસે આવતાં હોય તેમાં હેરાફેરી થઈ જાય છે. દા.ત. લૌકિક પંચાંગમાં ચૈત્ર સુદ તેરસ એક આવતી હોય અને ચૌદસ બે આવતી હોય, ત્યારે એક તિથિ વર્ગ

પ્રથમ ચૌદસને બીજી તેરસ ગણે છે અને તે દિવસે જ ભગવાન મહાવીરના જન્મકલ્યાણકની ઉજવણી કરે છે. આ રીતે પંચાંગમાં ચૈત્ર સુદ તેરસ એક જ હોય તો પણ તેને બે કરી બીજી તેરસ (જે ખરેખર પહેલી ચૌદશ છે) ને દિવસે તેઓ ભગવાન મહાવીરનું જન્મકલ્યાણક ઉજવે છે. આ રીતે કલ્યાણકની ઉજવણી ખોટી તિથિએ થાય છે. તેવી જ રીતે લૌકિક પંચાંગમાં બે પૂનમ હોય ત્યારે તેઓ બે તેરસ કરી બીજી તેરસે જન્મકલ્યાણક ઉજવે છે, જે ખરેખર ઉદિત ચૌદશ છે. આમ કરવા જતાં તેઓ તેરસ અને ચૌદશ બંનેની આરાધના ખોટી તિથિએ કરે છે. આવો નિયમ તેઓ ચૌદશ તેમ જ પૂનમ - અમાસના ક્ષયમાં લગાડે છે. આ ત્રણ પૈકી કોઈ પણ તિથિનો ક્ષય હોય તો તેઓ કૃત્રિમ રીતે તેરસનો ક્ષય કરે છે. આ રીતે પંચાંગની તેરસ તેમની ચૌદશ બની જાય છે. ખગોળસિદ્ધ પંચાંગમાં હકીકતમાં તેરસ અસ્તિત્વમાં હોય તો પણ તેઓ તેનો ધરાર ક્ષય કરી બારસના દિવસે ભગવાન મહાવીરના જન્મકલ્યાણકની ઉજવણી કરે છે. ક્ષયવૃદ્ધિના જે વિચિત્ર નિયમો ભગવાન મહાવીર જન્મકલ્યાણકને લાગુ પડાય છે, તે માગસર વદ દસમે આવતા પાર્શ્વનાથ ભગવાનના જન્મકલ્યાણકને પણ અસર કરે છે. અર્થાત્ લૌકિક પંચાંગમાં જો બે અગિયારસ હોય તો તેઓ પહેલી અગિયારસને દસમ બનાવી તે દિવસે કલ્યાણકની ઉજવણી કરે છે અને લૌકિક પંચાંગમાં અગિયારસનો ક્ષય હોય તો તેઓ દસમનો ક્ષય કરી પંચાંગની ઉદિત દસમે અગિયારસની આરાધના કરે છે અને નોમની તિથિને કૃત્રિમ દશમ બનાવી તે દિવસે પાર્શ્વનાથ ભગવાનના જન્મકલ્યાણકની આરાધના કરે છે. આ વિચિત્ર રિવાજને કારણે ભગવાન મહાવીર અને પાર્શ્વનાથના જન્મકલ્યાણકો ઉદિત તિથિએ પ્રાપ્ત હોય તો પણ ખોટી તિથિએ ઉજવાય છે.

બે તિથિ વર્ગ આવી કોઈ જ હેરાફેરી કરતો નથી. તે તો ચૈત્ર સુદ ચૌદસ-પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિને મંજૂર કરે છે, માટે તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાનો કે કલ્યાણકની તિથિઓ બદલવાનો સવાલ જ તેમના માટે આવતો નથી.

આ જ નિયમ પાર્શ્વનાથ ભગવાનના જન્મકલ્યાણકને પણ લાગુ પડે છે. જો કે આવા ભેદ આવે ત્યારે એક તિથિ પક્ષ અને બે તિથિ પક્ષની કલ્યાણકોની ઉજવણી એક જ દિવસે આવવાને બદલે અલગ અલગ દિવસે આવે છે.

લૌકિક પંચાંગમાં ફાગણ સુદ ચૌદસ - પૂનમની ક્ષયવૃદ્ધિ હોય છે, ત્યારે ફાગણ સુદ તેરસે થતી પાલિતાણની છ ગાઉની યાત્રાનો દિવસ પણ બદલાઈ જાય છે. એક તિથિ વર્ગ લૌકિક પંચાંગમાં ચૌદસ કે અમાસની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે બે તેરસ કરી બીજી તેરસે છ ગાઉની યાત્રા કરે છે. પંચાંગની ઉદ્દિત તેરસ તો હકીકતમાં આ કૃત્રિમ બીજી તેરસના આગલા દિવસે હોય છે, માટે બે તિથિ વર્ગ તો આ ખરી તેરસે જ છ ગાઉની યાત્રા કરે છે. આમ બંને પક્ષનો યાત્રાનો દિવસ અલગ આવે છે. ચૌદસ - પૂનમની વૃદ્ધિમાં થાય છે, તેમ ક્ષયના પ્રસંગે પણ ગરબડ થાય છે. એક તિથિ પક્ષ ચૌદસ-પૂનમનો ક્ષય માનવાને બદલે તેરસનો ક્ષય માની ખારસની કૃત્રિમ તેરસ બનાવી તે દિવસે છ ગાઉની યાત્રા કરે છે, પણ બે તિથિ વર્ગ તો પંચાંગની ખરેખરી તેરસે જ યાત્રા કરે છે.

જૈન ધર્મમાં વૈશાખ સુદ ત્રીજ અક્ષયતૃતીયા તરીકે ઓળખાય છે અને તે દિવસે વરસીતપનાં પારણાંનો તહેવાર ઉજવાય છે. હવે જો લૌકિક પંચાંગમાં વૈશાખ સુદ ત્રીજનો ક્ષય હોય તો શું કરવું ? ક્ષયે પૂર્વાના ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષ પ્રમાણે તો બીજનો જ ક્ષય કરવો જોઈએ, પણ બીજ પર્વ તિથિ છે, માટે તેનો ક્ષય ન કરાય તો શું કરવું ? એવી દ્વિધા એક તિથિ વર્ગને થાય તે સહજ છે. આચાર્ય નન્દનસૂરીશ્વરજી “તપાગચ્છીય તિથિ પ્રણાલિકામાં” તેનો વિચિત્ર ઉપાય બતાવતા કહે છે કે અખાત્રીજની આરાધના ૩-૪ ભેગા ગણી વૈશાખ સુદ ચોથના દિવસે કરવી. અહીં તેઓ આચાર્ય ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષથી વિપરીત વર્તન કરવાની સલાહ આપે છે. વૈશાખ સુદ ચોથમાં ત્રીજનો અંશમાત્ર પણ હોતો નથી, ત્યારે ત્રીજની આરાધના ચોથે કેવી રીતે કરી શકાય ? તેથી વિરુદ્ધ બે તિથિ વર્ગ તો બીજ-ત્રીજ ભેગા

ગણી ત્રીજની આરાધના ‘ક્ષયે પૂર્વા’ના પ્રઘોષાનુસાર વૈશાખ સુદ બીજે જ કરે છે.

એક તિથિ વર્ગ જે નિયમ અખાત્રીજને લાગુ કરે છે તે બેસતા મહિનાને કે બેસતા વર્ષને પણ લાગુ કરે છે. લૌકિક પંચાંગમાં બેસતા મહિનાની તિથિ - સુદ એકમનો ક્ષય હોય ત્યારે તેઓ એકમનું સ્નાત્ર અમાસે નથી ભણાવતા પણ તેની પછીની તિથિ બીજે ભણાવે છે. આ માટે આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજી પોતાના પુસ્તકમાં એવું કારણ આપે છે કે સુદનું કાર્ય વદમાં ન કરી શકાય અને વદનું કાર્ય સુદમાં કરી શકાય નહિ. આ નિયમ બેસતા વર્ષને પણ લાગુ કરવામાં આવે છે. ખગોળસિદ્ધ પંચાંગમાં જ્યારે કારતક સુદ એકમનો ક્ષય હોય ત્યારે નૂતન વર્ષ લૌકિક વ્યવહાર મુજબ બીજે મનાવવામાં આવે છે.

બે તિથિ પક્ષ બેસતા મહિના કે બેસતા વર્ષમાં સુદ એકમના ક્ષયે સુદ એકમ તિથિની આરાધના આગળની વદ અમાસના કરે છે અને બેસતા મહિના કે બેસતા વર્ષને અનુલક્ષીને ભણાવાતું સ્નાત્ર આદિ સુદ બીજના દિવસે કરે છે.

વૈશાખ વદ છઠ્ઠનો દિવસ આદીશ્વર ભગવાનના જન્મકલ્યાણકનો દિવસ છે. આ દિવસે શત્રુંજય તીર્થમાં વર્ષગાંઠ ઉજવાય છે. હવે જો લૌકિક પંચાંગમાં છઠ્ઠનો ક્ષય હોય તો બે તિથિ વર્ગ ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષ પ્રમાણે તેની ઉજવણી વદ પાંચમે કરે છે, પણ એક તિથિ વર્ગ તેની ઉજવણી ૬-૭ ભેગા ગણી સાતમને દિવસે કરે છે.

ટૂંકમાં કહી શકાય કે તિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ વિષે અલગ અલગ નિયમો અપનાવવાને કારણે ભગવાન મહાવીર જન્મકલ્યાણક, પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું જન્મ કલ્યાણક, અક્ષયતૃતીયા, શત્રુંજય મંડન આદીશ્વર દાદાના જિનાલયની વર્ષગાંઠ, ભોંયણી તીર્થની વર્ષગાંઠ, ફાગણ સુદ તેરસની છ ગાઉની યાત્રા વગેરેના દિવસોમાં વારંવાર ફેરફાર આવે છે, જેને કારણે સંઘનો વિખવાદ વધુ ઉગ્ર બને છે.

તપાગચ્છની એકતામાં તિરાડ કેમ પડી ?

આપણે જોયું કે સંવત ૧૯૫૨માં સંવત્સરીની આરાધના બાબતમાં આખા તપાગચ્છ સંઘથી અલગ ચોકો ઊભો કરી આગમોદ્ધારક સાગરાનંદસૂરિ મહારાજે શ્રી સંઘમાં બુદ્ધિભેદ પેદા કર્યો, જે આચરણભેદમાં અને વિખવાદમાં પરિણમ્યો. તેમ છતાં આખો સંઘ મહદંશે એક જ રહ્યો હતો. સંવત ૧૯૯૩માં બે તિથિ પક્ષ તરફથી પર્વતિથિઓની આરાધના માટે જે પંચાંગો બહાર પાડવામાં આવ્યા તેમાં પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ યથાવત્ રાખવામાં આવી હતી, જે તે સમયે ચાલી રહેલી “પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ ન જ કરાય” એવી માન્યતાના આધારે તૈયાર થતા અને તે સમયે મહદંશે વપરાતાં પંચાંગ કરતાં જુદાં પડતાં હતાં. વળી તેમાં પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ પણ કબૂલ કરવામાં નહોતી આવી, જેને કારણે તેવા પ્રસંગે ચોદસની આરાધનાના દિવસો બદલાઈ જતા હતા અને તે બાબતમાં સંઘમાં ભાગલા પડી જતા હતા. એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે આ રીતે સમગ્ર સંઘની સર્વાનુમતિ સાધ્યા વિના પંચાંગની બાબતમાં પ્રસ્થાપિત રિવાજ બદલવાને કારણે તપાગચ્છની એકતામાં નાનકડી તિરાડ પડી, જેણે આગળ જતા ખૂબ મોટું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. હવે અહીં વિચારવાનું એ રહે છે કે પંચાંગની આચરણ બદલવા માટે જવાબદાર કોણ ?

દેખીતી રીતે અભ્યાસ કરતા એવું જ જણાય કે બે તિથિ પક્ષે ઉતાવળ કરી, સકળ સંઘને વિશ્વાસમાં લીધા વિના નવાં પંચાંગોનો એકપક્ષી અમલ શરૂ કર્યો, તેને કારણે સંઘભેદ ઊભો થયો, પરંતુ થોડા ઊંડા ઊતરતાં કંઈક અલગ જ ચિત્ર નજરે પડે છે. બે તિથિ પક્ષ ઉપર એવો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે કે તેમણે

પંચાંગ બદલવામાં ઉતાવળ કરી, તેમાં કેટલું તથ્ય છે તે આપણે જોઈએ. છેક સંવત ૧૯૮૯ની સાલમાં સંવત્સરીભેદ આવ્યો ત્યારથી બે તિથિ પક્ષ તરીકે પાછળથી પ્રસિદ્ધ થયેલા પક્ષના તે સમયના વિદ્યમાન આચાર્ય ભગવંતો જેવા કે સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી, લબ્ધિસૂરીશ્વરજી, દાનસૂરીશ્વરજી વગેરે કહેતા આવ્યા હતા કે પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ બાબતમાં સંઘમાં ખોટો રિવાજ પ્રવર્તી રહ્યો છે, માટે તેને બદલવો જોઈએ. એ સાથે એ ગીતાર્થ મહાત્માઓને એ વાતનો પણ ખ્યાલ હતો કે સકળ સંઘની એકમતિ કર્યા વિના આ ખોટી જણાતી પરંપરા પણ બદલી શકાય નહિ, કારણ કે તેમ કરવાથી સંઘના બે ટુકડા થઈ જાય. એ માટે ધીરજ ધરી તેઓ યોગ્ય તકની રાહ જોઈ રહ્યા હતા.

સંવત ૧૯૯૦માં અમદાવાદ ખાતે સમગ્ર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘના શ્રમણોનું સંમેલન મળ્યું, જેમાં તપાગચ્છ ઉપરાંત અંચલગચ્છ, પાર્શ્વચન્દ્રગચ્છ, ખરતરગચ્છ, ત્રિસ્તુતિકગચ્છ વગેરેના સાધુઓ પણ ઉપસ્થિત હતા. બે તિથિ પક્ષના વડીલ મહાત્માઓએ સંમેલનના અધ્યક્ષ શાસનસમ્રાટ નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ સમક્ષ રજૂઆત કરી કે તપાગચ્છના બધા શ્રમણો એકઠા થયા છે, ત્યારે તિથિના પ્રશ્ને ઊભી થયેલી સમસ્યાનું નિરાકરણ પણ શોધી લેવું જોઈએ. એ સમયે નેમિસૂરિ મહારાજ તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવી કે તિથિનો પ્રશ્ન માત્ર તપાગચ્છ સંઘ પૂરતો મર્યાદિત છે, જ્યારે આ સંમેલન સમગ્ર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સમુદાયનું છે, માટે તેની ચર્ચા સંમેલનમાં કરી શકાય નહિ. તેના પ્રત્યુત્તરમાં બે તિથિ પક્ષે એવો ઉપાય સૂચવ્યો કે આ સંમેલનની કાર્યવાહી પૂરી થઈ જાય તે પછી આ જ

સ્થળે આપણે તપાગચ્છના જ શ્રમણ ભગવંતોની અલગ બેઠક રાખીએ અને તેમાં તિથિપ્રશ્નની ચર્ચા કરી તેનો ઉકેલ શોધી કાઢીએ. આ સૂચન પણ અમાન્ય કરવામાં આવ્યું. તિથિપ્રશ્ને કોઈ વિચારણા કર્યા વિના જ તપાગચ્છના શ્રમણ ભગવંતો વિખેરાઈ ગયા, જેને કારણે ભવિષ્યમાં ભડકો બની જનારી આ વિસ્ફોટક સમસ્યાના શાસ્ત્રીય ઉકેલની એક સુવર્ણતક છીનવાઈ ગઈ.

સંવત ૧૯૯૧ની સાલમાં આગમોદ્ધારક સાગરાનંદ સૂરિ મહારાજ ઉપાધ્યાય ધર્મસાગરજી મહારાજે સત્તરમાં સૈકામાં રચેલા તત્ત્વતરંગિણી ગ્રંથનું ભાષાંતર કરી રહ્યા હતા, જેમાં તિથિના વિષયમાં શુદ્ધ શાસ્ત્રીય માન્યતાઓની જ પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. આ ગ્રંથના પરિશીલનથી સાગરજી મહારાજ તિથિની બાબતમાં સાચી વાત સમજ્યા હોય તેવો ખ્યાલ સિદ્ધચક્ર માસિકમાં પ્રગટ થતાં તેમનાં લખાણો ઉપરથી આવતો હતો. આ લખાણો વાંચી બે તિથિ પક્ષને એવી આશા બંધાઈ કે તિથિની બાબતમાં સાગરજી મહારાજ જો શાસ્ત્રનું સત્ય સ્વીકારી લેશે તો વર્ષોથી શરૂ થયેલી શાસ્ત્રવિરુદ્ધ પરંપરા સર્વાનુમતિએ બદલી શકાશે. આ કારણે સંવત ૧૯૯૧માં જ નવા પંચાંગોનો અમલ કરવાની વિચારણા કરી રહેલા બે તિથિ વર્ગે હજી થોડી વધુ રાહ જોવાનું નક્કી કર્યું, જો કે અહીં પણ તેમની આશા ઠગારી નિકળી.

બે તિથિ પક્ષના આચાર્ય ભગવંતોને સંવત ૧૯૯૩માં પંચાંગમાં ફેરફાર કરવાની જે ફરજ પડી તેમાં એક તિથિ પક્ષના આચાર્ય ભગવંતોએ, શાસ્ત્રાનુસારી માન્યતાની વાત સાંભળવા અને સમજવા જેટલી તૈયારી પણ ન દર્શાવી એ પણ એક મુખ્ય કારણ હતું. તેમણે પ્રારંભથી જ જો શાસ્ત્રીય સત્યોને સ્વીકારી અનિષ્ટ પરંપરાનો ત્યાગ કરવા જેટલી ખેલદિલી દર્શાવી હોત તો બે તિથિ પક્ષને આચરણમાં અલગ પડવાની ફરજ પડી તે પડત નહિ અને તપાગચ્છની એકતા જળવાઈ રહેત.

બે તિથિ પક્ષે ખૂબ જ રાહ જોયા પછી સંવત ૧૯૯૩માં પંચાંગની આચરણ બદલી ત્યારે તેમણે એવી આશા જરૂર રાખી હશે કે બાકીનો સંઘ પણ આ શાસ્ત્રાનુસારી આચરણ સ્વીકારી પર્વતિથિઓની સાચી આરાધના કરતો થશે, પણ આજ દિન સુધી એ આશા ફળીભૂત ન થઈ તેનું કારણ એટલું જ કે આ મુદ્દો હવે પ્રેસ્ટિજ ઈશ્યૂ બની ગયો હતો.

ધર્મસંઘમાં કે કોઈ પણ સંસ્થામાં વર્ષોથી ચાલી આવતી અને સર્વસ્વીકૃત બની ગયેલી કોઈ અનિષ્ટ પ્રથા પણ બદલવી હોય તો તેના માટે સર્વાનુમતિ સાધવી અત્યંત આવશ્યક અને અનિવાર્ય છે. તેમ કરવામાં ન આવે તો ધર્મસંઘમાં કે સંસ્થામાં વિભાજન થયા વિના રહેતું નથી. મુંબઈ શહેરનું ખરું નામ અંગ્રેજોના પ્રભાવ નીચે બોમ્બે થઈ ગયું હતું. મુંબઈના ત્યારના મેયર છગન ભુજબળે સાચું નામ ફરી પ્રચલિત કરવા ગેટવે ઓફ ઈન્ડિયા ઉપર જઈ મુંબઈની તક્તી મારી દીધી, પણ માત્ર એટલું જ કરવાથી શહેરનું નામ બદલાયું નહિ અને બોમ્બેનું ખોટું નામ જ પ્રચલિત રહ્યું. મનોહર જોષી મુખ્ય પ્રધાન બન્યા ત્યારે તેમણે ભારે કુનેહ વાપરી આ બાબતે સર્વસંમતિ સાધી અને પદ્ધિતસર બધી વિધિ કરી બોમ્બેનું મુંબઈ કર્યું, જે આજે સર્વત્રપ્રચલિત બની ગયું છે. બે તિથિ પક્ષે પંચાંગની આચરણ બદલવાની બાબતમાં યોગ્ય વિધિ ન કરી એને કારણે તેમના શાસ્ત્રાનુસારી ફેરફારો આજે પણ સર્વમાન્ય બન્યા નથી અને તપાગચ્છ સંઘની તિરાડ વધુ પહોળી બની છે.

આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજના ગુરુ વાત્સલ્યવારિધિ પ્રેમસૂરિ મહારાજને પાછળથી આ વાતનો ખ્યાલ આવી ગયો હતો, જેનો ખ્યાલ તેમણે સંવત ૨૦૧૯માં આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજના શિષ્ય પંચાસશ્રી કાંતિવિજયજી ઉપર લખેલા એક પત્ર ઉપરથી આવે છે. રાજસ્થાનના સિરોહી જિલ્લાના જાવાલ ગામે

ચાતુર્માસ રહેલા પ્રેમસૂરિ મહારાજ આ પત્રમાં લખે છે:

“પરંપરા ન ઉલ્લંઘાય એ શું સત્ય નથી ? આ સાથે મોકલેલ પાઠો જોશો તો ખ્યાલ આવશે કે શાસ્ત્ર સાથે નહિ મળતી કેટલીક વસ્તુ પરંપરાથી માન્ય રખાય છે. આજે પણ માનીએ છીએ અને મહાપુરુષોએ ઉલ્લંઘી નથી. ઓલંગવામાં અનિષ્ટ દેખાયું છે. તો પછી તિથિ પરંપરા કેમ ઓલંગાય ? પરંપરા પણ એક નક્કર શાસ્ત્રસત્ય છે. અને તે જાળવીને સંઘભેદ ન થવા દેવો તે મહાસત્ય છે. એ ખૂબ વિચારવા જેવું છે. જ્યારે કદાચ એકવાર પરંપરા તોડવાની અને સંઘભેદ કરવાની ભૂલ થઈ તો હવે શું એ ભૂલ ન સુધારી લેવી ?”

જો કે પંચાસશ્રી કાંતિવિજયજીએ આ પત્રનો ઉત્તર આપતા સંખ્યાબંધ શાસ્ત્રપાઠો ટાંકી પ્રેમસૂરિ મહારાજને સમજાવવાની કોશિષ કરી હતી કે તીર્થંકર ભગવંતોના ઉપદેશથી વિરુદ્ધ પરંપરાને ઈષ્ટ મનાય જ નહિ અને તેને વળગી રહેવાનો આગ્રહ પણ રખાય નહિ. વળી તેમણે આચાર્ય પ્રેમસૂરિ મહારાજના ગુરુ સ્વ. દાનસૂરિ મહારાજની વાત પણ યાદ કરાવી કે તેઓ તિથિની હેરાફેરીને પરંપરા નહોતા માનતા અને માટે જ ફેરવવી જોઈએ, તેમ માનતા હતા. પંચાસશ્રી કાંતિવિજયજીના આ જવાબ પછી આ ચર્ચા ઉપર તે સમયે પડદો પડી ગયો. આમ છતાં આચાર્ય પ્રેમસૂરિ મહારાજ સંઘમાં આરાધનાના દિવસોની એકતા સાધવાની બાબતમાં મક્કમ હતા, જે તેમણે સંવત ૨૦૨૦માં કરેલા પટ્ટક ઉપરથી સમજાય છે.

સંવત ૨૦૨૦માં બે તિથિ પક્ષના તમામ શ્રમણ ભગવંતોએ એક પટ્ટક બનાવ્યો, જેમાં નીચે મુજબ લખાણ હતું :

“તિથિદિન અને પર્વારાધન બાબતમાં શ્રીસંઘમાન્ય પંચાંગમાં બતાવેલી સર્વ પર્વાર્પવ તિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ યથાવત્ માન્ય રાખીને આપણે જે રીતિએ ઉદયમ્મિ તથા ક્ષયે પૂર્વાના નિયમ અનુસાર તિથિદિન અને આરાધનાદિન નક્કી કરીએ છીએ, તે શાસ્ત્રાનુસારી છે તેમ જ

શાસ્ત્રમાન્ય પ્રાચીન પરંપરાનુસારી છે. લવાદી ચર્ચામાં તેવા પ્રકારનો નિર્ણય પણ આવી જ ગયો છે. આમ છતાં પણ અભિયોગાદિ કારણે, અપવાદપદે, પટ્ટકરૂપે આપણે નિર્ણય લઈએ છીએ કે - ભવિષ્યમાં સકળ શ્રી શ્રમણસંઘ એકમતે આ બાબતનો શાસ્ત્રીય સર્વમાન્ય નિર્ણય કરી તેને અમલી બનાવે નહિ ત્યાં સુધીને માટે, શ્રી સંઘમાન્ય પંચાંગમાં જ્યારે જ્યારે પૂનમ અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે ત્યારે ત્યારે તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી કે જેથી સકલ શ્રી સંઘમાં ચૌદસ, પૂનમ અને અમાસની આરાધનાની ક્રિયા એક દિવસે થાય.”

સ્વ. આચાર્ય પ્રેમસૂરિ મહારાજની આ પટ્ટક કરવા પાછળની અપેક્ષા અને ભાવના એવી હતી કે પૂનમ/અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાની વાત આપણે માન્ય રાખીશું તો એક તિથિ પક્ષ ઉદિત ચોથની સંવત્સરીને માન્ય રાખશે, પરંતુ ત્યાર પછીના અનુભવોએ બતાવી આપ્યું કે તેમની આ ભાવના વાસ્તવિકતા બની નથી.

આ પટ્ટકને આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ સહિતના તમામ બે તિથિના આચાર્ય ભગવંતોએ અને શ્રમણ ભગવંતોએ માન્ય રાખ્યો અને તે મુજબ આચરણ શરૂ કરી, જેને કારણે સંવત્સરીના પ્રસંગ સિવાય આરાધનાના બધા જ દિવસોમાં આખો તપાગચ્છ એક થઈ ગયો. સંવત ૨૦૪૧માં ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજે શ્રેણિકભાઈ સાથેની ચર્ચામાં સંવત્સરીસહિતની તમામ તિથિઓની આરાધના એક જ દિવસે થાય એવો શાસ્ત્રસાપેક્ષ ઉપાય સૂચવ્યો હતો, જેને એક તિથિ પક્ષે માન્ય ન કર્યો માટે આજે પણ તપાગચ્છમાં પડેલી તિરાડ ઊભી છે અને તે ગમે ત્યારે પહોળી ખાઈ બની જશે, એવો ભય ડોકિયાં કરી રહ્યો છે. આવું ન બને તે માટે ઉભયપક્ષે આત્મનિરીક્ષણ કરી પોતાના વડીલ આચાર્ય ભગવંતોએ જે નાનકડી પણ ભૂલો કરી હોય તેને સ્વીકારીને સુધારવાની ખેલદિલી દાખવવી જોઈએ.

માટુંગામાં તપાગચ્છ જૈન સંઘની એકતાની ઘોર ખોદાઈ રહી છે

શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છીય જૈન સંઘમાં તિથિનો વિવાદ છેલ્લાં ૧૦૦ કરંતાં વધુ વર્ષોથી ચાલી રહ્યો છે. આ વિવાદને કારણે તપાગચ્છની એકતામાં મોટી તિરાડ પડી છે, જે દિવસે દિવસે પહોળી બની રહી છે. બે તિથિના શ્રાવક શ્રાવિકાઓએ ઝઘડો ટાળવા અને શાંતિથી આરાધના કરવા ન છૂટકે આરાધનાનાં અલાયદાં સ્થાનો અનેક જગ્યાએ ઊભાં કરી લીધાં છે, પણ તેમને અન્યાયી ઠરાવો દ્વારા પોતાની માન્યતા પ્રમાણે આરાધના કરતા રોકવાની કોશિષ એકમાત્ર માટુંગા સંઘમાં જ થઈ છે. દુનિયાનો આ એકમાત્ર એવો જૈન સંઘ હશે, જેમાં રીતસર બોર્ડ મૂકીને બે તિથિની માન્યતા ધરાવતા સાધુસાધ્વીજીને આવતા રોકવાની કોશિષ થઈ હોય. માટુંગાના જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ સંઘે પસાર કરેલા ત્રણ ઠરાવો અને તેની પ્રતિક્રિયા સ્વરૂપે બે તિથિ પક્ષ તરફથી શરૂ થયેલા દીવાની તેમ જ ફોજદારી દાવાઓને કારણે સમગ્ર તપાગચ્છ જૈન સંઘની એકતાનો કાયમ માટે ભાંગીને ભુક્કો થઈ જાય, એવો ડર પેદા થયો છે.

માટુંગામાં ડૉ. આંબેડકર રોડ ઉપર જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ સંઘની સ્થાપના ઈ.સ. ૧૯૪૮માં થઈ હતી. સંઘની સ્થાપનામાં એક તિથિ અને બે તિથિ પક્ષના શ્રાવકોએ ખભેખભા મિલાવીને કામ કર્યું હતું અને ફાળો આપ્યો હતો. બે તિથિની માન્યતા ધરાવતા

શાંતિલાલ જીવણભાઈએ આ ટ્રસ્ટની સ્થાપના માટે તે સમયે આશરે ૬૬,૦૦૦ રૂપિયાનો ફાળો આપ્યો હતો. વર્ષો સુધી અહીં બે તિથિની માન્યતા ધરાવતા સાધુસાધ્વીજી ભગવંતો તેમ જ આચાર્ય મહારાજાઓના ચોમાસાંઓ પણ થતાં હતાં. શેષકાળમાં પણ બંને પક્ષના સાધુસાધ્વીજી ભગવંતોનો અહીં વિહાર થતો હતો. એક વર્ષે તો ઉપાશ્રયમાં કસ્તુરસૂરીશ્વરજી નામના એક તિથિના આચાર્ય ચાતુર્માસ બિરાજમાન હતા ત્યારે બે ચતુર્દશી આવી હતી. આચાર્ય મહારાજે પોતે તટસ્થતા દાખવી બે તિથિના આરાધકોને અલગ પક્ષી પ્રતિક્રમણ કરવાની વ્યવસ્થા ઉપાશ્રયના બીજા માળે કરી આપી હતી. જ્યારે જ્યારે અહીં બે તિથિની માન્યતા ધરાવતા સાધુ ભગવંતો પધારતા ત્યારે શ્રાવક શ્રાવિકાઓ તરફથી તેમનું નવાંગી ગુરુપૂજન થતું, પણ ટ્રસ્ટીઓએ ક્યારેય તેનો વિરોધ કર્યો નહોતો. માટુંગાના વાસુપૂજ્ય સ્વામી જૈન દેરાસરમાં તો અંચલગચ્છના શ્રાવકશ્રાવિકાઓ પોતાની અલગ વિધિ મુજબ તીર્થંકર ભગવાનની પૂજા કરે છે, જેનો ટ્રસ્ટીઓએ કંઈ નિષેધ કર્યો નથી. વળી આ સંઘના ઉપાશ્રયમાં અવારનવાર અચલગચ્છના સાધુસાધ્વીજીને પણ ઉતારો આપવામાં આવે છે. તેમને પોતાની માન્યતા પ્રમાણે આરાધના કરતા ક્યારેય અટકાવવામાં આવ્યા નથી. ટ્રસ્ટના બંધારણની એકતાલીસમી કલમ પ્રમાણે તો ટ્રસ્ટીઓ ધારે તો ઉપાશ્રયનું મકાન લગ્નસમારંભો જેવા

સામાજિક કાર્યો માટે પણ ભાડેથી આપી શકે છે. તો પછી બે તિથિના આરાધકોને તેમની માન્યતા પ્રમાણે ધર્મની આરાધના કરતા અટકાવતા ઠરાવો પસાર કરવાનું પ્રયોજન શું ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર અમદાવાદમાં સંવત ૨૦૪૪ની સાલમાં યોજાઈ ગયેલા શ્રમણ સંમેલનના ઠરાવોમાં પડેલો છે.

તપાગચ્છ સંઘમાં એક તિથિ અને બે તિથિ એવો ભેદ તો છેક ઈ.સ. ૧૯૩૬ (વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨)ની સાલમાં પેદા થયો. તે સમયે આચાર્ય પ્રેમસૂરિ મહારાજના સમુદાય ઉપરાંત બાપજી મહારાજ (આચાર્ય સિદ્ધિસૂરિ), આચાર્ય લલ્લિસૂરિ મહારાજ, આચાર્ય અમૃતસૂરિ મહારાજ, આચાર્ય કનકસૂરિ મહારાજ, આચાર્ય શાંતિચન્દ્રસૂરિ મહારાજ વગેરે સમુદાયો પણ બે તિથિની માન્યતા ધરાવતા હતા. આ માન્યતા લગભગ ૫૦ વર્ષ સુધી ચાલુ રહી. સંવત ૨૦૪૨માં આચાર્ય પ્રેમસૂરિ મહારાજના સમુદાયના અમુક આચાર્ય ભગવંતોએ આચાર્ય ભુવનભાનુસૂરિ મહારાજના નેતૃત્વ નીચે બે તિથિની માન્યતા છોડી દીધી અને તેઓ એક તિથિ પક્ષમાં ભળી ગયા. તેમની સાથે આચાર્ય લલ્લિસૂરિ મહારાજનો સમુદાય, આચાર્ય કનકસૂરિ મહારાજનો સમુદાય, આચાર્ય સિદ્ધિસૂરિશ્વરજી (બાપજી) મહારાજના સમુદાયના મોટા ભાગના સાધુઓ, આચાર્ય શાંતિચન્દ્રસૂરિ મહારાજના સમુદાયનો એક ભાગ પણ એક તિથિમાં ભળી ગયા. હવે બે તિથિ પક્ષમાં આચાર્ય પ્રેમસૂરિશ્વરજીના પટ્ટધર ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિશ્વરજી મહારાજનો સમુદાય, આચાર્ય અમૃતસૂરિશ્વરજી મહારાજનો સમુદાય અને આચાર્ય સિદ્ધિસૂરિશ્વરજી (બાપજી) મહારાજ, આચાર્ય શાંતિચન્દ્રસૂરિશ્વરજી મહારાજના સમુદાયના કેટલાક સાધુઓ જ રહ્યા. એક તિથિમાં ભળી ગયેલા બે તિથિ

પક્ષના આચાર્ય ભગવંતો આદિએ ૫૦ વર્ષો સુધી બે તિથિની માન્યતા મુજબ આરાધના કરી હતી અને નવાંગી ગુરુપૂજનનો નિષેધ કર્યો નહોતો. શ્રાવકશ્રાવિકાઓ તેમનું નવાંગી પૂજન પણ અવારનવાર કરતા. સંવત ૨૦૪૨ની સાલમાં આ જ આચાર્ય ભગવંતોએ નવાંગી ગુરુપૂજનનો નિષેધ કરતો ઠરાવ પસાર કર્યો, જે બે તિથિ પક્ષને બંધનકર્તા નહોતો. તેમ છતાં એક તિથિના આચાર્ય ભગવંતોએ માટુંગાના જૈન સંઘ સહિતના અનેક સંઘો ઉપર દબાણ કર્યું કે તેમના સંઘના ઉપાશ્રયમાં તેમણે નવાંગી ગુરુપૂજન થવા દેવું નહિ. બે તિથિના આરાધકો તો વર્ષોથી માટુંગા સંઘના ઉપાશ્રયમાં નવાંગી ગુરુપૂજન કરતા આવ્યા હતા, એટલે તેઓનું કહેવું હતું કે, “અનેક જૈન શાસ્ત્રોમાં નવાંગી ગુરુપૂજનને સમર્થન આપવામાં આવ્યું છે. કોઈ શાસ્ત્રમાં નવાંગી ગુરુપૂજનનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો હોય, એવો એક પણ પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી તો શા માટે આ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિનો ત્યાગ કરવો ?” એક તિથિની માન્યતા ધરાવતા માટુંગા જૈન સંઘના ટ્રસ્ટીઓ પાસે આ દલીલોનો કોઈ જવાબ નહોતો, એટલે તેમણે બહુમતીના જોરે બે તિથિના આરાધકોને કચડી નાખવાનું નક્કી કર્યું.

ઈ.સ. ૧૯૯૮ના એપ્રિલ માસમાં માટુંગા જૈન સંઘના ટ્રસ્ટીઓએ ઉપાશ્રયની બહાર એક બોર્ડ મૂક્યું, જેમાં નીચે મુજબ લખાણ કરવામાં આવ્યું હતું.

“શ્રી ગોડીજી વિજય દેવસુર સંઘની પ્રાચીન સમાચારીની માન્યતા ધરાવતા સાધુસાધ્વીજી ભગવંતો જ આ ઉપાશ્રયનો ઉપયોગ કરી શકે છે.”

બીજા એક બોર્ડમાં નીચે મુજબ લખાણ હતું.

“અત્રે નવ અંગે ગુરુપૂજન કરવાનો તેમ જ કરવા દેવાનો નિષેધ છે.”

આ બોર્ડના લખાણો ઉપરથી અત્યંત સ્પષ્ટ થતું હતું કે બે તિથિના સાધુસાધ્વીજી ભગવંતોને આ ઉપાશ્રયમાં ઉતરવાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો હતો અને ગુરુપૂજન ઉપર પણ પ્રતિબંધ મુકવામાં આવ્યો હતો. આ માટે ટ્રસ્ટીમંડળની મિટિંગ બોલાવવામાં આવી નહોતી અને કોઈ ઠરાવો પણ પસાર કરવામાં આવ્યા નહોતા. આ પ્રકારનાં બોર્ડ વાંચી બે તિથિ પક્ષના આરાધકોની ધાર્મિક લાગણીને ઠેસ પહોંચે એ અત્યંત સ્વાભાવિક હતું અને તેમ જ બન્યું.

માટુંગા જૈન સંઘમાં છેલ્લાં ૫૦ વર્ષથી પોતાની બે તિથિની માન્યતા પ્રમાણે આરાધના કરી રહેલા અને સંસ્થામાં ટ્રસ્ટી પણ રહી ચૂકેલા વયોવૃદ્ધ શ્રાવક કાંતિલાલ ચુનીલાલ શાહે અત્યંત વિનમ્ર ભાષામાં ૧૨ એપ્રિલ ૧૯૯૮ના દિને ટ્રસ્ટીઓને એક પત્ર લખી ઉપરનાં બોર્ડ વિશે ખુલાસો માંગ્યો. ટ્રસ્ટીઓએ આ પત્રનો જવાબ ન આપ્યો, એટલે કાંતિલાલ શાહે ૭ મેના રોજ બીજો પત્ર લખી અગાઉના પત્રનો પ્રત્યુત્તર આપવા વિનંતી કરી, પણ તેનો પણ ઉત્તર મળ્યો નહિ. છેવટે તા. ૨૬ જૂને બે તિથિની માન્યતા ધરાવતા સૌથી વધુ શ્રાવક શ્રાવિકાઓએ એક વિસ્તૃત લેખિત નિવેદન દ્વારા બોર્ડનાં લખાણોનો વિરોધ કર્યો. આ પત્રનો પણ કોઈ જવાબ આપવામાં આવ્યો નહિ. તેને બદલે ટ્રસ્ટીઓએ ૧ જુલાઈએ સંઘની અસામાન્ય જનરલ સભા બોલાવી નીચે મુજબ ત્રણ ઠરાવો બહુમતીથી પસાર કરી દીધા :

- (૧) અત્રે નવ અંગે ગુરુપૂજન કરવાનો તેમ જ કરવા દેવાનો નિષેધ છે.
- (૨) અત્રે પ્રતિક્રમણને અંતે શ્રીસંઘ દ્વારા શ્રી સંતિકરમ્ સ્તોત્ર બોલવામાં આવે છે.
- (૩) અત્રે પર્વતિથિ, સંવત્સરી આદિની ક્ષયવૃદ્ધિ ગણવામાં

આવતી નથી અને એ પ્રમાણે આરાધના કરવામાં આવે છે.

આ ઠરાવોનો બે તિથિ પક્ષના સભામાં ઉપસ્થિત શ્રાવક શ્રાવિકાઓએ ભારે વિરોધ કર્યો, પણ તેમના વિરોધની નોંધ સુઢાં લેવામાં આવી નહિ. છેવટે ન છૂટકે ન્યાય મેળવવા માટે બે તિથિ પક્ષની માન્યતા ધરાવતા કાંતિલાલ ચુનીલાલ શાહ તેમ જ અન્ય બે શ્રાવકોએ પોતાના ધાર્મિક સ્વાતંત્ર્યના અધિકારની રક્ષા માટે સિટી સિવિલ કોર્ટમાં કેસ દાખલ કર્યો અને ઠરાવોના અમલ ઉપર સ્ટે ઓર્ડર મેળવવામાં તેમને સફળતા પ્રાપ્ત થઈ. સિટી સિવિલ કોર્ટે જો કે આ સ્ટે ઓર્ડર સામે અપીલમાં જવા ટ્રસ્ટીઓને ૬ ઓગસ્ટ ૧૯૯૮ સુધીનો સમય આપ્યો.

સિટી સિવિલ કોર્ટમાં બે તિથિના શ્રાવકોએ જે પ્રાર્થનાઓ કરી તેમાં ઉપરના ત્રણ ઠરાવોને રદ કરવાની, પોતાની માન્યતા પ્રમાણે આરાધના કરતા રોકવામાં ન આવે તેની, કોઈ પણ જૈન સાધુસાધ્વીજીને ઉપાશ્રયમાં આવતા અટકાવવામાં ન આવે તેની અને ઠરાવો બોર્ડ ઉપર મુકવામાં ન આવે તેની માંગણીઓ મુખ્ય હતી.

આ અરજીના સંદર્ભમાં માટુંગા જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ સંઘના મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી નરેશ અમૃતલાલ શાહે જે વિસ્તૃત એફિડેવિટ કરી છે, તેમાં અનેક વિવાદાસ્પદ અને પરસ્પર વિરોધાભાસી નિવેદનો કરી બે તિથિ પક્ષની લાગણી દુભવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. આ એફિડેવિટ સામે બે તિથિ પક્ષના એક શ્રાવક ફોજદારી કેસ પણ કર્યો છે. મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી નરેશ અમૃતલાલ શાહે કરેલી તેમ જ અન્ય ટ્રસ્ટીઓએ માન્ય રાખેલી એફિડેવિટમાં કરવામાં આવેલા કેટલાંક વિવાદાસ્પદ વિધાનો નીચે મુજબ છે.

- (૧) તપાગચ્છ જૈન સંઘ બે ભાગમાં વહેંચાઈ ગયો છે.

એક ભાગનું નામ દેવસૂર પંથ છે તો બીજા ભાગનું નામ રામસૂર પંથ છે.

- (૨) રામસૂર પંથની પ્રવૃત્તિઓ જૈન ધર્મની અને શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ સંઘની માન્યતાની વિરુદ્ધની છે.
- (૩) જે દ્રવ્યસપ્તતિકા આદિ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં નવાંગી ગુરુપૂજાનું સમર્થન કરવામાં આવ્યું છે, તે ગ્રંથો પવિત્ર નથી.
- (૪) નવાંગી પૂજન કરતી વખતે સ્ત્રીઓ સાધુઓના શરીરનો સ્પર્શ કરે છે.
- (૫) અમે મૂર્તિપૂજક છીએ, પણ ગુરુની પૂજા કરનારા નથી.

જો કે આ જ એફિડેવિટમાં તેમણે એ વાતનો તો સ્વીકાર કર્યો છે કે તેમના સંઘમાં બે તિથિની માન્યતા ધરાવતા સાધુ ભગવંતોના ચાતુર્માસ થયેલા છે, તેમની નવાંગી ગુરુપૂજાનો વિરોધ થયો નથી અને તેઓ પોતે ગુરુ ભગવંતોની એકાંગી પૂજા કરવામાં ખોટું માનતા નથી. ટ્રસ્ટીઓએ પોતાની એફિડેવિટમાં એ વાતની પણ કબૂલાત કરી છે કે બે તિથિના સાધુ ભગવંતોને ઉપાશ્રયમાં આવતા રોકવા માટે જે બોર્ડ મુકવામાં આવ્યું હતું એ તેમની ભૂલ હતી અને તેમણે તે બોર્ડ પાછું ખેંચી લીધું છે. વળી એફિડેવિટમાં એક સ્થળે તો તેમણે કબૂલ કરી લીધું છે કે જ્યારે કોઈ કુટુંબ અથવા જૂથ ગુરુ પાસે જાય ત્યારે કુટુંબના વડીલ અથવા જૂથના નેતા ગુરુને નવાંગી પૂજન કરે તેવી પ્રથા અસ્તિત્વમાં છે. માટુંગા જૈન સંઘના ઠરાવો કરતા વધુ વિસ્ફોટક અને વિવાદાસ્પદ મુદ્દાઓ તેના ટ્રસ્ટીઓએ કરેલી એફિડેવિટમાં ઊભા કરવામાં આવ્યા છે.

એક તિથિ અને બે તિથિના આ ઝઘડાનો કોઈ ઝડપી ઉકેલ કોર્ટના ચુકાદાઓ દ્વારા આવી શકે, એવી

આશા આપણા દેશની ન્યાયપદ્ધતિ જોતા બંધાતી નથી. બે તિથિના આરાધકોએ સિટી સિવિલ કોર્ટમાંથી વચગાળાનો જે સ્ટે ઓર્ડર મેળવ્યો, તેને ટ્રસ્ટીઓએ હાઈ કોર્ટમાં પડકાર્યો હતો. હાઈ કોર્ટે સિટી સિવિલ કોર્ટના જજને કેસની સુનાવણી ઝડપથી પૂરી કરવાનો આદેશ કર્યો હતો. આ દરમિયાન ટ્રસ્ટીઓએ એવો મુદ્દો ઊભો કર્યો કે આ કેસની સુનાવણી સિટી સિવિલ કોર્ટની અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાની બહાર છે. તેનો ચુકાદો સિટી સિવિલ કોર્ટે ટ્રસ્ટીઓની વિરુદ્ધમાં આપ્યો એટલે ટ્રસ્ટીઓએ પહેલા હાઈકોર્ટમાં અને પછી સુપ્રિમ કોર્ટમાં અપીલ કરી હતી. આ બંને અપીલ ડિસમિસ થઈ ગઈ છે. કોર્ટના કેસમાં માટુંગા જૈન સંઘના ટ્રસ્ટીઓ એક પછી એક મુદ્દાઓ ઊભા કરી વિલંબનીતિ અજમાવી રહ્યા હોવાનું સ્પષ્ટ જણાય છે.

બે તિથિ પક્ષના શ્રાવકોએ સિવિલ અને ખાસ કરીને ક્રિમિનલ કેસ ટ્રસ્ટીઓ ઉપર કર્યો, તેને કારણે ભારતભરના અનેક સંઘોમાં તેમના પ્રત્યે રોષનું વાતાવરણ પેદા થયું છે. આ સંઘોના મોવડીઓ એવો વિચાર શા માટે નથી કરતા કે માટુંગા જૈન સંઘે પસાર કરેલા ઠરાવો અન્યાયી હતા, માટે બે તિથિ પક્ષે કોર્ટમાં જવું પડ્યું છે. તેને બદલે એક તિથિના અનેક સંઘો તેવા જ પ્રકારના ઠરાવો પસાર કરવાની તૈયારીઓ કરી રહ્યા છે, એ ખૂબ કમનસીબ ઘટના છે. તપાગચ્છનું કાયમ માટે થનારું વિભાજન જો અટકાવવું હોય તો તેનો અત્યંત સરળ અને શ્રેષ્ઠ માર્ગ એ જ છે કે માટુંગા સંઘ પોતાના ઠરાવો પાછા ખેંચી લે અને બે તિથિના શ્રાવકો કોર્ટના કેસો પાછા ખેંચી લે. આટલી સરળતા જૈન સંઘના મોવડીઓમાં ક્યારેય આવશે ખરી ?

તિથિભેદ કરતાં ગંભીર અને પતરનાક સ્થાનકભેદ

સંયુક્ત કુટુંબમાં રહેતા બે ભાઈઓ ઝઘડે, એકબીજા સાથે બોલવાનું બંધ કરી દે અને એક જ છત નીચે બે અલગ ચૂલા પ્રગટે ત્યાં સુધી તેમની વચ્ચે સમાધાનની આછીપાતળી શક્યતા પણ જીવંત ગણાય છે, કારણ કે તેઓ હજી એક જ ઘરમાં વસી રહ્યા છે. જે ક્ષણે બેમાંથી એક ભાઈ ગેરવર્તાવથી ત્રાસી પોતાના પરિવારના રહેવા માટે નવું ઘર ઊભું કરે, ત્યારે સમાધાનની આશાઓ ખૂબ જ ધૂંધળી બની જાય છે. વળી આવું બને ત્યારે પોતાનું અલાયદું ઘર ઊભું કરનાર ભાઈ આપમેળે જ પૈતૃક સંપત્તિ ઉપરનો પોતાનો અધિકાર ગુમાવી બેસતા હોય છે. પોતાની માન્યતા પ્રમાણે આરાધના કરવા માટે અલગ દેરાસરો અને ઉપાશ્રયો વગેરે ઊભાં કરી બે તિથિ સમુદાય અને અમુક કિસ્સાઓમાં એક તિથિ વર્ગ પણ આવી જ ગંભીર ભૂલ કરી રહ્યો છે. સ્થાનકો ઊભાં કરવાની પ્રવૃત્તિઓનાં બીજા આશરે ૩૦ વર્ષ અગાઉ આરોપાયાં હશે, પણ હવે તેની નુકસાનકારક પ્રતિક્રિયાઓ આવી રહી છે. અલગ સ્થાનકો ઊભાં કરવાની આ પ્રવૃત્તિ લાચારીમાંથી અથવા સંઘર્ષથી બચવાની ભાવનાથી પેદા થઈ હોવા છતાં પણ જો તેનો કોઈ ઉકેલ નહિ શોધવામાં આવે તો આખો તપાગચ્છ બે એવા ટુકડાઓમાં વહેંચાઈ જશે, જેને દુનિયાની કોઈ તાકાત ફરીથી સાંધી નહિ શકે, એવો ભય ડોકિયાં કરી રહ્યો છે.

સંઘના મોવડીઓ સાથે મળીને જ્યાં સુધી તિથિવિવાદનો શાસ્ત્રસંમત ઉકેલ ન આવે ત્યાં સુધી ચોક્કસ સ્થાનમાં લઘુમતિમાં રહેલા આરાધકોએ લાચારીમાં મુકાવું ન પડે તેવી સગવડ કરી આપશે તો જ આ ભાગલાઓ પડવાની પ્રક્રિયાને બ્રેક લગાશે. એક તિથિ અને બે તિથિ પક્ષો એક જ સ્થાનકમાં આરાધના કરતા પોતાની માન્યતા સાચી ઠરાવવા માટે ઝઘડતા હતા ત્યાં સુધી તો ઠીક હતું, પણ હવે બંને પક્ષ તરફથી જે નવાં

સ્થાનકો પોતાના જ પક્ષની આરાધના માટે ઊભાં થઈ રહ્યાં છે તે સૌથી વધુ ચિંતાજનક બાબત છે. આ અલગ સ્થાનકો ઊભાં કરવાની અથવા તો જૂના સ્થાનકો ઉપર પોતાનો કબજો જમાવવાની વૃત્તિ કેવી રીતે પેદા થઈ, એ સમજવા આપણે અતીતમાં ઊંડો પ્રવાસ કરવો પડશે.

સંવત ૧૯૯૨ની સાલમાં સંવત્સરીની આરાધનાના દિવસ માટે જ્યારે પહેલી વખત મોટું ભંગાણ પડ્યું ત્યારે આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ અને તેમના ગુરુ પ્રેમસૂરિ મહારાજ ભૂલેશ્વર ખાતે આવેલા મોહનલાલજી મહારાજના ઉપાશ્રય તરીકે જાણીતા લાલબાગ ઉપાશ્રયમાં ચાતુર્માસ બિરાજમાન હતા. એ વખતે પાયધુની ખાતે આવેલા મોતીશા શેઠે બંધાવેલા પ્રાચીન ગોડીજી સંઘના ઉપાશ્રયમાં આચાર્ય પ્રેમસૂરિ મહારાજના જ સમુદાયના ક્ષમાભદ્રવિજયજી ચાતુર્માસ હતા, પણ આ સ્થાનમાં આચાર્ય વિજયવલ્લભસૂરિના ભક્ત શ્રાવકોનું ભારે જોર હતું. એ સમયે આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ અને આચાર્ય વલ્લભસૂરિ મહારાજ વચ્ચે તિથિ સિવાયના બાળદીક્ષા, દેવદ્રવ્ય વગેરે અનેક બાબતોમાં ગંભીર મતભેદો ચાલતા હતા, પણ તે એટલા ગંભીર નહોતા એટલે જ આચાર્ય પ્રેમસૂરિ મહારાજના સમુદાયના સાધુ ભગવંતને ગોડીજી ખાતે ચાતુર્માસ કરાવવામાં આવ્યું હતું. સંવત ૧૯૯૨ના ચાતુર્માસ દરમિયાન જ સંવત્સરીનો વિવાદ વકર્યો એ વર્ષે ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિ આવતી હતી. આચાર્ય વલ્લભસૂરિ મહારાજે પાંચમની વૃદ્ધિએ ચોથની વૃદ્ધિ જાહેર કરી બીજી ચોથ એટલે કે પંચાંગની પહેલી પાંચમે સંવત્સરી કરવાની જાહેરાત કરી દીધી હતી. તેની સામે આચાર્ય પ્રેમસૂરિ મહારાજે પંચાંગની ખરી ચોથે જ સંવત્સરી કરવાનો નિર્ણય કર્યો, એટલે બંને પક્ષના મોરચા સામસામે મંડાઈ ગયા હતા. એ ભારેલા અગ્નિ જેવી પરિસ્થિતિમાં આચાર્ય પ્રેમસૂરિ

મહારાજના સમુદાયના સાધુ આચાર્ય વલ્લભસૂરિ મહારાજનો ગઢ કહેવાતા ગોડીજીમાં ચાતુર્માસની આરાધના કરાવી રહ્યા હતા, એ બહુ ખતરનાક અને નાજુક મામલો હતો. છેવટે કલ્પધરનો દિવસ આવ્યો ત્યારે વિવાદે એટલું ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કરી લીધું કે ક્ષમાભદ્રવિજયજીને પોલીસ સંરક્ષણ નીચે ગોડીજી છોડાવી લાલબાગ લાવવા પડ્યા હતા. તે ઘડીથી મુંબઈમાં ગોડીજી સંઘની છાપ એક તિથિ પક્ષના કિલ્લા તરીકેની અને લાલબાગની છાપ બે તિથિના ગઢ તરીકેની ઊભી થઈ છે. એ વર્ષથી બંને સ્થાનકોમાં પ્રતિપક્ષના સાધુસાધ્વીજીનાં ચોમાસાં તો ઠીક, અવરજવર પણ બંધ થઈ ગયાં છે. જો કે આશ્વાસનની બાબત એ હતી કે ગોડીજી અને લાલબાગના સંઘોની કટ્ટરતાનો ચેપ ખૂબ લાંબા સમય સુધી મુંબઈ શહેરના અન્ય સંઘોને લાગ્યો ન હતો. તેમાં તો છૂટથી બંને પક્ષના સાધુસાધ્વીજીઓની અવરજવર રહેતી અને ચોમાસાઓ પણ રહેતાં. હવે આ ભાઈચારાનું વાતાવરણ બહુ લાંબો સમય નહિ ટકે એવો સંશય સખવળાટ કરી રહ્યો છે.

ગોડીજી વિરુદ્ધ લાલબાગના કિસ્સામાં તો જૂનાં સ્થાનકો ઉપર પોતાનો કબજો જમાવવાની વાત હતી, પણ બે તિથિ પક્ષે આશરે ૩૦ વર્ષ પહેલાં પોતાની માન્યતા પ્રમાણેની આરાધના માટે સ્વતંત્ર, નવાં સ્થાનકો ઊભાં કરવાની જરૂર કેમ પડી, તેના મૂળમાં એક નાનકડી ઘટના રહેલી છે. બે તિથિ પક્ષના આચાર્ય ભુવનતિલકસૂરીશ્વરજી વિ.સં. ૨૦૨૫ આસપાસના એક દિવસે વિહાર કરતા કરતાં વાલકેશ્વર ત્રીનબત્તી ખાતે આવેલા બાબુના, દેરાસર પધાર્યા. તેમણે મંદિરમાં દર્શન કરી ઉપાશ્રયમાં થોડો સમય સ્થિરતા કરવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી, પણ તેઓ બે તિથિ પક્ષના હતા એ કારણે તેમને ઉતારો આપવાનો ઈનકાર કરવામાં આવ્યો. મહારાષ્ટ્રમાંથી પહેલી જ વાર મુંબઈ આવેલા હોઈ તે વખતે એ આચાર્ય ભગવંતને ક્યાં જવું એ સમજાયું નહિ, તેઓ શાંતિથી બે-ત્રણ કલાક સુધી તે ઉપાશ્રયના ઓટલા ઉપર જ બેસી રહ્યા. એ દરમિયાન તેમને

ગોચરીપાણીનું પૂછવાનું પણ કોઈ શ્રાવકને સૂઝ્યું નહિ. એટલામાં આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજના ગુરુ આચાર્યશ્રી પ્રેમસૂરિ મહારાજના શ્રાવક લાલચંદ્રજી ત્યાં આવ્યા અને હકીકત જાણી આચાર્ય મહારાજને સબહુમાન પોતાના વર્ધમાન બિલ્ડિંગમાં લઈ ગયા અને તેમની સેવાભક્તિ કરી. આ પ્રસંગે લાગેલી ચોટ ઉપરથી લાલચંદ્રજીએ વાલકેશ્વરમાં બે તિથિનું અલાયદું સ્થાનક ઊભું કરવાનો નિર્ણય કર્યો, જેને પરિણામે નેપિયન્સી રોડના છેવાડે આવેલા શ્રીપાળનગર જૈન સંઘનો જન્મ થયો. સંવત ૨૦૨૮ની સાલમાં આચાર્ય શ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજના હસ્તે આ નૂતન જિનાલયમાં ધામધૂમથી પ્રતિષ્ઠા થઈ ત્યારથી બે તિથિ પક્ષ તરફથી નવાં સ્થાનકો ઊભાં કરવાની પ્રવૃત્તિ જોર પકડતી ગઈ. એ વખતે બે તિથિના બહુ ઓછા અગ્રણીઓના ધ્યાનમાં એ વાત આવી કે આ રીતે થોડાંક નવાં સ્થાનકો ઊભાં કરી જૂનાં તમામ સ્થાનકોમાં આરાધના કરવાનો નૈતિક અધિકાર તેઓ ગુમાવી રહ્યા છે અને તેથીય વધુ તો જૈન શાસનના મુખ્ય પ્રવાહથી તેઓ વિખૂટા પડી રહ્યા છે.

વાલકેશ્વરમાં બે તિથિની એકસ્લુજિવ આરાધના માટે શ્રીપાળનગરનું સ્થાન બન્યા પછી હવે કોઈ નવા સ્થાનકની એટલી આવશ્યકતા નહોતી, પણ દેવીલાલ નામના સ્થાનકવાસી બિલ્ડરે આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજની ભક્તિથી પ્રેરાઈ બાબુના દેરાસરની સામેની જ ગલીમાં ચંદનબાળાનું ભવ્ય દેરાસર ઊભું કર્યું અને ત્યાં ઉપાશ્રય પણ બનાવી બે તિથિના ગઢને વધુ મજબૂત બનાવ્યો. ટૂંક સમયમાં બે તિથિ પક્ષ માટે નવાં ધર્મસ્થાનકો ઊભાં કરવાની આ પ્રવૃત્તિ મુંબઈના અન્ય પરાંઓમાં અને દેશના અન્ય ભાગોમાં પણ ફેલાવા લાગી.

મલાડ-વેસ્ટમાં સ્ટેશનની બરાબર સામે દેવકરણ મૂળજીનું જૂનું દેરાસર આવેલું છે. આ સંઘમાં સંવત ૨૦૨૩ની સાલ સુધી એક તિથિ અને બે તિથિ એમ બંને પક્ષના સાધુસાધ્વીજીનાં ચોમાસાં થતાં હતાં. સંવત ૨૦૨૩માં બે તિથિ પક્ષના આચાર્ય ભુવનભાનુસૂરિ મહારાજનું અહીં ચોમાસું થયું. એ વખતે તિથિની અલગ

માન્યતા ધરાવતા હોવાને કારણે તેમને સંઘના અગ્રણીઓ સાથે મનદુઃખ થયું એટલે તેમણે મલાડ ખાતે બે તિથિની આરાધના માટે અલગ સ્થાનક ઊભું કરવાનો નિર્ણય કર્યો. આ નિર્ણયમાંથી મલાડ-ઈસ્ટમાં દેના બેન્કના દેરાસર તરીકે ઓળખાતો જગદ્ગુરુ હીરસૂરીશ્વરજી સંઘ અસ્તિત્વમાં આવ્યો અને તે બે તિથિનો ગઢ કહેવાયો. તેવી જ રીતે મલાડમાં ધનજી વાડી અને રત્નપુરી ખાતે બે તિથિની સુવાંગ આરાધના માટે સ્થાનકો ઊભાં થયાં. બોરીવલીની જામલી ગલીમાં આવેલા જૂના દેરાસર અને સંઘમાં બંને પક્ષની આરાધના ચાલતી હતી, પણ તેમાં માન્યતાભેદને કારણે મતભેદો થયા એટલે બે તિથિ પક્ષના શ્રાવકોએ ચંદાવરકર રોડ ઉપર પોતાનું અલગ સ્થાનક ઊભું કર્યું, જેમાં મહાવીર સ્વામી ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા સંવત ૨૦૪૫માં આચાર્યશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજના હસ્તે ધામધૂમથી કરવામાં આવી. બોરીવલીની જેમ વિકોલીના હજારી બાગ બિલ્ડિંગમાં બે તિથિ પક્ષના શ્રાવક અને બિલ્ડર જયંતીલાલ વીરચંદ શાહે નવું સ્થાન ઊભું કર્યું છે. તેવું જ બે તિથિનું સ્થાન વડાલા ખાતે પણ ઊભું કરવામાં આવ્યું છે.

બે તિથિ પક્ષના શ્રાવકો પાસે અર્થબળ અને ભાવનાબળ વિપુલ જથ્થામાં છે, એટલે ગુજરાતનાં અનેક શહેરોમાં અને ગામોમાં નવાં, ભવ્ય દેરાસરો તેમ જ ઉપાશ્રયો ઊભાં કરવામાં તેમને સફળતા પ્રાપ્ત થઈ છે. સુરેન્દ્રનગરમાં તેમણે સેનેટોરિયમનું દેરાસર ઊભું કર્યું છે તો રાજકોટમાં વર્ધમાન નગર ખાતે તેમણે ભવ્ય દેરાસર તેમ જ ઉપાશ્રય ઊભાં કર્યાં છે. અમદાવાદમાં તેમણે પાછિયાની પોળનું સ્થાન ઊભું કર્યું છે તો સાબરમતીમાં પુખરાજ રાયચંદ આરાધના ભવન બે તિથિના શ્રાવકોએ ઊભું કર્યું છે. સુરતમાં તેમણે છાપરિયા શેરી અને ગોપીપુરા ખાતે સ્વતંત્ર સ્થાનકો ઊભાં કર્યાં છે તો વડોદરામાં સુભાનપુરા ખાતે તેમનું નવું સ્થાનક છે. પુનામાં કેમ્પનું દેરાસર બે તિથિના આરાધકોએ ઊભું કર્યું છે તો નાસિકમાં નવાં સ્થાનકો ઊભાં કરવાનો પ્રવાહ અવળી દિશામાં વહેતો જોવા મળે છે. અહીં પગડબંધ

લેન ખાતે આવેલા જૂના સ્થાનક અને સંઘમાં બે તિથિના આરાધકોનું વધુ જોર હોવાથી એક તિથિના શ્રાવકોએ પોતાનું અલગ સ્થાનક ઊભું કર્યું છે, જેમાં આચાર્ય જગવલ્લભસૂરિની મુખ્ય પ્રેરણા છે. જામનગરના દિગ્વિજય પ્લોટમાં બે તિથિના શ્રાવકોએ નવું સ્થાનક ઊભું કર્યું છે. તેવી જ રીતે વાપી અને નવસારીમાં પણ તેમણે પોતાની માન્યતા મુજબ આરાધના કરવા નોખાં સ્થાનો ઊભાં કરી લીધાં છે.

સંવત ૨૦૪૨ની સાલમાં બે તિથિ પક્ષમાં મોટું ભંગાણ પડ્યું, જેને કારણે આચાર્ય ભુવનભાનુસૂરિ સહિત અનેક આચાર્યો અને સાધુ સાધ્વીજીઓ એક તિથિ પક્ષમાં જોડાઈ ગયા, તેને કારણે બે તિથિની આરાધના માટે ઊભા થયેલા સ્થાનકો માટે પણ ખેંચતાણ ઊભી થઈ હતી. મલાડમાં આચાર્ય ભુવનભાનુસૂરિ મહારાજના ભક્તોનું જોર વધારે હતું, એટલે તેમણે દેના બેન્કના દેરાસર ઉપાશ્રય વગેરેનો બળપ્રયોગથી કબજો લઈ લીધો અને બે તિથિની માન્યતા ધરાવતા ટ્રસ્ટીઓને રાજીનામું આપવાની ફરજ પાડી હતી. તેવી જ રીતે સુરતમાં ગોપીપુરા ખાતે બે તિથિની આરાધનાનું સ્થાનક ઊભું કરવા ખરીદવામાં આવેલા પ્લોટના રીતસર બે ભાગ પાડવામાં આવ્યા હતા. એ માટે વચ્ચે મોટી દિવાલ ચણી લેવામાં આવી છે. એક ભાગમાં એક તિથિ પક્ષ તરફથી ઓંકારસૂરિ આરાધના ભવન બનાવવામાં આવ્યું છે તો બીજા ભાગમાં બે તિથિ પક્ષે રામચન્દ્રસૂરિ આરાધના ભવન બનાવ્યું છે. બે આરાધના ભવનો વચ્ચે ઊભેલી દિવાલ વિરાધનાના પ્રતીક જેવી જણાઈ રહી છે. ભારતના આટલા સંઘોમાં બે તિથિના શ્રાવકોએ અને ક્યાંક એક તિથિના શ્રાવકોએ પણ પોતાનાં નવાં સ્થાનકો ઊભાં કર્યાં તો પણ બાકીના ૯૦ ટકા કરતા વધુ સંઘો આજે પણ બંને પક્ષના સાધુસાધ્વીજી ભગવંતોનો એકસરખો આદર સત્કાર કરે છે, એ ખૂબ જ આનંદની બાબત છે. પરંતુ આ વિવાદને જો વકરવા દેવામાં આવશે તો આ આનંદ અને સંપ ભૂતકાળની બાબત બની જશે તેમ લાગે છે.

તિથિવિવાદ અને તેના ઉકેલ માટે આચાર્ય ભગવંતો શું કહે છે ?

શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ જૈન સંઘમાં એક સદી કરતા વધુ સમયથી ચાલી રહેલા તિથિવિવાદનો અંત આવે, એવું સૌ કોઈ આચાર્ય ભગવંતો, સાધુસાધ્વીજીઓ અને શ્રાવકશ્રાવિકાઓ ઈચ્છે છે, પરંતુ એ સાથે દરેક પક્ષ પોતાની માન્યતામાં બાંધછોડ કરવાની બાબતમાં મક્કમતા દર્શાવે છે, એટલે સમાધાન દૂર ને દૂર ઠેલાતું જાય છે. અત્યારે તપાગચ્છ સંઘમાં ત્રણ મુખ્ય જૂથો દેખાય છે. એક જૂથ એક તિથિ પક્ષનું, બીજું જૂથ બે તિથિ પક્ષનું અને ત્રીજું જૂથ ૫૦ વર્ષ, સુધી બે તિથિની આરાધના કર્યા પછી એક તિથિ પક્ષ સાથે જોડાઈ ગયેલા વર્ગનું છે. અમે આ ત્રણેય જૂથના એક-એક અગ્રણી આચાર્ય ભગવંતોના ઈન્ટરવ્યૂ લેવાનું નક્કી કર્યું. એક તિથિ પક્ષમાં સાગરજી મહારાજના સમુદાયના આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજીને અમે પાલિતાણામાં મળ્યા. તો બે તિથિ પક્ષમાં રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજના સમુદાયના આચાર્ય હેમભૂષણસૂરિશ્વરજીને અમે વડોદરામાં મળ્યાં. સંવત ૨૦૪૨ના પટ્ટક દ્વારા બે તિથિના જે છ આચર્યો એક તિથિ પક્ષ સાથે જોડાઈ ગયા તેમાં સ્વ. આચાર્ય ભુવનભાનુસૂરિશ્વરજીનો સમુદાય સૌથી બહોળો હતો. તેમના સમુદાયના ગચ્છાધિપતિશ્રી જયઘોષસૂરિ મહારાજને અમે સુરત ખાતે મળ્યા અને તેમની સાથે તિથિસમસ્યા તેમ જ તેના સંભવિત ઉકેલ વિશે લંબાણપૂર્વક ચર્ચા કરી. આ ત્રણેય આચાર્ય ભગવંતો સાથેની વાતચીતના અંશો અહીં રજૂ કર્યા છે.

આગમોદ્ધારક સાગરાનંદસૂરિ મહારાજના સમુદાયના આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજી તિથિસમસ્યાના અઠંગ અભ્યાસી

ગણાય છે. સંવત ૨૦૫૨ની સાલમાં શતાબ્દિ મહાગ્રંથ બહાર પાડી તિથિવિવાદના ૧૦૦ વર્ષની સિલસિલાબંધ તવારીખ તેમાં રજૂ કરી છે. સંવત ૨૦૪૪માં અમદાવાદ મુકામે જે શ્રમણ સંમેલન યોજાયું તેમાં સાગરજી મહારાજના સમુદાયનું પ્રતિનિધિત્વ પણ નરેન્દ્રસાગરજી મહારાજે કર્યું હતું.

“સંવત ૨૦૫૫માં સંવત્સરીની આરાધના આપનો સમુદાય કયા દિવસે કરવાનો છે,” એવા અમારા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં નરેન્દ્રસાગરજી મહારાજે કહ્યું કે, “અમારા સમુદાયની પરંપરા મુજબ અમે ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિએ ત્રીજની વૃદ્ધિ કરી મંગળવાર તા. ૧૪ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૯ને દિવસે જ સંવત્સરી કરવાના છીએ.”

“સંઘમાન્ય જન્મભૂમિ પંચાંગમાં તો ભાદરવા સુદ ચોથ સોમવારે છે, જ્યારે મંગળવારે તો પ્રથમ પાંચમ છે. તેમ છતાં મંગળવારે જ સંવત્સરી કરવાનો આગ્રહ શા માટે ?” એવા સવાલનો ઉત્તર આપતા નરેન્દ્રસાગરજીએ જણાવ્યું કે, “બાર પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ કરી શકાય નહિ. લૌકિક પંચાંગમાં બે પાંચમ આવતી હોય ત્યારે બે ચોથ કરવામાં આવે છે, પણ અહીં તો ચોથની સંવત્સરી છે, એટલે તેની વૃદ્ધિ ન કરી શકાય, માટે ત્રીજની વૃદ્ધિ કરવામાં આવે છે.”

“પાંચમની વૃદ્ધિ ન થવા દેવાય એવી તકેદારી રાખવા જતા ભાદરવા સુદ ચોથ ખસી જાય છે અને તેને કારણે પર્યુષણના આઠ-આઠ દિવસ આડાઅવળા કરવા પડે છે, એ કેટલું વાજબી છે ? વધુ મહત્વ કોનું ? ભાદરવા સુદ ચોથનું કે પાંચમનું ? એવા અમારા

સવાલના જવાબમાં આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજીએ કબૂલ કર્યું કે, ” વધુ મહત્વ તો ભાદરવા સુદ ચોથનું એટલે કે સંવત્સરી મહાપર્વનું જ છે, પણ પાંચમને એક રાખવા અને ચોથ-પાંચમના જોડિયા પર્વને ટકાવી રાખવા ચોથને ખસેડવી અનિવાર્ય છે. ”

“ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિએ ત્રીજની વૃદ્ધિ કરવાની આપની આચરણને કોઈ શાસ્ત્રનો આધાર છે ?” એવા અમારા સવાલના જવાબમાં આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજીએ જણાવ્યું કે, “ભાદરવા સુદ ચોથ - પાંચમ વિશે કોઈ શાસ્ત્રપાઠ નથી પણ પૂનમના અથવા અમાસના ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસના ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાના શાસ્ત્રપાઠો જરૂર મલે છે. અમારા વડીલ આચાર્ય સાગરાનંદસૂરિ મહારાજ આ શાસ્ત્રપાઠોનો આધાર લઈ વિ.સં. ૧૯૫૨માં પહેલી વખત ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે ત્રીજનો ક્ષય કર્યો હતો અને ત્યારથી અમારો સમુદાય એ પ્રણાલિકાને વળગી રહ્યો છે.”

“પૂનમ-અમાસના ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની જ ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી, એવું કયા શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે ?” એવા અમારા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં નરેન્દ્રસાગરજીએ કહ્યું કે, “હીરપ્રશ્ન ગ્રંથમાં એવો પાઠ આવે છે કે પૂનમ - અમાસનો ક્ષય આવતો હોય તો પૂનમ - અમાસનો તપ તેરસ - ચૌદશે કરવો અને ભૂલી જવાય તો ૫૬વે કરવો.”

“અહીં તો પૂનમ-અમાસના ક્ષયે તેરસનો ક્ષય કરવાની વાત નથી પણ માત્ર તેનો તપ તેરસે કરવાની વાત છે. વળી એ તપ તેરસે જ કરવો એવું પણ વિધાન નથી. તેરસે જો વિસ્મૃતિ થઈ જાય તો ૫૬વે કરવાની પણ છૂટ છે. હવે જો વિસ્મૃતિ જેવા મામૂલી કારણે પણ જો પૂનમનો તપ ૫૬વે કરી શકાતો હોય તો સંઘની એકતામાં ભંગાણ જેવા ગંભીર સંયોગોમાં પૂનમના ક્ષયે એકમનો ક્ષય અથવા તેનું ઉદાહરણ લઈ ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે છઠ્ઠનો ક્ષય કેમ ન કરી શકાય ?” એવા અમારા સવાલનો જવાબ આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજીએ ઉડાવી દીધો હતો.

“આપના વડીલ આચાર્ય સાગરાનંદસૂરિ મહારાજે સંવત ૧૯૫૨માં ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે ત્રીજનો ક્ષય કરી આખા સંઘથી અલગ સંવત્સરી કરી, પણ સંવત ૧૯૬૧માં ફરી ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેમણે કપડવંજમાં શ્રી સંઘ સાથે જ સંવત્સરી કરી હતી, તેનું શું ?” એવા અમારા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજીએ કહ્યું કે, “એ વાત ખોટી છે. એ વર્ષે પણ સાગરાનંદસૂરિ મહારાજે પોતે એકલાએ સંવત્સરીની આરાધના પોતાની અગાઉની માન્યતા પ્રમાણે જ કરી હતી, પણ સંઘને તેમની માન્યતા મુજબ સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરાવ્યું હતું.”

“આ ઉદાહરણ ઉપરથી પ્રેરણા લઈ આપ પણ એવા આરાધકોને તેમની માન્યતા પ્રમાણે સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરાવો ખરા ?” એવા સવાલનો ઉત્તર આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજી મહારાજે સ્પષ્ટ નકારમાં આપ્યો હતો. જો કે આ વર્ષે સંવત્સરીની આરાધના બાબતમાં જે ભેદ આવે છે, તે બાબતમાં સકળ સંઘ સાથે મળી કોઈ સર્વસંમત નિર્ણય લે, જેના દ્વારા સકળ સંઘની એકતા થતી હોય, તો પોતાના સમુદાય વતી તેમાં પૂરેપૂરો સહકાર આપવાની હૃદયપૂર્વકની તૈયારી પણ આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજીએ વ્યક્ત કરી હતી.

સ્વ. ગચ્છાધિપતિશ્રી ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજીના પદ્ધર ગચ્છાધિપતિશ્રી જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજને અમે પૂછ્યું કે, “આ વર્ષે આપનો સમુદાય સંવત્સરીની આરાધના કયા દિવસે કરવાનો છે ?” તેના ઉત્તરમાં તેમણે જણાવ્યું કે, “અમે મંગળવારે સંવત્સરી કરવાના છીએ.”

“સકળ જૈન સંઘને માન્ય જન્મભૂમિ પંચાંગમાં ભાદરવા સુદ ચોથ સોમવારે આવે છે, જ્યારે મંગળવારે પ્રથમ પાંચમ અને બુધવારે દ્વિતીય પાંચમ છે. તેમ છતાં મંગળવારે સંવત્સરી કરવાનો નિર્ણય શા માટે ?” એવા અમારા પ્રશ્નો ઉત્તર આપતા ગચ્છાધિપતિશ્રી જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજે કહ્યું, “સંવત ૨૦૪૪માં

અમદાવાદ ખાતે જે મુનિ સંમેલન યોજાયું હતું તેમાં સર્વાનુમતે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો કે લૌકિક જન્મભૂમિ પંચાંગમાં જ્યારે ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિ આવે ત્યારે ત્રીજની વૃદ્ધિ કરવી અને પાંચમનો ક્ષય આવે ત્યારે છઠ્ઠનો ક્ષય કરવો. આ ઠરાવ સકળ સંઘના સંપ અને શાંતિ માટે કરવામાં આવ્યો હોવાથી અમે તેને વળગી રહીએ છીએ અને તે મુજબ જ આ વર્ષે સંવત્સરીની આરાધના કરવાના છીએ.” “આપના ગુરુ સ્વ. આચાર્યશ્રી પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના પદ્મક પ્રમાણે સંવત્સરીની આરાધના ઉદયાત્ ચોથ (એટલે કે જન્મભૂમિ પંચાંગ પ્રમાણેની ચોથ)ને દિવસે જ કરવામાં આવતી હતી અને વર્ષો સુધી તેમના બધા શિષ્યો તે મુજબ આરાધના કરતા રહ્યા હતા. તો પછી એ પરંપરા છોડી દેવાની જરૂર કેમ ઊભી થઈ ?” એવા પ્રશ્નનો ખુલાસો કરતા ગચ્છાધિપતિશ્રી જયઘોષસૂરીશ્વરજી મ.સા. જણાવે છે. “તિથિની આરાધના કયા દિવસે કરવી એ વ્યવહાર છે. આ વ્યવહારનો ઉદ્દેશ રાગદ્વેષ ઓછા કરવાનો છે. અમુક પ્રકારના વ્યવહારને કારણે જો રાગદ્વેષમાં વૃદ્ધિ થતી હોય અને સંઘની શાંતિ ડહોળાઈ જતી હોય તો ગીતાર્થ આચાર્યો ભેગા મળી તે વ્યવહારમાં ફેરફાર કરી શકે છે. આશરે ૧૫૦૦ વર્ષ અગાઉ કાલિકસૂરીશ્વરજી મહારાજે ભાદરવા સુદ પાંચમની સંવત્સરી ચોથે કરી હતી અને સકળ જૈન સંઘે તે માન્ય રાખી હતી. તેવી જ રીતે સંવત ૨૦૪૪માં ગીતાર્થ આચાર્યોએ ભેગા મળી ભાદરવા સુદ પાંચમની વૃદ્ધિ આવે ત્યારે ત્રીજની વૃદ્ધિ કરવી અને એ અનુસારે ચોથની આરાધના કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો, તેને અનુસરીને આરાધના કરવામાં કંઈ જ ખોટું નથી. માટે અમે તેને વળગી રહીએ છીએ.”

“બીજ, પાંચમ, આઠમ, અગિયારમ, પૂનમ, અમાસ વગેરે પર્વતિથિઓના ક્ષયવૃદ્ધિ વિશે આપ શું મંતવ્ય ધરાવો છો ?” એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ગચ્છાધિપતિશ્રી જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજ ફરમાવે છે, “લૌકિક

પંચાંગમાં જ્યારે બાર પર્વતિથિઓના ક્ષયવૃદ્ધિ આવે ત્યારે પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી નહીં એવી પરંપરા તપાગચ્છમાં વર્ષોથી ચાલી આવતી હતી આ પરંપરામાં એકપક્ષી રીતે ફેરફાર થવાના કારણે સંઘમાં મતભેદો ઊભા થયા છે. સંઘની પરંપરાઓમાં ફેરફાર કરવો હોય તો તે સ્વેચ્છાએ થઈ ન શકે, “પણ આખા સંઘે ભેગા થઈને તે નિર્ણય લેવો જોઈએ, આવું ન થયું માટે તિથિનો ઝઘડો ઊભો થયો છે. પર્વતિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિની બાબતમાં સંઘની શાંતિ અને એકતા જળવાઈ રહે તે માટે અમે સંમેલનના ઠરાવનું પાલન કરવામાં માનીએ છીએ.”

“આ વર્ષે તપાગચ્છ જૈન સંઘમાં બે અલગ અલગ દિવસે સંવત્સરી ઉજવાશે, તેને કારણે ઘણા મતભેદો પેદા થશે અને વાતાવરણ ડહોળાઈ જવાનો પણ ડર રહે છે. આપ એવો કોઈ ઉપાય સૂચવશો કે જેને કારણે એક જ દિવસે સકળ સંઘમાં સંવત્સરીની ઉજવણી થાય ?” એવા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા ગચ્છાધિપતિ શ્રી જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ ફરમાવે છે, “જો આખો સંઘ એકમત થઈ ભાદરવા સુદ પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિએ ત્રીજની અથવા છઠ્ઠની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવા તૈયાર થાય અથવા કાયમ માટે પાંચમની સંવત્સરી કરવામાં આવે તો એક જ દિવસે સંવત્સરીની આરાધના થાય અને વાતાવરણ ડહોળાતું અટકે.”

“પ્રાચીન કાળમાં જૈન પંચાંગ અસ્તિત્વમાં હતું, તેને ફરી જીવંત બનાવી તિથિપ્રશ્નનો ઉકેલ લાવી શકાય કે કેમ ?” એવા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા ગચ્છાધિપતિશ્રી જયઘોષસૂરીશ્વરજી કહે છે કે, ‘હવે એ સંભવિત લાગતું નથી.’

ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજીના સંવત ૨૦૪૭માં થયેલા કાળધર્મ પછી તેમના સમુદાયની જવાબદારી વચોવૃદ્ધ ગચ્છાધિપતિ આચાર્ય ભગવંતમહાદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિરે આવી છે. આ સંઘ તેમની સાથે વાતચીત કરવા વડોદરા ગયા તો તે

અમને તેમની સાથે રહેલા આચાર્યશ્રી હેમભૂષણસૂરિ મહારાજ સાથે વાતચીત કરવાની ભલામણ કરી હતી.

આચાર્યશ્રી હેમભૂષણસૂરીશ્વરજીને એમ પૂછવામાં આવ્યું કે, "તિથિના વિષયમાં આપના સમુદાયને સમાધાનમાં રસ નથી, એવી છાપ કેમ છે?" તેના ઉત્તરમાં તેમણે જણાવ્યું કે, "અમારા બે તિથિ પક્ષના પૂજ્યોને શાસ્ત્રીય કે શાસ્ત્રસાપેક્ષ સમાધાનમાં જરૂર રસ છે અને સમગ્ર તપાગચ્છ સાચી આરાધના કરતો હોય તો તે માટે શાસ્ત્રસાપેક્ષ રીતે જે સમાધાન કરવું હોય તેની આજ પૂર્વે અમારા પક્ષે તૈયારી બતાવી જ છે. સંવત ૨૦૪૨ના પટ્ટકની પૂર્વભૂમિકા અને સંવત ૨૦૨૦નો પટ્ટક આદિ તેના સાક્ષી છે."

"સંવત ૨૦૪૨ની સાલમાં બે તિથિ પક્ષના છ આચાર્ય ભગવંતો પોતાના સમુદાય સાથે એક તિથિ પક્ષમાં ભળી ગયા, તેમાં આપના સમુદાયની ક્યાશ પુરવાર નથી થતી?" એવા પ્રશ્નના જવાબમાં આચાર્યશ્રી હેમભૂષણસૂરીશ્વરજી જણાવે છે કે, "તેમાં અમારા પક્ષની ક્યાશ પુરવાર થતી નથી પણ તે છ કે જેટલા હોય તે આચાર્યોની સિદ્ધાન્તનિષ્ઠાની ખામી અને ભ્રામક એકતાનો મોહ પુરવાર થાય છે. વળી તેમાં ચોક્કસ વ્યક્તિ પ્રત્યેનો ખોટો પૂર્વગ્રહ પણ કારણરૂપ જણાય છે."

"આપને નથી લાગતું કે સંવત ૧૯૯૩ની સાલમાં સંઘની સર્વાનુમતિ સાધ્યા વિના પંચાંગની પરંપરા બદલવામાં આપના વડીલોએ કોઈ ભૂલ કરી હતી?" એવા પ્રશ્નના જવાબમાં આચાર્યશ્રી હેમભૂષણસૂરીશ્વરજી જણાવે છે કે, "સંવત ૧૯૯૨ નો ફેરફાર કરીને અથવા સંવત ૧૯૯૩ માં શાસ્ત્ર અને શાસ્ત્રાનુસારી પરંપરા મુજબ શુદ્ધ પંચાંગ કાઢીને અમારા વડીલોએ કોઈ ભૂલ કરી નથી.

સંવત ૧૯૫૨માં આચાર્યશ્રી સાગરજી મહારાજે અલગ સંવત્સરી કરી તે સકલ સંઘને પૂછીને કરી હતી ?

સંવત ૧૯૯૨માં નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજે ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયે ઉદયાત્ ચતુર્થી સાચવવાની પરંપરાનો

ત્યાગ કરી ઉદયાત્ ચતુર્થીની અવગણના કરી પહેલી પાંચમને બીજી ચોથ બનાવી તે દિવસની સંવત્સરી જાહેર કરી તે સકળ સંઘને પૂછીને કરી ?

સંવત ૧૯૯૦ના શ્રમણ સંમેલનમાં સકલ તપાગચ્છ સંઘને તિથિપ્રશ્ને શાસ્ત્રાધારે વિચારણા કરવા વિનંતી કરવા છતાં તે વખતે વિચારણા ન કરી તે શું સૂચવે છે. ?

સંવત ૨૦૪૨ તથા ૨૦૪૪ના પટ્ટક કે સંમેલનના ઠરાવો સકલ શ્રી સંઘની સંમતિથી થયા છે ?

આચાર્યશ્રી નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમુદાયે સંવત ૨૦૧૩માં પોતાની માન્યતાથી વિરુદ્ધ ગુરુવારના બદલે બુધવારે સંવત્સરી જાહેર કરી તે સકલ શ્રીસંઘને પૂછીને કરી હતી ? જો સર્વાનુમતિ સાધ્યા વિના સાચામાંથી ખોટું થઈ શકતું હોય તો પ્રયત્નો છતાં સર્વાનુમતિ ન સાધી શકાય ત્યાં સુધી ખોટામાંથી સાચું ન જ થઈ શકે, એવો નિયમ યોગ્ય ગણાય ? બાકી તો આચરણા કઈ પ્રમાણ ગણવી તે માટે તો ચૈત્યવંદન ભાષ્ય, ધર્મરત્નપ્રકરણ આદિ અનેક ગ્રંથોના પાઠો વિદ્યમાન છે."

"તપાગચ્છ શ્રીસંઘની એકતાનો કયો ઉપાય આપને વ્યવહારૂ જણાય છે?" એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આચાર્યશ્રી હેમભૂષણસૂરીશ્વરજી જણાવે છે કે, "અમારા સમુદાયને કેવળ બહુમતિ સાથે ભળવામાં રસ નથી. પરંતુ અમે બધા જ સકલ શ્રી તપાગચ્છ શ્રીસંઘ શાસ્ત્ર અને શાસ્ત્રાનુસારી પ્રાચીન પરંપરાનુસારે આરાધના કરતા એકરસ બનીએ એમાં અમને જરૂર રસ છે. આ માટે જેને પોતાનો ઈગો આદિ અથવા વ્યક્તિ કે પક્ષો પ્રત્યેના પૂર્વગ્રહો નડતા હોય તે છોડીને તટસ્થતાથી અને સહૃદયતાથી શાસ્ત્રધારે વિચારણા કરી જેટલા વિષયમાં અને જેટલા અંશે નજીક અવાય તેટલા નજીક આવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેમ જ સમાન વિચારવાળા મુદ્દાઓ અંગે એકમતિ સાધી તેમાં સહકારપૂર્વક દરેકે સાથે મળી અમલ કરવા - કરાવવા પ્રયત્નશીલ બનવું જોઈએ. આ એક વર્તમાનમાં વ્યવહારૂ અને શક્ય ઉપાય જણાય છે."

તિથિવિવાદમાં સમાધાન : ઢોઠ અને પ્યાલા વચ્ચેનું અંતર

એક સદી કરતા વધુ સમયથી ચાલી રહેલા શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન તપાગચ્છ સંઘના તિથિવિવાદનું સમાધાન વિક્રમ સંવત ૨૦૪૧ (ઈ.સ. ૧૯૮૫)માં ખૂબ જ હાથવેંતમાં આવી ગયું હતું, જેની બહુ ઓછા જૈનોને ખબર હશે. એ વખતે બે તિથિ પક્ષના વયોવૃદ્ધ આચાર્ય ગચ્છાધિપતિ શ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ અને એક તિથિના પ્રખર પક્ષકાર મફતલાલ પંડિતજી વચ્ચે ત્રણથી ચાર મિટિંગો થઈ હતી, જેમાં સમાધાનની લગભગ બધી શરતો ઉપર સંમતિ સધાઈ હતી, પણ કોઈ અકળ અને અગમ્ય કારણોસર ઢોઠ સુધી આવેલો સમાધાનનો પ્યાલો ઝૂંટવાઈ ગયો. આ સમાધાન કઈ શરતોએ થવાનું હતું અને કયા મુદ્દે પડી ભાંગ્યું તેની સિલસિલાબંધ વિગતો આપણે તપાસીએ.

વિક્રમ સંવત ૨૦૪૧ના અષાઢ વદ અગિયારસ (તા. ૧૩-૭-૮૫)ને દિવસે ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિશ્વરજી મહારાજ અમદાવાદ લક્ષ્મીવર્ધક જૈન સંઘના ઉપાશ્રયમાં ચાતુર્માસાર્થે બિરાજમાન હતા. ત્યારે બપોરે લગભગ ૨.૩૦ વાગ્યે પંડિત મફતલાલ ઝવેરચંદ ત્યાં આવ્યા. એ વખતે આચાર્યશ્રી મહોદયસૂરિ મહારાજ અને મુનિશ્રી હેમભૂષણવિજયજી ત્યાં હતા. મફતલાલ પંડિતજી સાથે એક ભાઈ હતા. લગભગ ત્રણ કલાક ચર્ચા ચાલી તેમાં પંડિતજીએ સમાધાન માટે બે વિકલ્પો સૂચવ્યા :

(૧) સંવત્સરી ભાદરવા સુદ પાંચમની કરવી. બાર પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ લખવી નહિ અને બોલવી નહિ. પર્વતિથિ તથા કલ્યાણક તિથિ આદિની આરાધના વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨ પહેલાં થતી હતી તે પ્રમાણે આરાધવી.

(૨) ભાદરવા સુદ પાંચમના ક્ષયવૃદ્ધિએ અન્ય પંચાંગનો આશરો લઈ ભાદરવા સુદ ચોથે સંવત્સરી કરવી. બાર પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ લખવી નહિ અને બોલવી નહિ. પર્વતિથિ અને કલ્યાણક તિથિ આદિની આરાધના વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨ પહેલાં થતી હતી તે પ્રમાણે આરાધવી.

આ બંને વિકલ્પો રજૂ કરી પંડિતજીએ કહ્યું કે “આ બંને ફોર્મ્યુલા ઉપર એક તિથિ વર્ગના બધા આચાર્યો સંમત છે અને બે તિથિ વર્ગના પાંચ આચાર્યોનું સહી પણ મને મળી ગઈ છે. આ બંને પૈકી જે મુસદ્દાં આપ પસંદ કરશો તેમાં બધા સંમત થશે.”

આ સાંભળી ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ કહ્યું કે, “સમાધાન કરવા હું હંમેશા તૈયાર છું. મં સમાધાન ખપતું નથી તેવું નથી. શાસ્ત્રના આધારે સમાધાન થાય તે શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે. એવી તૈયારી ન હોય તો ય કોઈ પણ સમાધાન શાસ્ત્રસાપેક્ષ તો હોવું જ જોઈએ. શાસ્ત્ર મૂકીને સમાધાન કરવાનું મારાથી શક નથી.” આટલી ભૂમિકા બાંધી ગચ્છાધિપતિશ્રીએ સમાધાનના મુસદ્દાઓ વિશે પોતાનો પ્રતિભાવ આપ્યો ગચ્છાધિપતિશ્રીએ કહ્યું કે, “ભાદરવા સુદ પાંચમનું સંવત્સરી અંગે વિચારણા કરવી હોય તો તેમાં આખ સંઘની સર્વાનુમતિ જોઈએ. વળી અષાઢ - ફાગણ કાર્તિકની ત્રણ ચોમાસી સુદ ચૌદશને બદલે પૂનમે કરવું જોઈએ. વલી કામલીકાળ, ચાતુર્માસ પ્રારંભ - પુર્ણાહુતિ આદિ ફેરવવા પડે.”

ભાદરવા સુદ પાંચમની સંવત્સરી વિશે આટલી રજૂઆત કર્યા પછી ગચ્છાધિપતિશ્રીએ સ્પષ્ટ જણાવ્યું કે

“કલ્યાણક આદિ તિથિ અને પર્વતિથિઓની બાબતમાં સંવત ૧૯૯૨ પૂર્વે કરતા હતા, તેમ કરવાની વાતમાં હું સંમત થઈ શકું નહિ. અમારા વિ.સં. ૨૦૨૦ના પટ્ટક મુજબ પૂનમ - અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ હાલ અમે કરીએ છીએ, તેમાં ભલે અમે હાલ ફેરફાર ન કરીએ પણ એ સિવાય બીજું કશું અમારાથી થઈ શકે તેમ નથી.” આ રજૂઆત સાંભળ્યા પછી પંડિતજીએ કહ્યું કે, “બાર પર્વી અખંડ રાખવાની વાત તો દરેક મુસદ્દામાં પહેલી જોઈશે. એ વિના આ સમાધાન થઈ શકે જ નહિ. બાર પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ લખવી - બોલવી નહિ એટલું કરો.”

આ સાંભળી ગચ્છાધિપતિશ્રીએ કહ્યું કે, “એ શક્ય નથી. તેમ છતાં બાર પર્વતિથિ સિવાયની પણ કલ્યાણકાદિ સઘળી તિથિઓ ઔદયિક અને ક્ષયપૂર્વાના નિયમ પ્રમાણે જ આરાધવી એવું બધા નક્કી કરતા હોય તો લખવા - બોલવા બાબત વિચારીએ.”

આ મુદ્દા ઉપર વાત આવીને અટકી અને પહેલા દિવસની બેઠક પૂરી થઈ. બીજે દિવસે પંડિતજી બપોરે ત્રણ વાગ્યે શેઠશ્રી શ્રેણિકભાઈ કસ્તુભાઈને પોતાની સાથે લઈને આવ્યા હતા. તેમની ઉપસ્થિતિમાં બપોરે ત્રણ વાગ્યે બેઠક શરૂ થઈ. ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજે પહેલા શ્રેણિકભાઈને સંબોધીને કહ્યું કે, “આ પ્રશ્ને શાસ્ત્રાધારે વિચારણા કરી નિર્ણય કરવો એ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે, તમારા પિતાશ્રી કસ્તુરભાઈએ આ વિષયનો નિવેડો લાવવા પંચની નિમણૂક કરી સાચો નિર્ણય લાવી આપ્યો છે. જો તેઓએ મજબૂત રહી તેનો અમલ કર્યો હોત અને શ્રીસંઘ પાસે કરાવ્યો હોત તો આજે આ પ્રશ્ન ઊભો ન હોત. ખેર ! જે થયું તે ખરું.”

શ્રેણિકભાઈએ ગચ્છાધિપતિશ્રીને કહ્યું કે, “સાહેબ ! આખો સમાજ સમાધાન ઝંખે છે. સમાજ એક થશે તો આપણે ખોબા જેટલા જૈનો પણ માથું ઊંચું રાખી શકીશું. શાસ્ત્ર પ્રમાણે થોડું આમતેમ પણ કાંઈક બાંધણોડ કરીને સરખું સમાધાન થાય તો સારું.”

શ્રેણિકભાઈની આ રજૂઆતના જવાબમાં આચાર્યશ્રી

રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજે જણાવ્યું કે, “તમારા બધાની ખૂબ ભાવના છે અને સકળ સંઘ એક યા બીજી રીતે સાચા માર્ગે આવતો હોય તો શાસ્ત્રસાપેક્ષપણે સમાધાન માટે વિચારવાની મારી ના નથી. બાકી કોઈ પણ વિચારણા શાસ્ત્રને બાજુએ રાખી મરજી મુજબ તો ન જ થાય.” હવે ગચ્છાધિપતિશ્રીએ ગઈ કાલની વાત આગળ ધપાવતા કહ્યું કે, “ભાદરવા સુદ ચોથ ઔદયિકી આરાધના નક્કી કરવી હોય તો પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિએ છટ્ટની ક્ષયવૃદ્ધિવાળા પંચાંગનો આશરો લેવાની વાત વિચારવામાં વાંધો નથી. વળી ભાદરવા સુદ પાંચમની સંવત્સરી અંગે પણ ગઈ કાલે જે શરતો વિચારી હતી તે અંગે સર્વસંમત નિર્ણયો લઈ શકાય તો તે મુદ્દો પણ એ રીતે વિચારી શકાય.”

આ પછી મુનિશ્રી હેમભૂષણવિજયજીએ કહ્યું કે, “બાર પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ લખવી બોલવી નહિ એવી વાત અમે સ્વીકારીએ તો તેની સામે કલ્યાણકાદિ અન્ય સઘળી આરાધ્ય તિથિઓની આરાધના તે તે ઉદિત તિથિએ કરવાનું એક તિથિ પક્ષ સ્વીકારે તો તે ન્યાયયુક્ત ગણાશે અને ઉભયપક્ષે બાંધણોડની સમતુલા એથી જળવાશે.”

આ સાંભળી પંડિતજીએ સ્પષ્ટ કહી દીધું કે, “અમારો પક્ષ તે સ્વીકારવા તૈયાર થાય તેમ નથી.” વાતને વણસી જતી જોઈ શ્રેણિકભાઈએ ગચ્છાધિપતિશ્રીને વિનંતી કરી કે, “સાહેબ ! આપ કંઈક રસ્તો કાઢો અને આ વાત સ્વીકારી લો.”

આ સાંભળી વિચાર કરીને ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજે કહ્યું કે, “સકળ શ્રી સંઘનું સમાધાન થાય છે તે ખાતર પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિને બદલે પૂર્વની અપર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ લખવા બોલવાનું સ્વીકારીએ પણ અમે અમારી શાસ્ત્રીય માન્યતા પ્રમાણે કલ્યાણકાદિ અન્ય સઘળી આરાધ્ય તિથિઓની આરાધના કરીશું. વળી અમારા પંચાંગમાં આ નવો પટ્ટક જે બને તે ઉપર મુકીશું અને નીચે એવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરીશું કે ચાલુ

વર્ષમાં સંઘમાન્ય પંચાંગમાં અમુક અમુક તિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ છે, પરંતુ ઉપરોક્ત પટ્ટકના આધારે અમે અમુક અમુક તિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિ દર્શાવી છે. આ વાત મંજૂર હોય તો લખવા બોલવાનો ફેરફાર કરવાની વાત અમે સ્વીકારીએ.” આ રીતે ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજે “બાર પર્વતિથિની ક્ષયવૃદ્ધિ લખવી નહિ બોલવી નહિ”ની વાતનો સશરત સ્વીકાર્ય કર્યો, એટલે આખી મંત્રણા હવે કલ્યાણકના મુદ્દે આવીને અટકી હતી. પંડિતજીનો આગ્રહ એવો હતો કે કલ્યાણકોની બાબતમાં વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨ પહેલા જેમ આરાધના થતી હતી તેમ જ હવે કરવા સંમત થવું. રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ કલ્યાણકાદિ અન્ય સઘળી આરાધ્ય તિથિઓની આરાધના શાસ્ત્રીય રીતે કરવા બાબતમાં મક્કમ હતા. આ જોઈ સમસ્યાનો ઉકેલ લાવવા મુનિશ્રી હેમભૂષણવિજયજીએ ચાર વિકલ્પો સૂચવ્યા, જે નીચે મુજબ હતા :

(૧) હાલ સંવત્સરી પૂરતું જ સમાધાન કરવું. સંઘમાન્ય પંચાંગમાં જ્યારે ભાદરવા સુદ પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે ત્યારે અન્ય પંચાંગનો આશરો લઈ છઠ્ઠી ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી અને ઉદિત ચોથે સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરવી.

(૨) સંવત્સરી, ચોમાસી, પક્ષી અને બાર પર્વતિથિ પૂરતી સમાધાનની મર્યાદા રાખી કલ્યાણકાદિ આરાધ્ય તિથિઓ અંગેની વાતને તેમાંથી હાલ બાકાત રાખવી અને તે અંગેની વિચારણા ભવિષ્ય ઉપર છોડવી.

(૩) અગર તો અત્યારે જ નક્કી કરી લેવું કે કલ્યાણકાદિની આરાધના સૌ પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે કરે.

(૪) કલ્યાણકાદિ સઘળી આરાધ્ય તિથિઓની આરાધના માટે બંને પક્ષમાંથી એક એક સુવિહિત ગીતાર્થ મહાત્માની સમિતિ નીમવી અને જે નિર્ણય આવે તે માન્ય રાખવો.

મફતલાલ પંડિતજી આ ચારમાંથી એક પણ વિકલ્પ સ્વીકારવા તૈયાર ન થયા. તેમનો આગ્રહ એવો હતો કે

સમાધાન સમગ્રતયા જ થવું જોઈએ. પછી તેમાં એક પણ વાત બાકી ન રહેવી જોઈએ.” આ મુદ્દે વાત અટકી ગઈ અને બીજા દિવસની મિટિંગ પૂરી થઈ ગઈ. બીજા દિવસની સાંજે તિથિવિવાદના સુખદ સમાધાનની સંભાવના ઉજ્જવળ જણાતી હતી, કારણ કે એક તિથિ વર્ગ ભાદરવા સુદ ઉદિત ચોથે સંવત્સરી કરવા સંમત થતો હતો અને બે તિથિ પક્ષ “બાર પર્વતિથિના ક્ષયવૃદ્ધિ લખવી બોલવી નહિ” એ બાબતમાં સંમત થતો હતો. હવે સવાલ માત્ર કલ્યાણકનો રહ્યો હતો, જે અગાઉના બે મુદ્દાઓની અપેક્ષાએ એટલો વિકટ નહોતો. વળી બે તિથિ પક્ષે કલ્યાણકાદિ માટે પણ વિકલ્પો સૂચવ્યા હતા. જો કે પંડિતજીએ ત્રીજે દિવસે સવારે ૧૧ વાગ્યે આવી સમાધાનની વાતમાં ઠંડું પાણી રેડતાં કહી દીધું કે, “કલ્યાણક સૌ પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે કરે અને પંચાંગમાં ઉપર બધું લખાય એ વાત અમારા પક્ષે સ્વીકૃત થઈ શકે તેમ નથી. તેઓ તો મેં જે મુસદ્દા આપને બતાવ્યા તે અક્ષરશઃ આપને મંજૂર હોય તો જ સમાધાન કરવા માંગે છે. હું જાણું છું કે આપને તે મંજૂર રહે તેમ નથી એટલે હવે હું સમાધાન અંગેની વાતમાં આગળ વધવા માંગતો નથી.”

આ તબક્કે મુનિશ્રી હેમભૂષણવિજયજીએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું કે “પાંચમની સંવત્સરી કરવાની બાબતમાં ગઈ કાલે તમારા ગયા પછી ઘણા શાસ્ત્રપાઠો જોયા પછી પૂજ્ય ગચ્છાધિપતિશ્રી એ નિર્ણય ઉપર આવ્યા છે કે શ્રી કાલિકાચાર્ય ભગવંતે પાંચમની ચોથ પ્રવર્તાવ્યા બાદ આજે લગભગ બે હજાર વર્ષ બાદ હવે પાંચમની સંવત્સરીની વિચારણા કરવી પણ યોગ્ય નથી. એટલે હવે કદાપિ સમાધાનની વાત પુનઃ શરૂ થાય તો તે વખતે પાંચમ અંગેની વિચારણા હવે બંધ સમજવી.”

આ રીતે ઐતિહાસિક તિથિવિવાદનું સમાધાન હાથવેંતમાં આવી હાથતાળી આપી ગયું પણ આખા પ્રકરણનો મોટો ફાયદો એ થયો કે આ મુદ્દે ભવિષ્યમાં સમાધાન સાધવા માટેની એક ભૂમિકા તૈયાર થઈ ગઈ.

સમાધાનની આશાઓ પુનર્જીવિત થઈ

એક પક્ષે ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ અને તેમના શિષ્યો અને બીજે પક્ષે શ્રેણિકભાઈ કસ્તુરભાઈ અને મફતલાલ પંડિતજી વચ્ચે વિક્રમ સંવત ૨૦૪૧ના અષાઠ વદ ૧૧, ૧૨, ૧૩ (તા. ૧૩-૧૪-૧૫ જુલાઈ ૧૯૮૫) ના ત્રણ દિવસ દરમિયાન ચાલેલી તિથિસમાધાન વિશેની મંત્રણાઓ લગભગ પડી ભાંગી હતી, પણ ચોથે દિવસે મફતલાલ પંડિતજીએ આવીને રજૂઆત કરી કે, “હું આજે સમાધાનની વાત ઊભી રાખવાનું કહેવા આવ્યો છું. આટલી વાત પૂજ્ય ગચ્છાધિપતિશ્રીને જરૂર જણાવી દેજો.”

આ સાંભળી મુનિશ્રી હેમભૂષણવિજયજીએ કહ્યું કે, “ગઈ કાલે તો પૂજ્યશ્રીએ આ પ્રકરણ માટે તમે ના કહ્યા પછી “સર્વ મંગલ” ફરમાવી દીધું છે, તો પણ અમે તો જે જે વાતો કરી છે તે તે વાતો તે રીતે વિચારવા પૂજ્યશ્રી ના કહેશે તેવું હું માનતો નથી. બીજું પાંચમની વાત હવે વિચારવાની રહેતી નથી, કારણ કે તે અશક્ય છે. છઠ્ઠી ક્ષયવૃદ્ધિવાળી વાત અંગે જ હવે વિચારણા કરવાની રહે છે.”

પંડિતજીની રજૂઆત એવી હતી કે, “પાંચમની સંવત્સરીવાળી ફોર્મ્યુલા સહેલાઈથી સ્વીકૃત બને તેમ છે. છઠ્ઠી ક્ષયવૃદ્ધિવાળી વાતમાં જરા વધુ મહેનત પડે તેમ છે. “જો કે તેમનો દાવો એવો હતો કે, “બંને મુસદ્દામાં સાગરજી મહારાજના સમુદાયના ગચ્છાધિપતિશ્રી દેવેન્દ્રસાગરજીની સહી મળી ગઈ છે. વળી પોતાના સમુદાયના અન્ય સાધુઓની સહી લાવવાની જવાબદારી દેવેન્દ્રસાગરજીએ લીધી છે.” આ સાંભળી મુનિશ્રી હેમભૂષણવિજયજીએ કહ્યું કે, “છઠ્ઠી ક્ષયવૃદ્ધિવાળી વાત ભલે મુશ્કેલ લાગે, પણ હવે તેના માટે જ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પાંચમ માટે તો હવે વિચારવાનું પણ રહેતું નથી.” આ ચર્ચા મફતલાલ પંડિતજી અને મુનિશ્રી હેમભૂષણવિજયજી વચ્ચે થઈ ત્યારે મુંબઈના સુશ્રાવક કાંતિલાલ ચુનીલાલ ત્યાં હાજર હતા. ચર્ચા થઈ ગયા

પછી ત્રણેય જણા ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ પાસે ગયા અને થયેલી ચર્ચાનો સાર તેમને કહ્યો. ત્યાર બાદ પંડિતજી વિદાય થયા. આ દિવસે પંડિતજી ગયા તે પછી સવા મહિના સુધી તેઓ પાછા ગચ્છાધિપતિશ્રીને મળવા ન આવ્યા અને તેમના તરફથી કોઈ સમાચાર પણ ન આવ્યા. બહારથી સમાચાર એવા આવ્યા કે પંડિતજી પાંચમની સંવત્સરીનો મુસદ્દો અને છઠ્ઠી ક્ષયવૃદ્ધિનો મુસદ્દો એમ બંને ઉપર વિવિધ પક્ષના આચાર્યોની સહીઓ ભેગી કરી રહ્યા છે. આ વચગાળાના સમયમાં મુંબઈમાં એવી હવા ફેલાઈ ગઈ કે સંવત્સરી, બાર પર્વતિથિ અને કલ્યાણક બાબતમાં એકમતિ સધાઈ ગઈ છે, સમાધાન હાથવેંતમાં છે. ફક્ત તે અંગેના લખાણમાં એકાદ બે શબ્દના ફેરફારને કારણે જ વાત અટકી છે. આ વાત આવી એટલે મુંબઈમાં રહેતા બે તિથિ પક્ષના કેટલાક અગ્રણી શ્રાવકો અમદાવાદ આવ્યા અને પંડિતજીને મળ્યા. તેઓ પંડિતજીને સાથે લઈ ફરી ગચ્છાધિપતિશ્રી પાસે તા. ૨૩ ઓગસ્ટ ૧૯૮૫ના દિવસે આવ્યા. ફરી પંડિતજી અને ગચ્છાધિપતિશ્રી વચ્ચે ચર્ચાનો દોર આગળ ચાલ્યો. આ ચર્ચાને અંતે એવું નક્કી થયું કે સંવત્સરી અને બાર તિથિ લખવા - બોલવા અંગે એકમતિ સધાઈ છે તો કલ્યાણક સૌ પોતપોતાની માન્યતા અનુસાર કરે એ વાત એક તિથિ પક્ષના આચાર્યોને સમજાવવા પંડિતજી પ્રયત્ન કરે. એ માટે પંડિતજીને પંદર દિવસનો ટાઈમ આપવામાં આવ્યો પણ ફક્ત ચાર જ દિવસ પછી તા. ૨૭ ઓગસ્ટ ૧૯૮૫ના પંડિતજીનો ફોન બે તિથિના અગ્રણી રમણલાલ વજેચંદને ત્યાં આવ્યો. પંડિતજીના કહેવાથી રમણલાલ વજેચંદ, કાંતિલાલ ચુનીલાલ અને પંડિતજી સવારે અગિયાર વાગ્યે ભેગા થયા. પંડિતજીએ કહ્યું કે, “કલ્યાણક તમે તમારી માન્યતા પ્રમાણે કરો, અમે અમારી માન્યતા પ્રમાણે કરીએ.” આ સાંભળી કાંતિલાલ ચુનીલાલે કહ્યું કે, “આપણે જે મુદ્દાઓ નક્કી થયા છે તેના આધારે અમે નવું લખાણ તૈયાર કરી

આપીએ તમે તેમાં સુધારાવધારા સૂચવજો. તે અંગે વિચાર કરીશું” આટલું નક્કી કરી તેઓ છૂટા પડ્યા. પંડિતજીથી છૂટા પડ્યા પછી કાંતિલાલ ચુનીલાલ ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ પાસે ગયા અને તેમને બધી વાત કરી. ગચ્છાધિપતિશ્રીને કલ્યાણક અંગે પંડિતજીની કબૂલાતમાં વિશ્વાસ તો ન બેઠો, તેમ છતાં નક્કી થયા પ્રમાણે લખાણ તૈયાર કરાવડાવી કાંતિલાલને આપ્યું. કાંતિલાલ આ લખાણ લઈ રમણલાલ વજેચંદને ત્યાં ગયા અને તે જ દિવસે સાંજે પંડિતજીને બોલાવી તેમને લખાણ વંચાવ્યું. પંડિતજીએ તેમાં કેટલાક સુધારા સૂચવ્યા. તેમાં “કલ્યાણકો સૌ પોતપોતાની રીતે કરે” એવી કલમમાં પંડિતજીએ કોઈ સુધારો તે વખતે સૂચવ્યો ન હતો. બે તિથિ વર્ગો તેનો અર્થ એવો કર્યો કે આ બાબતમાં પંડિતજીને એક તિથિ વર્ગના આચાર્યોની સંમતિ મળી ગઈ છે. પંડિતજીએ જે સુધારા સૂચવ્યા હતા તે પૈકી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજને જેટલા યોગ્ય લાગ્યા તેટલા કરી એક નવું લખાણ તૈયાર કર્યું, જે નીચે મુજબ હતું.

સકળ શ્રી શ્રમણ સંઘે સર્વાનુમતે કરેલ

તિથિ સમાધાન પટ્ટક

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ સંઘમાં તિથિપ્રશ્ને હાલ બે માન્યતાઓ પ્રવર્તે છે.

એક વર્ગ - શ્રી સંઘમાન્ય (હાલ-જન્મભૂમિ) પંચાંગમાં આવતી બીજ, પાંચમ, આઠમ, અગીયારસ અને ચૌદસની ક્ષયવૃદ્ધિમાં અનુક્રમે એકમ, ચોથ, સાતમ, દશમ અને તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરે છે. પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિમાં પણ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરે છે અને ભા.સુ. પ ની ક્ષયવૃદ્ધિમાં ત્રીજની ક્ષયવૃદ્ધિ કરે છે.

બીજો વર્ગ - શ્રી સંઘમાન્ય (હાલ-જન્મભૂમિ) પંચાંગમાં આવતી સઘળી પર્વાપર્વ તિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિને યથાવત્ માન્ય રાખીને ‘ઉદયમ્મિ’ અને ‘ક્ષયેપૂર્વા’ના નિયમ અનુસાર તિથિદિન અને આરાધના દિન નક્કી કરે છે.

ઉપરોક્ત બે ભિન્ન માન્યતાઓના કારણે પ્રસંગવશાત્ આરાધનાના દિવસોમાં ભિન્નતા આવે છે. એ ભિન્નતા દૂર કરીને શ્રી સંઘની આરાધનાદિનની એક્યતા કરવા ઉભય પક્ષ પોતપોતાની માન્યતાઓ ઉભી રાખીને નીચે મુજબ

પટ્ટક કરી તે પ્રમાણે આચરવાનું સર્વાનુમતે નક્કી કરે છે.

૧) શ્રી સંઘમાન્ય (હાલ-જન્મભૂમિ) પંચાંગની ભા.સુ. ૪ના શ્રી સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરવી. પરંતુ તેમાં જ્યારે જ્યારે ભા. સુ. પની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે ત્યારે ત્યારે અન્ય પંચાંગનો આશ્રય લઈને ભા.સુ. ૬ની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી અને કદાચ એવું પંચાંગ ન મળે તોય ભા.સુ. ૬ની ક્ષયવૃદ્ધિ કબૂલ રાખવી.

૨) બીજ, પાંચમ, આઠમ, અગીયારસ અને ચૌદસની ક્ષયવૃદ્ધિએ અનુક્રમે એકમ, ચોથ, સાતમ, દશમ અને તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરી તે પ્રમાણે લખવી.

પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ પણ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરી તે પ્રમાણે લખવી.

૩) આ સિવાય કલ્યાણકો તેમજ કોઈને કોઈ નિમિત્તને પામીને આરાધ્ય બનતી અન્ય સઘળી તિથિઓ અંગે ઉભય પક્ષ શાસ્ત્ર અને સુવિહિત પરંપરાનુસારે એકમતિ ન સાધે ત્યાં સુધી કલ્યાણક આદિ તે તે તિથિઓની આરાધના પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે કરે.

તા.ક. : આ પટ્ટકનો અમલ વિ.સં. ૨૦૪૨ના કા.સુ. ૧ ને બુધવાર તા. ૧૩-૧૧-૧૯૮૫થી શરૂ કરવાનો છે. આ પટ્ટકના અમલથી સકળ શ્રી સંઘમાં સંવત્સરી મહાપર્વ, ચોમાસી પર્વ, પાક્ષિક પર્વ અને તે સિવાયની બારપર્વી માંહેની પર્વતિથિઓની આરાધના એક સરખા દિવસે થાય છે.

આ પટ્ટકરૂપ આપવાદિક આચરણા ભવિષ્યમાં સકળ શ્રી શ્રમણ સંઘ આ વિષયનો શાસ્ત્ર અને સુવિહિત પરંપરાનુસારે સર્વસંમત નિર્ણય કરી શકે તેવું વાતાવરણ સર્જાય એ હેતુથી કરાતો હોઈ ભવિષ્યમાં સકળ શ્રી શ્રમણસંઘ એવો જે કાંઈ બીજો નિર્ણય કરે તેમાં આ પટ્ટક બંધનરૂપ થતો નથી.

આ લખાણમાં પંડિતજીને નીચે મુજબના વાંધાઓ ઊભા રહેતા હતા :

(૧) શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ સંઘને બદલે શ્રી જૈન સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક દેવસૂર તપાગચ્છ સંઘ એ રીતે લખવું, એટલે કે એમાં દેવસૂર શબ્દ ઉમેરવો.

(૨) એક તિથિ પક્ષની જે માન્યતા રજૂ કરી તે

બરાબર છે પરંતુ બે તિથિ પક્ષની માન્યતામાંથી “ઉદયમ્મિ અને ક્ષયેપૂર્વાના આધારે” એટલા શબ્દો કાઢી નાખવા.

(૩) “પંચાંગની ઉદયાત્ ભાદરવા સુદ ચોથના સંવત્સરી મહાપર્વની આરાધના કરવી” એમાંથી ઉદયાત્ શબ્દ કાઢી નાંખવો તેને બદલે “ભાદરવા સુદ ચોથની સંવત્સરી કરવી” એમ લખવું.

(૪) “શાસ્ત્ર અને શાસ્ત્રમાન્ય પ્રાચીન પરંપરાનુસારે” લખ્યું છે તેમાંથી “શાસ્ત્રમાન્ય પ્રાચીન” એ શબ્દો કાઢી નાંખી અને ફક્ત શાસ્ત્ર અને પરંપરાનુસારે એમ લખવું. આટલા શાબ્દિક વાંધાઓ સિવાય આખું લખાણ એક તિથિ અને બે તિથિ એ બંને વર્ગને માન્ય છે, એવું ચિત્ર પંડિતજીની વાતચીત ઉપરથી ઉપસતું હતું. પંડિતજીએ લખાણમાં જે ચાર વાંધાઓ સૂચવ્યા હતા તેનો કોઈ ઉકેલ શોધી અંતિમ સર્વમાન્ય લખાણ તૈયાર કરવા રાત્રે શેઠશ્રી રમણલાલ વજેચંદને ત્યાં મળવાનું નક્કી હતું. ત્યાં જ પંડિતજીનો ફોન આવ્યો કે આચાર્ય દેવેન્દ્રસાગરજીએ પણ કાંઈક લખાણ તૈયાર કર્યું છે અને મને ત્યાં બોલાવે છે. પંડિતજી ગયા અને લખાણને બદલે એક બીજો પટ્ટક જ લઈને આવ્યા. આ પટ્ટક એવો હતો કે બે તિથિ વર્ગને સ્વીકાર્ય જ ન થાય. આ રીતે આટલી મહેનત કરીને લગભગ સર્વસંમત જે લખાણ કરવામાં આવ્યું હતું તે નકામું થઈ ગયું અને લગભગ અંતિમ તબક્કામાં પહોંચેલી સમાધાનની વાટાઘાટો પત્તાંના મહેલની જેમ તૂટી પડી. તેમ છતાં ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજને આ લખાણ બતાવવામાં આવ્યું ત્યારે તેમણે વાંચીને કહ્યું કે, “આવું બોલું કંઈ આપણાથી થઈ શકે નહિ.”

આ લખાણ રજૂ કર્યા પછી ઘણા દિવસ સુધી પંડિતજી દેખાયા નહિ. ત્યાર બાદ તા. ૧૪ સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૫ના રોજ એકાએક પંડિતજી, રમણલાલ વજેચંદ અને કાંતિલાલ ચુનીલાલ ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ પાસે આવ્યા. એ વખતે દ્વિતીય શ્રાવણ વદ અમાસ હતી અને પર્યુષણ ચાલી રહ્યા હતા. પંડિતજીએ ગચ્છાધિપતિને ફરી વિનંતી કરી કે, “કલ્યાણક માટે કોઈ માર્ગ કાઢી આપો. ભગવાન મહાવીરના પાંચ

કલ્યાણક, પોષ દસમી, ભોયણીજીની વર્ષગાંઠ વગેરે વગેરે મુખ્ય આરાધનાઓ તમે અમારા પ્રમાણે કરો. બાકી બીજા બધાં કલ્યાણક તમે તમારી રીતે, અમે અમારી રીતે કરીએ. આ સાંભળી ગચ્છાધિપતિશ્રીએ મક્કમતાથી કહ્યું કે, “એ શક્ય નથી. તમે એક વખત કબૂલ કર્યું કે કલ્યાણકાદિ ઉભય પક્ષ પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે કરે. એ નક્કી કર્યા પછી લખાણ તૈયાર કર્યું. તેમાં સુધારાવધારા તમે સૂચવ્યા તે શક્ય તેટલા કરી આપ્યા અને હવે પાછા વાત ફેરવો છો. આ વાત તમારા જેવા માટે બરાબર નથી.”

આ વાતચીત ઉપરથી ખ્યાલ આવી ગયો કે હવે સમાધાનની આશા નહિવત્ છે. ત્યાં જ ભાદરવા સુદ ત્રીજે બે તિથિના અગ્રણી રમણલાલ વજેચંદને શ્રેણિકભાઈએ અમદાવાદમાં લાલભાઈના વંડે મળવા બોલાવ્યા. રમણલાલ વજેચંદ પોતાની સાથે કાંતિલાલ ચુનીલાલને લઈ શ્રેણિકભાઈને મળવા ગયા. શ્રેણિકભાઈએ કહ્યું કે, “મફતલાલ પંડિતજી ચૌદ આચાર્યોની સહી તેમના લખાણ ઉપર લઈ આવ્યા છે. અને એ પટ્ટક બહાર પાડવા માંગે છે. મેં તેમને કહ્યું કે આમાં પૂજ્ય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજની સહી નથી તેથી આ રીતે પટ્ટક બહાર પાડવો મને પસંદ નથી. મારી ઈચ્છા એવી છે કે પૂજ્ય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ તરફથી જે લખાણ તૈયાર થયું છે તેમાં પહેલી જ એમની સહી આપે અને પછી બાકીના આ ૧૪ આચાર્ય ભગવંતોની સહી આવે અને એ રીતે તેમના તરફથી જ તૈયાર થયેલો એ પટ્ટક હું બહાર પાડું. હવે જો બાકીના ચૌદેય આચાર્યો “કલ્યાણક આદિ સૌ પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે કરે” એ કલમના આધારે “અમે કલ્યાણક આદિ તિથિઓની આરાધના સંવત ૧૯૮૨ પહેલા કરતા હતા તેમ કરીશું” એવો એક બીજો પટ્ટક તૈયાર કરી મને બહાર પાડવાનું કહે તો એ પટ્ટક પણ હું બહાર પાડું. આ કામ હું ત્યારે જ કરું જ્યારે પૂજ્ય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ તેનો જાહેરમાં વિરોધ કરવાના ન હોય.” આ સાંભળી કાંતિલાલ ચુનીલાલે કહ્યું કે, “પૂજ્ય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજને હું જે રીતે જાણું છું તે મુજબ તેઓ આપે કહેલી વાતમાં સોએ

સો ટકા સંમત થઈ જશે તેવી મને ખાતરી છે, તેમ છતાં તેમને પૂછીને હું આનો જવાબ આપને આપીશ. ત્યાર બાદ શ્રેણિકભાઈએ કહ્યું કે, “તમે જે લખાણ આપ્યું છે, તેમાં બે ત્રણ શબ્દો માટે જરા આમતેમ કરવાનું છે અને તે તમે મારી હાજરીમાં પંડિતજી સાથે બેસીને કરી આપો એટલે આપણું કામ પુરું થઈ જાય. એ પણ તમે પૂજ્યશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજને પૂછીને જ તેમની મંજૂરી મેળવીને જ કરજો.”

આમ કહી શ્રેણિકભાઈએ તે જ વખતે બાજુના કમરામાં બેઠેલા મફતલાલ પંડિતજીને બોલાવ્યા અને ચર્ચાનો દોર આગળ ચાલ્યો. પંડિતજીએ લખાણમાં પોતાને જે વાંધા હતા તેની ફરી રજૂઆત કરી. એ બાબતમાં ચર્ચા ચાલી અને કાંતિલાલ ચુનીલાલે બધી બાબતમાં ગચ્છાધિપતિશ્રીનો અભિપ્રાય મેળવ્યા પછી જવાબ આપવાનું કહ્યું. આ રીતે શ્રેણિકભાઈ સાથેની મુલાકાત પૂરી થઈ.

શ્રી કાંતિલાલ ચુનીલાલે ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજને મળીને બધી વાતો જણાવી. તેના જવાબમાં રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજે પંડિતજીના ત્રણેય વાંધાઓનો નીચે પ્રમાણે ઉકેલ સૂચવ્યો :

(ક) “શ્રી શ્વે.મૂ. તપાગચ્છ સંઘ” અથવા તો “શ્રી શ્વે.મૂ. દેવસૂર તપાગચ્છ એમ લખવાને બદલે “આપણા સંઘમાં” એમ લખવું પણ પછી આ પટ્ટક શ્રી તપાગચ્છ સંઘનો છે એવો ખ્યાલ લખાણમાં ક્યાંક આવે તેમ કરવું.

(ખ) આ પટ્ટક બહાર પડી ગયા પછી બાકીના ચૌદ આચાર્યો ભેગા મળી કલ્યાણક અંગે જે કાંઈ જાહેરાત કરે તેનો આપણે વિરોધ કરવાનું કોઈ કારણ નથી.

(ગ) માન્યતા પણ પટ્ટકમાં ન મુકવી એ બહુ ગંભીર વાત છે. માન્યતા એ તો પટ્ટકનો પ્રાણ છે. આપણે સાચું પણ સંયોગવશ છોડી રહ્યા છીએ એ સ્પષ્ટ કરવાની તક આપણને માન્યતા રજૂ કરવાથી જ મળે છે. એ માન્યતા લખવાની તક પણ ન અપાય તો આપણને ભારે અન્યાય થયો ગણાય. આમ છતાં આપણે આટલા નિમિત્ત ખાતર સમાધાન તોડી પાડવું નથી માટે માન્યતા લખવાનો આગ્રહ પણ જતો કરીશું. બે દિવસ પછી રમણલાલ વજ્રચંદ અને કાંતિલાલ ચુનીલાલ શેઠશ્રી

શ્રેણિકભાઈને મળ્યા અને ત્રણેય બાબતો અંગે ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજનો ખુલાસો જણાવ્યો. આ ખુલાસો જાણી સંતુષ્ટ થતાં શ્રેણિકભાઈએ કહ્યું કે, “ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ સાહેબ તરફથી તો આ રીતે ત્રણેય વાતનો ઉકેલ આવી જાય છે. હવે હું આ તરફ પ્રયત્ન કરું છું. તેમાં જો કાંઈ પતે એવું હશે અને તમારી જરૂર પડશે તો તમને બોલાવીશ. ન બોલાવું તો સમજજો કે પતે એવું નથી.”

આ વાત થયા પછી બે દિવસમાં શેઠશ્રી શ્રેણિકભાઈ તરફથી કોઈ સંદેશો આવ્યો નહિ એટલે બે તિથિ પક્ષને એ વાત નક્કી જણાઈ ગઈ કે તેમને કાંઈ સફળતા મળી નથી.

ત્યાર બાદ વિક્રમ સંવત ૨૦૪૨ ના પોષ સુદ ૧૨, બુધવાર તા. ૨૨ જાન્યુઆરી ૧૯૮૬ના દિવસે એકાએક અમદાવાદથી પ્રગટ થતા ગુજરાત સમાચાર દૈનિકમાં બાર આચાર્ય ભગવંતોની સહીથી એક પટ્ટક બહાર પાડી દેવામાં આવ્યો. જો કે તેની અંદરના લખાણમાં ચૌદ આચાર્યોની સહીઓ મળ્યાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. આ પટ્ટકનું લખાણ અગાઉ મફતલાલ પંડિતજીએ ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજને વંચાવ્યું હતું તે મુજબ જ હતું, પણ તેમાં નવાંગી ગુરુપૂજન, ચોમાસામાં શત્રુંજયની યાત્રા, સંતિકરં અને ગ્રહણ વખતે દેરાસરો બંધ રાખવાની પ્રણાલિકા વિશેની ચાર કલમો ઉમેરવામાં આવી હતી, જે રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજને તદ્દન અમાન્ય હતી. આ પટ્ટકની સૌથી મોટી વિશેષતા એ હતી કે તેમાં બે તિથિ પક્ષના છ આચાર્યોની પણ સહી હતી, જેઓ ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજથી છૂટા પડી એક તિથિ પક્ષ સાથે જોડાઈ ગયા હતા.

આ રીતે છેક કિનારા સુધી આવી ગયેલી સમાધાનની નૈયાને ડૂબાડી દેવાનું કાર્ય પંડિતજીએ પોતાની બુદ્ધિથી કર્યું કે કોઈના દોરીસંચારથી એ આજે પણ એક કોયડો છે. અહીં એક વાતની નોંધ લેવી જોઈએ કે પંડિતજી જો પોતે કરેલી વાતને સાચા હૃદયથી વખગી રહ્યા હોત તો કદાચ તિથિસમાધાનનું છેક કિનારે આવેલું જહાજ હેમખેમ પાર ઉતરી ગયું હોત અને એવા સંયોગોમાં શ્રી સંઘનો વર્તમાન ઇતિહાસ જુદા જ અક્ષરે લખાયો હોત.

તિથિવિવાદમાં સમાધાનની આશા

હજી અમર છે

વિક્રમ સંવત ૨૦૪૧ માં એક તિથિ પક્ષ તરફથી મફતલાલ પંડિતજી અને બે તિથિ પક્ષ તરફથી ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ વચ્ચે ચાલેલી સમાધાનની વાટાઘાટો ભલે પડી ભાંગી પણ તેનું વિધેયાત્મક પાસું એ હતું કે તિથિવિવાદના ઇતિહાસમાં પહેલી વખત બંને પક્ષ સમાધાનની આટલી નજીક આવ્યા હતા. તેમની વાટાઘાટો જ્યાંથી પડી ભાંગી ત્યાંથી આજે પણ યોગ્ય વ્યક્તિઓ દ્વારા સાંધવામાં આવે તો સમાધાન થઈ શકે છે. આજે ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ હયાત નથી, પણ તેઓ જે શરતોએ સમાધાન કરવા તૈયાર થયા હતા એ શરતોના આધારે કોઈ મંત્રણાઓ થતી હોય તો તેમના શિષ્યો આજે પણ વિચાર કરવા અને કોઈ ઉપાય શોધવા તૈયાર છે.

સંવત ૨૦૪૧માં સમાધાન માટે જે વાટાઘાટો થઈ તેનાથી નીચેના ફાયદાઓ થયા :

(૧) ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજે સહજતાથી જણાવ્યું કે શ્રી સંઘની આરાધનાદિનેની ઐક્યતા કરવા બંને પક્ષ પોતપોતાની માન્યતાઓ ઊભી રાખીને આચરણમાં ફેરફાર કરી શકે છે.

(૨) ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજ બીજ, પાંચમ, આઠમ, અગિયારમ અને ચૌદસની ક્ષયવૃદ્ધિએ અનુક્રમે એકમ, ચોથ, સાતમ, દસમ અને તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ લખવા તૈયાર થયા. તેવી જ રીતે તેઓ પૂનમ - અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ પણ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ લખવા સંમત થયા.

(૩) સાગરજી મહારાજના સમુદાયે ઇતિહાસમાં પહેલી વખત ભાદરવા સુદ પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિએ છટ્ટની

ક્ષયવૃદ્ધિ કરવાપૂર્વક ભાદરવા સુદ ચોથની જ સંવત્સરી કરવાની બાબતમાં સૈદ્ધાંતક સંમતિ મફતલાલ પંડિતજીના કથન પ્રમાણે આપી.

(૪) જો આ પટ્ટકનો અમલ થયો હોત તો સકળ શ્રી સંઘમાં સંવત્સરી મહાપર્વ, ચોમાસી પર્વ, પાસિક પર્વ અને તે સિવાયની બાર પર્વતિથિઓની આરાધના એક સરખા દિવસે કરી શકાત.

(૫) કલ્યાણકાઠિં તિથિઓના મતભેદનો પણ ભવિષ્યમાં સર્વસંમત ઉકેલ આવે તેવો વિકલ્પ ખુલ્લો જ રખાયો હતો.

જો એક તિથિ પક્ષે સ્વ. ગચ્છાધિપતિશ્રી રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજે કબૂલ રાખેલા પટ્ટકમાં તેમને જરૂરી લાગે તે સુધારાઓ કરાવ્યા પછી તે પટ્ટક કબૂલ રાખ્યો હોત તો કદાચ એ પ્રશ્નનો ત્યારે જ નિવેડો આવી ગયો હોત. તેના બદલે તેમણે બે તિથિના છ આચાર્યોને પોતાના પક્ષમાં લઈ બાર આચાર્યોની સહી સાથે જે પટ્ટક બહાર પાડ્યો તે નીચે મુજબ હતો :

સંવત ૨૦૪૨માં ઘડાયેલ

તિથિ સમાધાન તથા સંઘ આચરણ પટ્ટક

આપણા શ્રીસંઘમાં વર્તમાનમાં પ્રવર્તતા તિથિ મતભેદ દૂર કરી સકલ સઘના ઐક્ય માટેનો નીચેનો નિર્ણય પટ્ટકરૂપે રજૂ કરીએ છીએ.

આજ સુધી એક તિથિ પક્ષે અને બે તિથિ પક્ષે પોતપોતાની આરાધના શાસ્ત્ર અને પરંપરાને સાપેક્ષ રાખી કરેલી છે, પણ હવે શ્રીસંઘની ઐક્યતા ખાતર નીચે પ્રમાણે નક્કી કરે છે.

(૧) બીજ, પાંચમ, આઠમ, અગિયારમ, ચૌદશની

ક્ષયવૃદ્ધિ એ અનુક્રમે એકમ, ચોથ, સાતમ, દસમ અને તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરી તે પ્રમાણે બોલવી, લખવી, અને કરવી. પૂનમ અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરી તે પ્રમાણે બોલવી, લખવી કરવી અને આરાધવી, જે વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨ પહેલા સકળ સંઘ વિના મતભેદે કરતો હતો.

(૨) કલ્યાણક તિથિઓ વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨ પહેલા જે રીતે બોલાતી, લખાતી, કરાતી અને આજે એક તિથિ પક્ષ જે રીતે કરે છે તે રીતે ચૈત્ર સુદ ૧૪, માગસર વદ અગિયારસ અને મહા સુદ ૧૧ની વૃદ્ધિ આવે ત્યારે ચૈત્ર સુદ ૧૩ની વૃદ્ધિ, માગસર વદ ૧૦ની વૃદ્ધિ અને મહા સુદ ૧૦ની વૃદ્ધિ કરી ચૈત્ર સુદ બીજી તેરસે મહાવીર જન્મ કલ્યાણક અને માગસર વદ બીજી દસમે પાર્શ્વનાથ જન્મ કલ્યાણક (પોષ દસમ) તથા મહા સુદ બીજી દસમે મલ્લિનાથ ભગવાનની વર્ષગાંઠ કરવી. ચૈત્ર સુદ ૧૪નો ક્ષય આવે ત્યારે ટીપ્પણાંની ચૈત્ર સુદ તેરસે - ચૌદસ અને ટીપ્પણાંની બારસે મહાવીર કલ્યાણક કરવું. વિ.સં. ૧૯૯૨ પહેલાં જે રીતે ઉપરોક્ત કલ્યાણકોની આરાધના થતી હતી તે રીતે યથાવત્ કરવી.

(૩) ભાદરવા સુદ ૪ની સંવત્સરી કરવી. સંઘમાન્ય જન્મભૂમિ પંચાંગમાં જ્યારે જ્યારે ભાદરવા સુદ પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે ત્યારે બીજા પંચાંગનો આશરો લઈ ભાદરવા સુદ ૬ની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી. અને તેને અનુસરી સંવત્સરી કરવી. એવું પંચાંગ ન મળે તો સુદ ૬ની ક્ષયવૃદ્ધિ કબૂલ રાખવી.

(૪) આ મુજબ એકસરખું પંચાંગ બહાર પાડવું, જેમાં પોતાના ગુર્વાદિકની તિથિઓ સૌ સૌને લખવાની છૂટ રહેશે પરંતુ તિથિ અને પર્વોની વ્યવસ્થા બધાની એકસરખી રાખવાની રહેશે.

(૫) મહાવીર ભગવાનના પાંચ કલ્યાણક, પોષ દશમ, ભોયણી મલ્લિનાથની વર્ષગાંઠ વિ.જે મુખ્ય કલ્યાણકો આવે છે તે પંચાંગમાં વિ.સં.૧૯૯૨ પહેલાં જે રીતે દર્શાવતા તે રીતે દર્શાવવા. બીજા કલ્યાણકો માટે સૌ પોતપોતાની યથારૂચિ જણાવે, પણ તે પંચાંગમાં

નિર્દેશ ન કરવો. પંચાંગ એકસરખાં નિકળવાં જોઈએ.

(૬) આ પટ્ટકનો અમલ વિ.સં. ૨૦૪૨ કારતક સુદ-૧ને બુધવાર તા. ૧૩-૧-૮૫થી શરૂ કરવાનો છે.

આ પટ્ટકના અમલથી સકલ શ્રી સંઘમાં સંવત્સરી મહાપર્વ, ચોમાસી પર્વ, પાક્ષિક પર્વ અને કલ્યાણક તિથિઓની આરાધના એક સરખા દિવસે થાય છે. ટૂંકમાં બારપર્વી અખંડ રહેશે.

આ પટ્ટકરૂપ અપવાદિક આચરણ ભવિષ્યમાં સકળ શ્રમણ સંઘ શાસ્ત્ર અને પરંપરા અનુસારે સર્વસંમત નિર્ણય કરી તેવું વાતાવરણ સર્જાય તે હેતુથી કરાતો હોઈ ભવિષ્યમાં શ્રી શ્રમણ સંઘ એવો બીજો કોઈ નિર્ણય કરે તો તેમાં આ પટ્ટક બંધનરૂપ થતો નથી.

(૭) વર્તમાન દેશકાળને અનુસરી નવ અંગે ગુરુપૂજન નહિ કરાવવું.

(૮) શ્રી શત્રુંજય તીર્થપર ચોમાસામાં યાત્રા નહિ કરવાની વર્ષો જૂની ચાલી આવતી પૂર્વ પુરૂષોએ માન્ય કરેલી પ્રણાલિકાનો નિષેધ કરવો નહિ.

(૯) સંવત્સરી, ચોમાસી, પક્ષી પ્રતિક્રમણના અંતે સંતિકરમ્ બોલાય છે તે સકળ સંઘે બોલવાનું રાખવું.

(૧૦) ગ્રહણ વખતે જે દેરાસરો બંધ રખાય છે તે પ્રણાલિકા ચાલુ રાખવી.

(૧૧) ઉપર મુજબ નક્કી કરેલા પટ્ટકનો અમલ આ પટ્ટકમાં સહી કરનાર આચાર્ય ભગવંતો તથા તેમની આજ્ઞાને અનુસરનારને તેમ જ સકલ સંઘે કરવાનો છે.

(સહી : ૧-૧૨)

એક તિથિ પક્ષ અને બે તિથિ પક્ષના આગેવાન આચાર્ય ભગવંતો સાથે વિચારવિમર્શ કર્યા પછી અમને એમ લાગે છે કે ઉપરના પટ્ટકમાં જો નીચે મુજબ સુધારાઓ કરવામાં આવે તો આજે પણ તે સંઘમાન્ય બની શકે છે.

(૧) આ પટ્ટકનું મથાળું - સંવત ૨૦૪૨માં

ઘડાયેલ તિથિ સમાધાન તથા સંઘ આચરણા પટ્ટક - એવું રાખવાને બદલે માત્ર - સંવત ૨૦૪૨માં ઘડાયેલ તિથિ સમાધાન પટ્ટક - એટલું જ રાખવાની જરૂર હતી. તિથિ સિવાયના અન્ય વિવાદસ્પદ મુદ્દાઓ (નંબર ૭, ૮, ૯, ૧૦) સર્વમાન્ય થાય તેવા નથી, માટે તેમનો સમાવેશ આ પટ્ટકમાં ન કરવો. આ પટ્ટકનો વ્યાપ માત્ર તિથિવિવાદના સમાધાન પૂરતો જ મર્યાદિત રાખવો ઈષ્ટ છે.

(૨) પટ્ટકની પ્રસ્તાવનામાં જે લખવામાં આવ્યું છે કે, “આપણા શ્રી સંઘમાં વર્તમાનમાં પ્રવર્તતા તિથિ મતભેદ દૂર કરી સકલ સંઘના ઐક્ય માટેનો નીચેનો નિર્ણય પટ્ટક રૂપે રજૂ કરીએ છીએ.”

અહીં ‘ આપણો શ્રી સંઘ’ એટલે કયો સંઘ ? તેનું સ્પષ્ટી કરણ કરવા “શ્રી જૈન શ્લોકાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ શ્રી સંઘમાં” એવો શબ્દપ્રયોગ હોવો જોઈએ. વળી આ પટ્ટક દ્વારા જે સકળ સંઘનું ઐક્ય અભિપ્રેત છે, તે ત્યારે જ શક્ય બને જ્યારે તપાગચ્છના તમામ સમુદાયોજા વડીલ આચાર્ય ભગવંતોની તેમાં સહી હોય. આ પ્રકારની સર્વાનુમતિ વગર “સકલ સંઘના ઐક્ય માટેનો નીચેનો નિર્ણય” એવા શબ્દો તદ્દન નિરર્થક બની જાય છે

(૩) પટ્ટકની પ્રસ્તાવનાની બીજી લીટીમાં, “આજ સુધી એક તિથિ પક્ષ અને બે તિથિ પક્ષ પોતપોતાની શાસ્ત્ર અને પરંપરાને સાપેક્ષ રાખી આરાધના કરેલ છે” એટલો ઉલ્લેખ પૂરતો નથી. એમાં બંને પક્ષ કઈ માન્યતા ધરાવે છે, તેનું સ્પષ્ટીકરણ ટૂંકમાં પણ સ્પષ્ટ રીતે થવું જોઈએ, વળી “પોતપોતાની શાસ્ત્ર અને પરંપરાને સાપેક્ષ રાખી” આ શબ્દો અસંબદ્ધ છે, કારણ કે બંને પક્ષ એક જ શાસ્ત્રોન્ને માને છે. તેને બદલે એટલો જ ઉલ્લેખ હોય કે, “આજ સુધી એક તિથિ પક્ષ અને બે તિથિ પક્ષ પોતપોતાની માન્યતા મુજબ આરાધના કરેલી છે...” તો તે પૂરતું છે. આમ જાણ્યા પછી બંને પક્ષની માન્યતા ટૂંકમાં

લખવી જોઈએ, જેથી ભવિષ્યમાં ગીતાર્થોને શાસ્ત્રીય નિવેડો લાવવો હોય તો બંને પક્ષના મતભેદો જોવાનું સરળ રહે.

(૪) બે નંબરના મુદ્દામાં કલ્યાણક તિથિઓની વાત છે, જે પ્રશ્ને મંત્રણાઓ તૂટી પડી હતી. કલ્યાણકોમાં એવું નક્કી કરી શકાય કે ભગવાન મહાવીર જન્મકલ્યાણક અને ભગવાન પાર્શ્વનાથ જન્મકલ્યાણક બે તિથિની માન્યતા પ્રમાણે ઉજવાય અને અખાત્રીજ તેમ જ ફાગણ સુદ તેરસ એક તિથિની માન્યતા પ્રમાણે ઉજવાય. આ ચાર સિવાય જે તમામ કલ્યાણકો વગેરે રહે તેની આરાધના સૌ પોતપોતાની માન્યતા મુજબ કરે. આ રીતે નક્કી કર્યા પછી “વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨ પહેલાં જે રીતે બોલાતી, લખાતી, કરાતી” એવો ઉલ્લેખ મુકવાની જરૂર નથી. કલ્યાણક મુદ્દે પડેલી મડાગાંઠ દૂર કરવા આ વચ્ચેનો રસ્તો બંને પક્ષે સ્વીકારી લેવો જોઈએ.

(૫) ત્રણ નંબરના મુદ્દામાં “ભાદરવા સુદ ચોથની સંવત્સરી કરવી”, એવી વાત છે. હવે, “ભાદરવા સુદ ચોથની સંવત્સરી કરવી કે ન કરવી ?” એવો કોઈ વિવાદ અત્યારે તપાગચ્છમાં નથી, માટે આ વાક્ય બિનજરૂરી છે. તે સિવાય સંઘમાન્ય જન્મભૂમિ પંચાંગમાં જ્યારે ભાદરવા સુદ પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે ત્યારે ભા.સુ. છઠ્ઠી ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી અને તેને અનુસરી સંવત્સરી કરવી એવા ઠરાવમાં સંવત ૨૦૪૪ના સમ્મેલન વખતે ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે. આ ફેરફાર બધાને માન્ય રહે તેમ નથી, માટે તે ફેરફાર રદ કરવો.

(૬) મુદ્દા નંબર પાંચમાં, “વિ.સં. ૧૯૯૨ પહેલાં જે રીતે દર્શાવાતા એ રીતે દર્શાવવા “એવા શબ્દોને સ્થાને હવે જે રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે, તે ફોડ પાડી સમજાવવું. આ બધાં સૂચનોનો અમલ કર્યા પછી જે પટ્ટક તૈયાર થાય, તે સર્વસ્વીકૃત બનવાની સૌથી વધુ સંભાવના રહે છે. આ પટ્ટક નીચે મુજબ હોઈ શકે:

સકળ શ્રી શ્રમણ સંઘે સર્વાનુમતે કરેલ તિથિ સમાધાન પટ્ટક

આપણા શ્રી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ જૈન સંઘમાં વર્તમાનમાં પ્રવર્તતા તિથિ મતભેદ દૂર કરી સકળ સંઘમાં આરાધનાદિનની એક્યતા કરવા નીચેનો નિર્ણય પટ્ટકરૂપે રજૂ કરીએ છીએ.

આજ સુધી એક તિથિ પક્ષે અને બે તિથિ પક્ષે પોતે પોતાની માન્યતા પ્રમાણે આરાધના કરેલી છે, જે નીચે મુજબ છે:

એક તિથિ પક્ષની માન્યતા

શ્રી સંઘમાન્ય જન્મભૂમિ પંચાંગમાં આવતા બીજ, પાંચમ, આઠમ, અગિયારસ અને ચૌદશની ક્ષયવૃદ્ધિમાં અનુક્રમે એકમ, ચોથ, સાતમ, દસમ અને તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરે છે. પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિમાં પણ તેઓ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરે છે.

બે તિથિ પક્ષની માન્યતા

શ્રી સંઘમાન્ય જન્મભૂમિ પંચાંગમાં આવતી સઘળી તિથિઓની ક્ષયવૃદ્ધિને યથાવત્ રાખી અને 'ઉદયમ્મિ' અને 'ક્ષયે પૂર્વા, ના ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષ અનુસાર તિથિદિન અને આરાધના દિન નક્કી કરે છે.

ઉપરોક્ત બે ભિન્ન માન્યતાને કારણે પ્રસંગવશાત્ આરાધનાના દિવસોમાં ભિન્નતા આવે છે. એ ભિન્નતા દૂર કરીને શ્રી સંઘની આરાધના દિનની એક્યતા કરવા ઉભય પક્ષ પોતપોતાની માન્યતાઓ ઊભી રાખીને નીચે મુજબ પટ્ટક કરી તે પ્રમાણે આચરવાનું સર્વાનુમતે નક્કી કરે છે.

(૧) બીજ, પાંચમ, આઠમ, અગિયારસ અને ચૌદશની ક્ષયવૃદ્ધિએ અનુક્રમે એકમ, ચોથ, સાતમ, દશમ અને તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરી તે પ્રમાણે બોલવી અને લખવી.

પૂનમ-અમાસની ક્ષયવૃદ્ધિએ પણ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરી તે પ્રમાણે બોલવી અને લખવી.

(૨) ચૈત્ર સુદ તેરસ અને માગસર વદ દશમ શ્રી સંઘમાન્ય જન્મભૂમિ પંચાંગ પ્રમાણે જ કરવાં. ચૈત્ર સુદ ચૌદશ અથવા પૂનમની ક્ષયવૃદ્ધિએ તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવામાં આવે તો પણ ભગવાન મહાવીરના જન્મકલ્યાણકની ઉજવણી જન્મભૂમિ પંચાંગ પ્રમાણે જ ચૈત્ર સુદ તેરસે કરવી. તેવી જ રીતે માગસર વદ અગિયારસની ક્ષયવૃદ્ધિએ દશમની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવામાં આવે તો પણ પાર્શ્વનાથ ભગવાનના જન્મકલ્યાણકની ઉજવણી જન્મભૂમિ પંચાંગ પ્રમાણે જ માગસર વદ દસમે કરવી.

(૩) વૈશાખ સુદ ત્રીજનો ક્ષય આવે તો અક્ષયતૃતીયાની આરાધના ચોથે કરવી, પણ બીજે ન કરવી. તેવી જ રીતે ફાગણ સુદ પૂનમ અથવા ચૌદશની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે તો તેરસની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી અને આ રીતે કર્યા પછી તેરસના ક્ષયના પ્રસંગે બારસે અને વૃદ્ધિના પ્રસંગે બીજી તેરસે પાલિતાણાની છ ગાઉની યાત્રા કરવી.

(૪) શ્રી સંઘમાન્ય જન્મભૂમિ પંચાંગમાં જ્યારે જ્યારે ભાદરવા સુદ પાંચમની ક્ષયવૃદ્ધિ આવે ત્યારે બીજા પંચાંગનો આશરો લઈ ભા.સુ. દની ક્ષયવૃદ્ધિ કરવી અને તેને અનુસરી સંવત્સરી કરવી. એવું પંચાંગ ન મળે તો સુદ દની ક્ષયવૃદ્ધિ કબૂલ રાખવી.

(૫) આ રીતે એકસરખું પંચાંગ બહાર પાડવું. જેમાં પોતાના ગુર્વાદિકની તિથિઓ અને મહાવીર જન્મકલ્યાણક, પાર્શ્વનાથ જન્મકલ્યાણક, અક્ષયતૃતીયા અને છ ગાઉની યાત્રાની તિથિ સિવાયની આરાધ્ય તિથિઓ સૌ સૌને પોતાની માન્યતા પ્રમાણે લખવાની - કરવાની છૂટ રહેશે.

(૬) આ પટ્ટકનો અમલ વિ.સં.....ને તા.....થી શરૂ કરવાનો છે

આ પટ્ટકના અમલથી સકળશ્રીસંઘમાં સંવત્સરી મહાપર્વ, ચોમાસી પર્વ, પાક્ષિક પર્વ અર્થે તે સિવાયની બારપર્વીમાંની તિથિઓની આરાધના એક સરખા દિવસે થશે.

આ પટ્ટકરૂપ અપવાદિક આચરણા ભવિષ્યમાં સકળ શ્રી શ્રમણ સંઘ આ વિષયનો શાસ્ત્ર અને સુવિહિત પરંપરાનુસારે સર્વસંમત નિર્ણય કરી તેવું વાતાવરણ સર્જાય એ હેતુથી કરાતો હોઈ ભવિષ્યમાં સકળ શ્રી શ્રમણ સંઘ એવો જે કોઈ બીજો નિર્ણય કરે. તેમાં આ પટ્ટક બંધનરૂપ થતો નથી.

આ સૂચિત પટ્ટકની ભાષામાં બંને પક્ષના પૂજનીય આચાર્ય ભગવંતો હજી સુધારાવધારા સૂચવી શકે છે, પણ તેના હાર્દ સાથે તો તેમણે સંમતિ આપવી જ જોઈએ. જે દિવસે આવા કોઈ સર્વમાન્ય પટ્ટક ઉપર સંમત થઈ તપાગચ્છ સંઘના તમામ સાધુસાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકા જૂના મતભેદો, મનભેદો અને વેરઝેરને જમીનમાં દફનાવી દેવા સજ્જ થશે ત્યારે જૈન શાસનના આકાશમાં સોનાનો સૂરજ ઉગશે અને આરાધનામાં ઉલ્લાસનો મહાસાગર હિલોળા લેવા લાગશે. ક્યારે હિલોળા લેવા લાગશે, ક્યારે આવશે એ અપૂર્વ અવસર ?

❀ સંદર્ભસૂચિ ❀

(૧) શ્રી સંવત્સરી શતાબ્દિ મહાગ્રંથ

લેખક : આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજી

પ્રકાશક : શ્રી શાસન કંટકોદ્ધારકસૂરિજી જૈન જ્ઞાન મંદિર

મુ. ઠળિયા, વાયા : તળાજા, જિ. ભાવનગર

પીન : ૩૬૪ ૧૪૫

(૨) શ્રી પર્વતિથિ ચર્ચા સંગ્રહ

લેખક : મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી

પ્રકાશક : શ્રી ક. વિ. શાસ્ત્રસંગ્રહ સમિતિ

જાલોર (મારવાડ)

(૩) જૈન દૃષ્ટિએ તિથિદિન અને પર્વારાધન

પ્રકાશક : શ્રી જૈન પ્રવચન પ્રચારક ટ્રસ્ટ વતી

કાન્તિલાલ ચુનીલાલ શાહ,

૫૯, બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા બિલ્ડિંગ, ૧૮૫,

શેખ મેમણ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

(૪) પૂ. આચાર્ય મહારાજશ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજનાં શાસ્ત્રાનુસારી મંતવ્યો

પ્રકાશક : શાંતુભાઈ એસ. ઝવેરી

૫૯/૬૭, કમલરામ બિલ્ડિંગ, ત્રીજે માળે,

મિર્ઝા સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૩.

(૫) શ્રી તિથિ પ્રશ્નોત્તર દીપિકા

લેખક : આચાર્ય નરેન્દ્રસાગરજી

પ્રકાશક : શ્રી શાસનકંટકોદ્ધારકસૂરિજી જૈન જ્ઞાન મંદિર

મુ. ઠળિયા, વાયા : તળાજા, જિ. ભાવનગર, પીન : ૩૬૪૧૪૫

(૬) સાંવત્સરિક પર્વતિથિ વિચારણા

લેખક : મુનિશ્રી જનકવિજયજી

પ્રકાશક : ભાભર શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ

(૭) પર્વતિથિ ક્ષયવૃદ્ધિ અંગે સરળ અને શાસ્ત્રીય સમજ

પ્રવચનકાર : આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી

પ્રકાશક : હરીશ સી. શાહ

મહીધરપુરા, સુરત -૩.

(૮) પર્વતિથિની આરાધનાને અંગે શાસ્ત્રીય સત્યનું સમર્થન

પ્રવચનકાર : આચાર્ય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી

પ્રકાશક : શ્રી જૈન પ્રવચન પ્રચારક ટ્રસ્ટ

૫૯, ધી બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા બિલ્ડિંગ, મુંબઈ-૩.

(૯) તિથિચર્ચાના વિષયમાં સત્યનું સ્પષ્ટીકરણ

પ્રકાશક : શ્રી હર્ષપુષ્પામૃત જૈન ગ્રંથમાલા

લાખાબાવળ, શાંતિપુરી, હાલાર, જિ. જામનગર

(૧૦) મનનીય વિચારણા

લેખક : મુનિશ્રી જનકવિજયજી

પ્રકાશક : શ્રી જૈન પ્રવચન પ્રચારક ટ્રસ્ટ

૫૯, ધી બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા બિલ્ડિંગ,

શેખ મેમણ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨

(૧૧) જિન વાણી (વર્ષ-૧૧, અંક : ૧૯-૨૦-૨૧)

પ્રકાશક : શ્રી જિનવાણી પ્રચારક ટ્રસ્ટ

૫૯, બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા બિલ્ડિંગ, ૧૮૫,

શેખ મેમણ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

(૧૨) તપાગચ્છીય તિથિ પ્રણાલિકા

લેખક : આચાર્ય નન્દનસૂરીશ્વરજી

પ્રકાશક : બાબુલાલ લાલભાઈ શાહ

દોશીવાડાની પોળ, અમદાવાદ - ૧.

(૧૩) પર્વતિથિ આરાધન અંગે શાસ્ત્રદર્પણ

સંપાદક : પંચ્યાસશ્રી જિનેન્દ્રવિજયજી

પ્રકાશક : શ્રી હર્ષપુષ્પામૃત જૈન ગ્રંથમાલા

લાખાબાવળ, શાંતિપુરી, હાલાર

(૧૪) જૈન ગુર્જર કવિઓ

સંગ્રાહક : મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ

(૧૫) જન્મભૂમિ પંચાંગ

પ્રકાશક : સૌરાષ્ટ્ર ટ્રસ્ટ

જન્મભૂમિ ભવન, જન્મભૂમિ માર્ગ, મુંબઈ-૧.

(૧૬) શ્રી ગાયત્રી પ્રત્યક્ષ પંચાંગ

સંપાદક : શાસ્ત્રી રઘુનાથ ચુનીલાલ દવે

પ્રકાશક : ગાયત્રી પંચાંગ કાર્યાલય

દોશીવાડાની પોળ, અમદાવાદ-૧.

(૧૭) શ્રી જંબુદ્વીપ જૈન પંચાંગ

પ્રકાશક : શ્રી વર્ધમાન જૈન પેઢી

જંબુદ્વીપ, તલાટી રોડ, પાલિતાણા

જિ. ભાવનગર, પીન : ૩૬૪૨૭૦

(૧૮) શ્રી કાર્તિકી જૈન પંચાંગ

પ્રકાશક : શ્રી જિનવાણી પ્રચારક ટ્રસ્ટ,

૫૯, બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા બિ., ૧૮૫, શેખ મેમણ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

શ્રાવણ પ્રકારની તિથિ

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

સામાન્ય તિથિ	ભા ૬ ૨ વા સુદ ૨
શનિવાર	તા. ૧૧-૯-૯૯

વૃદ્ધિતિથિ	ભા ૬ ૨ વા સુદ ૫
બુધવાર	તા. ૧૫-૯-૯૯

ક્ષયતિથિ	ભા ૬ ૨ વા વદ ૪
મંગળવાર	તા. ૨૮-૯-૯૯

શનિવારે સૂર્યોદય સવારે ૬.૨૭

શનિવારે સૂર્યોદય સવારે ૬.૨૭

બીજ તિથિનો પ્રારંભ શુક્રવારે સવારે ૩.૧૮

બીજ તિથિનો અંત શનિવારે રાત્રે ૩.૩૪ કલાકે

ભા.સુ.૨ તિથિ શુક્રવારે ૨૭/૧૮ ક. ચાલુ થઈ તે શનિવારના સૂર્યોદયને સ્પર્શીને શનિવારે જ ૨૭/૩૪ કલાકે પૂરી થઈ એટલે રવિવારના સૂર્યોદયને ન સ્પર્શી. એક જ દિવસના સૂર્યોદયને સ્પર્શી તેથી એ સામાન્ય તિથિ.

મંગળવારે સૂર્યોદય સવારે ૬.૨૭

પાંચમી તિથિનો પ્રારંભ મંગળવારે સૂર્યોદય પહેલાં ૫.૪૫

ભા.સુ.૫ તિથિ સોમવારે ૨૮/૪૬ કલાકે ચાલુ થઈ તે મંગળવારના સૂર્યોદયને પણ સ્પર્શીને બુધવારના સૂર્યોદયને પણ સ્પર્શીને બુધવારે ૭.૪૦ કલાકે પૂરી થઈ. એટલે મંગળવાર અને બુધવાર એમ બે દિવસના સૂર્યોદયને સ્પર્શી તેથી તેને વૃદ્ધિતિથિ કહેવાય.

પાંચમ તિથિનો અંત બુધવારના સૂર્યોદય પછી

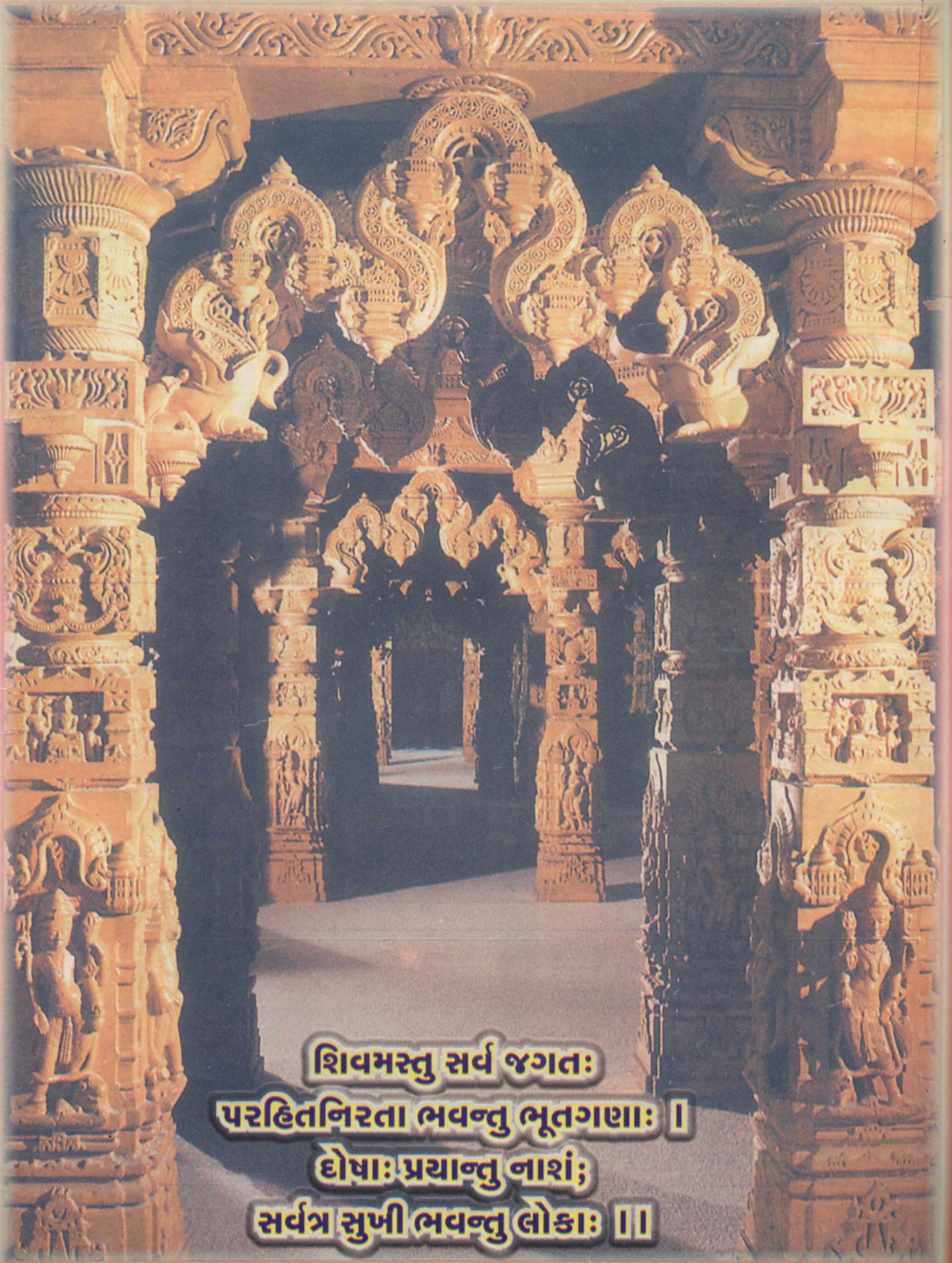
મંગળવારનો સૂર્યોદય સવારે ૬.૨૯

ભાદરવા વદ-૩ તિથિનો અંત મંગળવારે સવારે ૮.૪૮

ભાદરવા વદ-૪ નો પ્રારંભ મંગળવારે સવારે ૮.૪૮ સૂર્યોદય પછી

ભા.સુ.૪ તિથિ મંગળવારે ૮/૪૮ કલાકે ચાલુ થઈ તે મંગળવારના સૂર્યોદયને સ્પર્શી નથી. તે તિથિ બુધવારે સવારે ૫.૨૮ કલાકે પૂર્ણ થઈ ગઈ. બુધવારનો સૂર્યોદય ૬.૨૯ હોવાથી બુધવારના સૂર્યોદયને પણ એ તિથિ સ્પર્શી નહિ. તેથી આ ક્ષય તિથિ કહેવાય.

ભાદરવા વદ-૪નો અંત બુધવારે સવારે ૫.૨૮ સૂર્યોદય પહેલા

शिवमस्तु सर्व जगतः
परहितनिरता भवन्तु भूतगणाः ॥
दोषाः प्रयान्तु नाशं;
सर्वत्र सुधी भवन्तु लोकाः ॥